

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ara 75 kr.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TULAJDONA.

1896.

TARTALOM.

	Lap
<i>Setälä Emil.</i> A finn-ugor <i>š</i> és <i>š'</i>	377
<i>Kúnos Ignác.</i> A török nyelv idegen elemei	438
<i>Ásbóth Oszkár.</i> Magyar <i>o</i> — szláv <i>o</i>	455
<i>Melich János.</i> Követ fűjni	487

Ismertetések és bírálatok.

<i>Szilasi Mór.</i> Votják nyelvészeti irodalom	492
Új könyvek, füzetek	495

Kisebb közlések.

<i>Melich János.</i> Fáré	496
— — Fene	499
<i>M. M. Öszvér.</i> Bató	498
<i>Szinnyei József.</i> Esperest, öspöröst	486

Folyóiratunk negyedévenként jelenik meg, még pedig márczius, június, szeptember és deczember elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s ára 3 frt vagyis 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához címezendő.

Kérelem: *Kérjük a nyelvészeti munkák s különösen programm-értekezések szerzőit, szíveskedjenek ismertetés végett munkájuknak egy-egy példányát beküldeni a szerkesztőnek: Budapest, VIII., József-körút 17.*

A finn-ugor d és δ .

(Bemutatta a M. T. Akadémia I. osztályának 1896. nov. 3-i ülésében).

BUDENZ *Über die verzweigung der ugrischen sprachen* című dolgozatában a 'déli ugor' ág sajátosságául az eredeti szóközépi d megtartását említi, míg ellenben ez az explosiva (a magyarban és részben a lappban) z -vé vagy (minden 'északi ugor nyelvben', kivéve a lappot) l -vé változott (i. m. 26.). Azután (27. s köv. 1.) példákat is közöl e $d > l$ hangváltozásra; megemlíti, hogy ez szórványosan más finn-ugor nyelvekben is előfordul, hogy 'a gyengén artikulált d könnyen l -be csap át, mint a nyugati finn népnyelv mutatja, a mely általában l vagy r -rel helyettesíti a gyengítendő dentalis explosivát (d -t) és ugyanazon szóban erősödött t -vel változtatja (pl. *madon, madossa — malon, malossa v. maron, marossa*, ellenben: *mato, matona, matoa*)', és hogy több példája a $d > l$ hangváltozásnak közösen megvan három vagy legalább két 'északi ugor' nyelvben, míg ellenben másokban mindig d -vel való alakokat találunk, l -vel valókat még esetleg sem. Mind ebből (32. l.) azt a következtetést vonja le, hogy az 'északi ugor nyelvegységből először a lapp vált ki és megtartotta akkor az eredeti szóközépi d -t, ellenben az északi ugor ágbeli többi nyelvek még együtt maradtak addig, míg a $d > l$ hangváltozás meglehetősen számú esetben megtörtént'.

BUDENZnek tényleges észleletei tagadhatlanul teljes elismerésre érdemesek, és hogy ő a fölhozott tények alapján nem a helyes következtetésre jutott, az részint az ő általános fölfogásának, részint annak a következménye, hogy ő azon argumentumokat, a melyekre az ő fölosztását (északi és déli ágra) alapította, helyüket megállónak tartván, a dolgokat más szemmel látta, mint valaképen kellett volna. Ezen kívül nem fordított elegendő figyelmet a finnmarki lapp nyelv tényeire.

Már maguk a BUDENZ-említetté adatok is arra a következtetésre vezetnek, hogy ezen különböző esetekben különböző finn-ugor előzményeknek kellett lenni. Ezt a következtetést teljesen megerősíti a dolognak pontosabb megvizsgálása, a melynek eredményeit a következőkben fogom előadni.*)

I. Az eredeti δ és δ' a szó első tagjának magánhangzója és kettőshangzója után.

1. Első csoport.

a) Megelőző rövid hangzóval.**)

f. *itä* «plaga cœli, ubi oritur sol tempore solstitii æstivi; oriens» | ész *ida*, g. *ida*, *ea* «nordost; ost» | liv *idä* «nordost»

*) Ezen vizsgálódás történetéről el akarom mondani a következőket. 1892 novemberében WIKLUND K. B. barátommal arról a kérdéstről beszélgettünk, hogy mi a magyarázata annak, hogy a finn $t \sim d$ -nek a magyarban hol z , hol l felel meg. Ennek folytán mind a ketten külön kis előkészítő kutatásokat tettünk, egybeállítva néhány esetet, és arra a nézetre jutottunk, hogy itt két hangból kell kiindulni, a melyeknek egyike t , másika ettől különböző, bizonyára a lapp \bar{d} -hez hasonló hang volt. Ezek a megfigyelések csak kis részére terjedtek ki az idetartozó eseteknek; később több ízben folytattam ezen kutatásaimat, különösen vizsgálva a szóbanforgó kérdés összefüggését az ú. n. mássalhangzógyengüléssel, valamint a megfelelésnek azon különféleségét, a mely azon esetekben volt észrevehető, a melyekben a lapp \bar{d} -hez hasonló eredeti hangot tettem volt föl, és így idő folytán egyben-másban megváltoztattam első nézetemet. Vizsgálódásaim főeredményeit előadtam előbb egyetemi előadásaimban 1894-ben, azután a Finn-Ugor Társaságban 1895. nov. 16-án tartott fölolvasásomban és *Über Quantitätswechsel im finnisch-ugrischen* cz. dolgozatomban. — Meg akarom egyúttal említeni, hogy GENETZ A. a Finn-Ugor Társaságban 1895 tavaszán fölolvasást tartott a finn-ugor \bar{d} -ről; minthogy ezen fölolvasást csak egyszeri hallásból ismerem, nem vehettem figyelembe ezen dolgozatom utolsó átdolgozásánál, s így nem adhatok számot arról, hogy GENETZ eredményei mennyiben egyeznek meg az enyéimmal, mennyiben térnek el tőlük.

***) A rövidítések közül megemlítendőek: LIND. = LINDAHL és ÖHRLING, *Lexicon Lapponicum* | a lapp nyelvjárások közt: S. = svédlapp; S. L. = svédlapp: Lule; K. = kólai lapp; Kild. = a kólai lapp kildini nyelvjárása; Nuotj. = a lpK. nuotjärvi-i (noto-

— ? lpF. *ided*, g. *idded* «tempus matutinum», *iddedes* «matutinus», S. L. *ittiete-* «morgen (tempus matutinum)», *ittiet(a)* «morgen (cras)», *ittietisk: jū læ i.* «es fängt schon an zu tagen», LIND. *iddiet* «tempus matutinum», *iddietes* «matutinus», *idten* «cras», E. *itten* «cras», *ided* «morgen», *iada* «morgen». Mindazonáltal megjegyzendő, hogy ezen kívül a kólai lappban találni alakokat, a melyekben *nt* van (*jienta, jenta* stb. vö. GENETZ, Kolalapp. wörterbuch Nr. 515), a melyek az egész egyeztetést homályossá teszik. A lpF. alakokat és hasonlóképen sok lpK. alakot mégis lehetetlen *nt*-s alap-alakokból származtatni. Az ember hajlandó volna a szót az *itää* «germinare» szóval egyeztetni, de úgy látszik, a mássalhangzóviszonyok a szavakban különbözök. L. alább.

f. *jata*, g. *jadan* «series longior e. g. retis» és «sköt, skott-nät» | ész. *jada (jüda)* «reihe, beet», *võrgu-j.* «eine reihe (40 bis 70) zusammengeknüpfter strömlingsnetze», *jade*, g. *jade* «die stelle in der see, wo man das strömlingsnetz auswirft» | lív *jadā'* «reihe», *virgød jadā'* «eine reihe zusammenknüpfter netze» —? vogK. *jälēm*, Tavd. *jalēm* «zugnetz» | osztj. *jādam* «zugnetz», Pp. Kond. *jätēm* id. | m. *gyalom*, acc. *gyalmot* «verriculum, sagena». Ezt az egyeztetést nagyon kétségessé teszi az a körülmény, hogy a tatár nyelvekben vannak szavak, a melyek alakjukra nézve nagyon közel látszanak állani az utóbb említett nyelvek alakjaihoz: *jälym, jälēm, jilim* (vö. CASTRÉN, Ostj. gr. 85, MUNKÁCSI, Magyar népies halászat műnyelve 34 = Ethnographia 4: 198). Mindazonáltal megjegyzendő, hogy a tatár s a vogul, osztják és magyar szóvokalizmusában eltérés van (az előbbiben elülső, az utóbbiban hátsó hangzó), és hogy a vogulban úgy látszik ugyanazon nyelvjárásban is vannak mind hátsó-, mind elülsőhangzós alakok némileg eltérő jelentéssel. (Tavd. *jalēm* «неводъ» ~ *elēm* «сѣтъ».) Ezt vagy úgy magyarázhatnók, hogy ugyanazt a szót különböző korban kétszer vették át, vagy hogy az egyik szó talán eredeti, a másik pedig a tatárból való átvétel.

zerói nyelvjárása; Akk. = a lpK. akkakai nyelvjárása | Pp.: Déli osztják szójegyzék. PÁPAI KÁROLY hagyatékából kiadta MUNKÁCSI BERNÁT. NyK. XXVI.

A hangjelek közül megemlítenők: álló *d b n m* = zöngétlen *d b n m* | *ə* = indifferens *e* (mint ebben a német szóban: *knabe*) | *v* felső nyelvállással képzett *a*.

f. *kutoa* «texere», k. *verkkoa, sukkaa* «connectere» | karj. aun. *kudo-* kötni (hálót), szöni (szövetet), aun. «falazni» is | vepsz. *kudon*, inf. *kudoda* «kötni, szöni» | vót *kutoa* id. | észt. *kuduma, koun, kududa* (*kodama, koduma, kudama, kudistama*) «weben, stricken, flechten» | lív. *kudā'b*, inf. *ku'ddə* «stricken, weben» — lpF. *goddet* v. *gorret*, pr. *godam, goram* «texere, acubus texere», S. L. *kotē-*, pr. *kotōu* v. *kotām* id., LIND. *kādhēt*, E. *kōtdeē* «kötni, szöni», K. *ko,tte-*, Nuotj. *kō,dde-* «häkeln, stricken», | mord. *kodan-* (*kodams*) «weben, flechten, klöppeln» | cser. *kuem* «texere» | zürj. *kini* «weben, flechten, stricken, klöppeln», *kiödni* v. *kijedni* «weben etc. lassen»; votj. *kuni, kujini*, MUNK. Sar. *ki-* Kaz. *küj-* «flechten, weben», *kuiškon* «webstuhl». Lehetséges, hogy ezzel egybetartozik a zürj. *kulöm** (P. *kuvöm, kulöm*) «netz, setznetz, beutelnetz, reuse, fischreuse» | vog. *qulöp* (MUNK.: *zulöp, zülöp, khulöp, khulep*) «netz» | osztjB. *χōlöp*, I. *χōdap* id., Pp. *kalu, KO.*, S. *kalöp, K. khtöp, khotöp* id., m. *háló* «rete», netz, «fischergarn». BUDENZ (MUSz. 84, a hol egymással a magy., vog. és osztj. szavak egyeztetve vannak, a m. *háló* szót (megkérdőjelezve) a f. *kuulua* (= «index retium», «notflöte») szóval egyezteteti, de ez nem valószínű.**)

*) A mi a zürj. *kulöm* és *kini* közötti hangzóviszonyt illeti, az utóbbi, tekintetbe véve a votják alakot, eredetileg talán **küni* lehetett.

***) A f. *kuulua* szót RENVALL és LÖNNROT a *kuulua* («obscure lucere, longe splendentem apparare») szóból származottnak tartják (RENV. «index retium — — *longe apparens*»-nek, LÖNNR. «på långt håll synlig; notflöte»-nek fordítja; vö. alább osztjB. *χulta-pun*). A szót talán a f. *kuula, kuulo* (*kupla*) «bulla e. g. aquæ, pustula, tumor» szóval is egyeztethetőnek lehetne tartani. — MUNKÁCSI, A magyar népies halászat műnyelve 32 = Ethnographia 4 : 196. a *háló* szó «igei alapszava» származékainak tartja a következőket: p. (déli-l. HALÁSZ, Svéd-lapp nyelv, 4 : 40) *kalttet* (praet. pl. 3. *kältin*) «das netz auswerfen», *kalttaka* «fischnetz» | zürj. *koltni, költni* «fische fangen, fischen (mit dem zugnetz)», *koltim, költim* «zugnetz, beutelnetz»; votj. *kaltini* «mit dem zugnetz fischen», *kalton* «zugnetz» | vog. osztj. *χult-* «(zugnetz) ziehen» («vonn i a keczeháló»); a szóban forgó vog. osztj. szavakat MUNKÁCSI az i. h. említi, de más forrásokban nem láttam őket. (V. ö. még vog. *χultné-pon* «zugnetz», MUNKÁCSI i. h. 33 = 197, osztjB. AHLQ.) *χulta-pun* «kleines zugnetz», a mely szó elő részét AHLQVIST a *χullem* «hören, fühlen» szóval egyezteteti = «fühlen-fischreuse», vö. magya-

f. *kyteä*, *kytöä* «latenter urere, occulte ardere», *kytö* «ignis occultus» | karj. *küde-*, *kyteä* | vepsz *küda*b, inf. *küädada* id. | észtk *küedema*, *köen*, *küededa*, *küdenema* «brennen (intr.)»; *kiidi* «kitzel», *küdisema*, -*sen*, *seda-* «kitzel empfinden, ein kitzelndes gefühl haben», *küdistama* «kitzel erregen, kitzeln», [lív *kütä'b* «brennen = *kütan*, inf. *kütta* id., f. *kytätä* «bränna sved, antända mark» származékai az előbb említett szónak] —? lpF. *gäddit*, *guädim*, *gäddijm* 1. «titiones agitare», «kare i ilden stelle, paa brandere, forat de skal brænde bedre», 2. «irritare», «tirre, ægge».

[f. *latu*, g. *ladun* «via soleæ nivalis, semita», «spur (im schnee)». Ezt a szót tetszetes volna egyeztetni a lpF. *luödda*, g. *luödda* v. *luöda*, S. L. *luödda* g. *lūotta*, LIND. *luodd* «vestigium» szóval. De ebben a lp. szóban *dd* van a várható *öđ* helyett, és bizonyára helyesebb e lp. szót a skand.-ból átvettnek tartani: norv. *slod*, ó-skand. *slóđ*, vö. QVIGSTAD., NL. s. 225.]

f. *muta* «limus nigrescens in palude v. fundo maris» | karj. aun. *muda* id. | vót *muta* id. | *muda* g. *muda*, *moa* «koth, schlamm, meeresauswurf» | lív *mudä'* part. *mu'dda* «seeschlamm, seetang» | vepsz *müdeğ* part. *mudët* iszapos víz, *mudëkaz* iszapos, *mudostab* iszaposodni — lpF. *modde* g. *modë* «pulvis» (vö. azonban *motte* g. *modë* «limus, cœnum», «dynd, mudder») | mordM. *moda* «erde», E. *moda* «erde, land, erdboden» | ? cser. *mülande*, *melände*, cserM. *müländä*, *mülända* «terra». A zürj. votj. *mu* «erde, erdboden», votj. *mužem* «erde, land, boden» talán nem tartozik össze (vö. f. *maa* «föld» és vog. *mā*(tő: *māγ-*), *mē*, *mä*, osztjB. *mī*, *miv*, *mu*, *mū*, J. *meg*, *mex*). — Figyelembe veendő még a f. *mura* «rudus, glarea», *suomura* «terra paludosa» — lpF. *morre* «sedimentum seri, limus in fundo aquæ immotæ». L. alább.

f. *määhnä* v. *mähnä* (<**mädähnä*, vö. a vepsz alakokat) «ova piscium», «rogen» | karj. *mähnä* id., aun. *mähändü* g. -*ndän* (bizonyára hangátvetéssel keletkezett) id. | vepsz *mädähn* g.

rázatát: Spr. d. Nord-Ostj. 75.). Meg kell mégis jegyezni, hogy a lappban úgy látszik elülső hangzót kell föltennünk, míg a vog.-osztj. γ hátsó hangzóra utal; lehetséges tehát, hogy a vog. osztj. szó nem tartozik a lp., zürj., votj. szavakhoz. — Mégis, minthogy e szócsoporthoz pl. a zürjénben a *kulöm* szótól eltérő vokalizmust tüntet föl, az én nézetem szerint különvaló szavaknak tekintendők.

-non, *mädähm* g. -mon id. | votj. *mähnä* id. — lpF. *maedem* v. *miedem* g. *maeddem* id., S. L. *mētēm*, LIND. *meddem* id. (lpK. *miejn*, *mienen*, *mejn*, alkalmasint a f. vagy karj. *mähnä*, *määhnä* szó átvétele). — Sajátságos alakok: cser. *mörtnä*, cserM. *mörtné* «ova piscium» | vog. *märnä* «fischrogen», MUNK. *märnä*, *mären*, *marné*, *mèrnä* «rogen» | osztjI. *mären* «rogen», Pp. *marén*, *mèrén*. E szavakat azonban nem merem az előbbiekkal egyeztetni. L. alább. — A f. *mäti* «halikra» valószínűleg ehhez a szóhoz tartozik; azonban másféle alakulás is lehet. — A votj. Sar. *miž*, Glaz. *miž* «rogen, kaviar» szóra nézve (a mely csak úgy tartozhatnék ide, hogy a -ž, ž- valami képző volna.

f. *nitoa*, és: *nivoa*, *nijoa*, *nioa* «ligare, colligare, vinculo constringere», *nive* g. *niveen* (*nipeen*) v. *nije* g. *nijeen* «vinculum, ligamen» | ész t *niduma*, *neun*, *niduda* «binden, anbinden», *nidu* g. *nidu*, *neu* «band, verbindung» — lpF. *njadđet* pr. *njadam* «annectere, consuere», *hæfte sammen*, *trokle*, *sy løst sammen*, *skjøde sammen*, S. L. *natē* pr. *natāu* «zusammennähen, mit weiten sticken heften» | m. *nyaláb*, «fascis, cumulus», «bürde, binde, bündel» (m. a = hátsó i). Vö. BUDENZ, MUSz. 272. 408, a hol a f. és a magyar szó egyeztetve van (a lp. nem).

f. *nota* «bürde auf dem rücken» [? ész t *nodi* g. *nodi* «haufe, kram, menge, vorrat, schatz»] — lpF. *noađde* g. *noađe* (és: *noatte* g. *noađe*) «onus», S. L. *nöte*, LIND. *náde* id., *nötuste*, LIND. *nádotet*, *nádetet* «onerare, sarcinam imponere», E. *nuáde*, K. *nio,tte*, Kild. *nuo,tt*, Nuotj. *nue,dd*, Akk. pl. *no,đdit* «bürde». Ehhez csatolható valószínűleg a zürj. *nolni*, *nollödni* «tragen, bringen, führen», *nollan* «tragbahre, sänfte, trage», P. *noljini*, *novjini* «tragen» («носить, уносить, переносить» stb.); votj. *nullini*, *nulini* «tragen, führen». Ettől különválasztandó a zürj. *nuni*, *nulni*, votj. *nuni*, l. alább.

f. *pato* «agger v. sepimentum, quo aqua in rivis cohibetur», *lohípató* «structura capiendis salmonibus», *myllynpato* «agger molaris» — lpF. *buođdo* (és *buotto*) g. *buođo* «obturementum fluvii, piscium capiendorum causa oppositum», «stängsel, gjerde i elv for fiskefangst», *buođđot* (és: *buottot*) pr. *buođom* «obturare, obstruere», S. L. *pūstu-*, *pūstute-* «verstopfen, propfen», LIND. *puodo* «opertorium, quo quidquam obstruitur, operculum», *qvele puodo* «piscina», *qvarne puodo* «qvarndam», *puodom* = *puodo*, *puodot* «occludere,

præcludere) | cser. *püa*, cserM. *püje* «sepimentum (in flumine)», *püem* «sepire (in flumine)»*) | ? zürj. *pomni* «abdämmen, stauen». *pomös* «damm, stauung» | osztjP. *pol*, *pot* fischwehr, quer über einen kleineren flussarm gebaut | m. *fal* «paries, murus», «wand, mauer», *közfal* «paries, sepimentum, dissepimentum, interseptum». BUDENZ, MUSz. 490. a *fal* szót a f. *puoli* «fél, oldal» stb. szavakkal egyezteteti, de ez nézetem szerint kevésbé valószínű, mint az én egyeztetésem.

f. *pudas* g. *putaan* «sinus amnis», «locus amnis angustior et rapidior, scaturigo unde oritur rivus»—karjB. *puvaš* (*pudaha*) id. — lpF. *budaš* g. *-dača* «canalis».

f. *rita* g. *ridan* «decipula lignea e. c. vulpium, apparatus quisvis capiendis feris», «fuchsfalle» | karj. *rida* id. | ? észk *rida* «reihe, verhackzaun im walde» — lpF. *rađas* g. *rađasa* «apparatio nivis, musci etc. ubi pedica vulpina collocatur», «tilställing af sne, mose m. m., hvori rævesaksen udlægges». LpF. *ritta* g. *rida* «machina lignea, qua vulpes etc. capiuntur» késői átvétel a finn-ből. Vö. azonban lpK. *rašte* «thierfalle».

f. *sitoa* «ligare, vincire» | karj. *šiduo* (*šido-*) id., aun. *siduo* (*sido-*) id. | vepsz *šidon* id., déli vepsz *šidēlen*, vepszÄ. *šidēlen* kötök, *šidatdan* hirtelen kötök | vót *sivon* (AHLQ.) kötök, *šio*, gen. *sitē* [*sitō?*] (MUSTONEN) kötelék | észk *siduma*, *seun*, *siduda* «binden» | lív *sidā'b* inf. *si'ddō* id., *šidū'ks* kapeza — v. ö. mordM. E. *sodan* «binden» (E. *sodoms*)**) | m. *szalag* «vimen, vinculum», *szalag-szīj* «ligula». V. ö. BUDENZ, MUSz. 271.

f. *sydän* g. *sydämen* «cor», herz: «quidquid in medio est», *pähkinän sydän* «nucleus nucis», *puun sydän* «medulla arboris», *sydänyö* «media nox» | karj. *šeän*, *šeämi* g. *šeämen* szív, belső rész | aun. *süväin* g. *südämen* belső rész, *südämes* benn, belől, *südäme*h belé | vepsz *šüdäjn*, *šüdäj*, *šüdvj* belső rész: *šüdämes*, *südames* benn, *šüdäin-kera* «herz» | vót *süä*, part. *süätü* (AHLQ. *suä*) szív, *süämmetsed* «lungen», AHLQ. *süämüs* «inre delar i en djurkropp» |

*) BUDENZ, Cserem. szótár a cser. szót a csuvasból átvettnek tartja; azonban az átvétel kétségekívül megfordítva történt.

**) [A zürj. *šumys*, *šumas*, *šumös* «vinculum, ligamen» (CASTRÉN), «riemen», votj. *šumis* szóra is lehetne ezzel kapcsolatban gondolni, ha a kezdő consonans (zürj. *š*, holott a mordvin alak szerint *s-t* várnánk) nem okozna nehézséget.]

észt *süda*, g. *südame* «herz, gemüt; inneres, mitte», *süda-päev* «mittag», *päeva südames* «mitten am tage», *pū süda* «das innere, das mark eines baumes» | liv *südä'm* «herz, gemüt, mitte, kern» — lpF. *čada* «per, trans, präter», *Garasjoja čada* «over Garasjok», *bokkat raige č. muora* «bore hul igennem et træ», *čadag* «per, porro, trans» (át, keresztül), S. L. *čatā* «durch», *čatāote* «durchdringen, durchfahren», LIND. *tjada* «per», K. *čat* v. *čad*, Kild. Nuotj. *čōd'*, *čōd* «durch», *čodduš* g. -*už* «herz» | mordM. *sedi* «herz», E. *sādei*, *sādi* id. | cser. *šüm*, *šum* «cor» | zürj. *šölöm* «herz, sinn, inneres», votj. *šulem* «herz» | vog. *šim*, *sim*, *sem* «herz», MUNK. *sim*, *sēm*, *sēme*, *šim* id., *sēmti*, «zürnen». osztjP. *sām*, I. *semm*, *sem* id., Pp. *sem* id., B. *juž-sām* «mark (der bäume)» | m. *szív*, *szü** (acc. *szívet*, *szívet*, *szüvet*), «cor, cordia, animus; pars media, interna», «herz, mut, das innere». BUDENZ, MUSz. 300. (a hol ezek közül a lp. szó nincs meg).

f. *sysi* g. *syden* «carbo fabrorum» | vót *süsi*, pl. *süed* «kohle» | észt *süzi* g. *söe* id. | liv *sü'ž* pl. *südū'd* id. — lpF. *čadda* g. *čada* «carbo», S. L. *čatā-* «erlöschte, schwarze kohle», LIND. *tjadd* «carbo» | mordM. REG. *sed* «kohle», E. REG. *sād*, WIED. *sedelma* id. | cser. *šü*, *šü* «carbo». Valószínűleg különvaló ettől a mordM. E. *sod*, «russ, kienruss», zürj. *sa* «russ», votj. *su* «russ, kienruss», ? cser. *šüč* id. A lp. *čidna*, g. *čina* «carbo» szintén különválasztandó és a m. *szén* szóval egyeztetendő, I. BUDENZ, MUSz. 290.

f. *ydin* g. *ytimen*, *ydyin* g. *ytymen*, *yty* g. *ydyu* «medulla ossium, nucleus nucis» | észt *üdi* g. *üdi* «mark», *selja ü.* «rückenmark» — lpF. *ada* g. *addam* «medulla, ossa pedum et crura tarandorum et aliorum animalium esculentorum», S. L. *atāme-* id., LIND. *addam*, *adha*, *addem*, id., K. *at*, *attime*, Kild., Nuotj. *ode*, *ottem* id. | mordE. *udime* «mark», *pru u.* «gehirn» [? mordM. *ui* «gehirn, mark»] | cser. *vem*, M. *vim* «medulla», M. *vuj-vim* «cerebrum» | zürj. *vem* «gehirn, mark, saft», votj. *vim*, *vijim*, MUNK. *vijim*, Kar. *vijem*, Glaz. *vim* «gehirn, mark» | vog. *vālem*, *vālum*, MUNK. *valēm* «mark» | osztjB. *vēlim*, I. *vēdem*, S. *vēlem*, Pp.

*) A most általánosan járatos *szív* nominativus a szónak más alakjai szerinti analogiás alakulás, vö. SIMONYI, A magyar szótók 40, TMNy. 329.

velém «mark» | m. *velö* «medulla; vis», *agy-velö* «cerebrum», «gehirn». BUDENZ, MUSz. 571.

b) Megelőző hosszú hangzóval (a finnségben).

f. *suota* g. *suodan* «grex equarum in venerem ruentium», *on suodalla* v. *suodassa* v. *suodillansa* «equa venerem appetit», *suotainen* v. *suotahinen* «venerem appetens e. c. equa», «läufisch», *suotia* «coitum appetere ut equa» — lpF. *čuöddet* pr. *čuödam* «feminam circumcurrendo quæritare (de rhenone mare); (de animalibus salacibus) sonos libidinosos edere», és: *čöddet* pr. *čödam* «søge efter simler (om rensbukken)». Más finn-ugor nyelvekben nem vettem észre ide tartozó szavakat, hacsak ilyenek nem kell talán tekintenünk a m. *szaladni* «evadere, aufugere», «entrinnen, entfliehen; laufen, rennen», szót, a mely esetben alapjelentésnek a «futást» kellene vennünk (vö. ném. «läufisch»); meg kell azonban említenünk a régibb irodalomnak *elszallad*, *beszállad* (NySz. 3 : 45.) alakjait és a *száll* igével való egybetartozás lehetőségét, a mely esetben a *szalad* szónak a fönnt említett finn és lp. szavakkal való egyeztetése nem biztos.

f. *suotaa* «vom wasser durchdringlich sein, durchschlagen» (*nahka, paperi suotaa veden; kenkä suotaa lävitse*) —? lpF. *suöddat* pr. *suödam* «emicare», «fræse, sprude ud» (vö. *šuitaidet* «syde [om kogende vand]» stb.) (Megjegyzendő azonban még: *čuodam* g. *čuöddam* «bulla».)

f. *syytää* pr. *syydän* «cumulatim pellere, vi et ubertim ejicere v. injicere» —? cser. *šuem* «jacere, conjicere».

f. *vuode* g. *vuoteen* «lectus, cubile», «bett» | észt *vödi* (*vöde, vöte, hoete, höete, höti*) id. | livlandi liv *uodild* id. — lpF. *oäddet* pr. *oädam* «dormire», *oädät* impf. *oädäjam*, «obdormiscere», *oädädak* g. *-daja* «lodix. tegumenta lecti», S. L. *öteschlafen, öddaje- einschlafen, öddate- einschläfern, ötätaaka* «bett, bettgerät», LIND. *qdet* «dormire», E. *oädäed* id. (FRIS: *oädte* all. *oädteje* cubile ursi), K. *vyötte-*, Kild. *uoätte-*, Nuotj. *uädde-*, Akk. *ödde-* «schlafen», *oättähte-*, Nuotj. *oäd'te-* «einschläfern» | mordM. *udan* «liegen, schlafen», *udym-vasta* «schlafstelle», mordE. *udan* (*udoms*) «schlafen», *udomo* «schlaf» | cser. *omo, uma*, M. *om* (= mord. *udomo*) «sommnus», *omučo* «somniaulosus», *omun* «som-

nium» | zürj. *un*, P. *on* (*unm-*, *onm-* < **ulm*, **olm* = mord. *udomo*) «schlaf», *unma* «schlaf-, schläfrig», *unmolsini*, P. *onmössini* «entschlummern, einschlafen»; votj. *um*, *un* (Jelab. ill. *unmä*, Sarap-ill. *unmä*, Kas. ill. *umä*) «schlaf, traum, traumbild» | vog. *ülüm* (MUNK, *ülém*, *ölém*, *wolém*, *vutém*) schlaf, traum; vogL. *qlqz* «nest, lager», *ñoys-qlqz* «zobelnest» (BUDENZ, MUSz. 719, 739), MUNK-*qléz* «zobel-, mardernest» (NyK. 26 : 15) | osztjB. *ōlīm*, *ūlīm* «schlaf, traum» *olmīlem* «traumen», *ōlīlālem*, *ollem* «liegen, schlafen», *olālem* «einschläfern», *olta-xīr* «polster» (*xīr* «sack»), I. *ōdam* «schlaf», I. *ādem*, S. *ālam*, *ōlam*, *ōlem* «schlafen», frequ. *ādīdem*, *ōtmay* «schläfrig», *ōtmesem* «träumen»; Pr. *alax-silta-vola* ágy | m. *álom* acc. *álmot* «somnus, sopor», *álmodni* «somniaire», *alunni* (praes. 3. *aluszik*, *alszik*) «dormire», «schlafen» *el-aluszik* «condormiscere, mori, extingui», «einschlafen, entschlummern, erlöschen», *aluvás*, *alvás* (a régibb irodalomban *alas*, *olas*, NySz. 1 : 92) «sopor, dormitio», *alvó* (*alo*, *alu* NySz., u. o. «dormiens, dormitor», *alutt* «soporatus; mortuus, exstinctus», «eingeschlafen; tot, erloschen», *alut* (praes. 3.) «consopire», «einschläfern», *alutat*, *altat* id.; idevaló kétségkívül még *olt*, inf. *oltani* «stinguere, extinguere», «löschen, auslöschen». Talán ugyanezen szóhoz tartozik még a m. *ól* «mandra, suile, septum, caula», «viehställe», *disznó-ól* «hara, suile», «schweinstall», *juh-ól* «schafstall», *lúd-ól* «gänsestall» (e szerint a szó eredeti jelentése: «ágy, fekvőhely, alom» lehetett, valószínűleg idevonható még *alom* «substramentum», «unterstreu», *disznó-alom* «substramentum porcorum, porcile», «streu der schweine». Vö. e szóra nézve BUDENZ MUSz. 735. s köv., 719. s köv., 835, a hol a szóban forgó szavak legtöbbje föl van említve (kivéve az *alom* szót), sőt több más is, a melyeket én másképp magyarázok. — L. alább a II. csoport szavait. A f. *vuode* szó alapszava e szerint «alvást» jelentő ige lehetett, a melynek, más nyelvekből következtetve, a mai nyelvben így kellene hangzania: **vuodan*: **vuotaa* (< **ōda-*, *ō* > *vuo*, vö. f. *vuota* < litv. *ōda*), a mely alapige azonban, hihetőleg a másik *vuotaa* igével való zavaró egyformasága miatt, a finn nyelvből teljesen kiveszett.

f. *vuodan* inf. *vuotaa* «fluere, perfluum esse», «fliessen, ausfliessen, rinnen, lecken» | karj. aun. *vuoda-* folyini (csónak, edény, aun. vér), hullani (szőr, toll) | vepsz *vodan* inf. *vota* folyini | észk. *vōdma*, *vōan*, *vōda* «lecken intr., laufen, triefen», *vōdama*, *-dan*,

vōata «lohnén, ausbeute geben, gedeihen» || *causat. vuodattaa* «fundere, effundere», «aus-, ein-, an-, auf-, übergiessen», *vuodattaa kyynelitä, verta* «thränen, blut vergiessen»; képes értelemben: AGRICOLA: *wodhata sinun Pyhe Henges neinen sinun palueliais sydhemihin*, Käsik. 42:16, vö. 43:15, 23—24, *Jumala on vuodattanut siun nuksensa* stb. Ennek a szónak nehéz kétségtelen megfelelőit találni a finn-ugor nyelvekben. Nézetem szerint ezen szóval egyeztetendő egy része a m. *aluszik, oltani* szó jelentéseinek: *aluszik, megaluszik* «gerinnen», *alutt tej* «geronnere milch, sauermilch, schlottermilch», *alutt vér* «gestocktes blut» | *el-alut* «coagulare», «gerinnen machen» | *olt* inf. *oltani* 1. «coagulare», «gerinnen machen»; 2. «repangere, inserere», «propfen, einpropfen, okulieren, einimpfen» (pl. két három fajú gyümölcságot *oltani* egy törzsökbe; kis gyermekekbe tehénhimlőt *oltani*) 3. «erkölcsiséget, hazaszeretetet *oltani* az ifjúság szívébe:» «mert belénk ontatott-szívünkbe *oltatott* eleink vérével szereteted» (Szűz Máriáról szóló egyházi ének, vö. Czuczor és Fogarasi, A magyar nyelv szótára, sub voce *olt*); «nagy jótéteménye istennek, hogy a természetbe *oltotta magát*» (péld. l. NySz. 2 : 1115.). A «megaludni» («gerinnen») jelentést lehetne ugyan, mint a hogy általában tették (vö. pl. Czuczor és Fogarasi sub voce *alszik, olt*) az «alvás» jelentéséből származtatni, olyanformán, hogy abból a «megdermedni, megfagyni» stb. jelentés fejlődött volna, de nézetem szerint sokkal természetesebb a jelentés fejlődése egy «folyást» (= «rinnen, fliessen») jelentő igéből (vö. f. *juoksee*, ném. *gerinnen*). A mi pedig azon jelentéseket illeti, a melyek az *olt* szónál 2. és különösen 3. alatt vannak említve, azokat szerintem nagyon alkalmasan lehetne egy «ontást» jelentő igéből származtatni, míg ellenben nézetem szerint bajos megérteni, hogy ezek a jelentések mikép származhatnának az «altatás» jelentésből. A mi a dolog alaki oldalát illeti, az előbbi cikkben említettük, hogy föl lehet tenni egy f. **vuotaa* (< **ōōa-*) «schlafen» szót, a mely valószínűleg azért veszett ki, mert egybeesett a «rinnen» jelentésű *vuotaa* szóval. Semmi csodálni való sem volna tehát azon, ha a magyarban megfelelőjét, még pedig ugyan olyan megfelelőjét találnánk mind a két szónak: **vuotaa* «schlafen» = *aluszik* id., ja *vuotaa* «rinnen» = *aluszik* «gerinnen», *vuodattaa* = *oltani*. Tekintetbe véve a f. *vuotaa* stb. szavakat, *vuotaa* származékszó volna. — Megjegyzendő.

azonban végül még: vog. *oltam* (MUNK. *olti*) «anknüpfen, anheften» | osztjP. *öltalem* «anlöthen, zusammenlöthen» *oltipsa* «verlängerung». Ez a szó jelentés és alak tekintetében közel jár a m. *oltani* szóhoz (imént említett 2) jelentésében: «einimpfen» stb.); vajjon egybetartoznak-e ezek, vagy még egy harmadik, a többitől különválasztandó *oltani* szóval volna itt dolgunk?

f. *uudin* g. *uutimen*, *uutemen* «conepeum lecti», «bettvorhang» | aun. *uudin* (-ime-) id. | vepsz *ūdīn*, gen. *ūdīnen*, part. *ūdīnt* id. (vászon ágymennyezet és függöny) — zürj. *von*, Udor. *vun*, P. *ön* (WICHMANN: Izsm. *võn*, elat. *võnjis*) «bettvorhang», votj. *in*, iness. Sarap. *inīn*, Malm. *inmīn* id. A malmyzsi votj. alakok arra vallanak, hogy a szóban eredetileg *nm* volt, a mely kétségkívül *lm*-ből fejlődött (v. ö. a *vuode* cikket). Hogy ez a szó különválasztandó a *vuode* szótól és a vele egybetartozóktól, a melyekkel BUDENZ, MUSz. 720, 739. a finn szót egyezteteti, az látszik ezen szavak vokalizmusának különbözőségéből, mind a finnben, mind a zürj.-votj.-ban (a zürj.-votj. szavak nincsenek meg BUDENZNÉL).

c) Megelőző rövid hangzóval, részben (némely nyelvben) kettőshangzóval.

f. *esi* «das vorne, vordere», karj. *ezi*, *edi* aun. *ezi*, észt *ezi* (*ēdi*, *ede*) g. *ee*; *edessä*, *edestä* előtt, elől, karj. *iesšä*, *iestä*, aun. *ies* v. *eis* v. *eiz*, vót *ēzä* (*iezä*), észt *es* (*edes*), *est*, lív. *je'ds*, *je'dst*; *eteen* elé, karj. aun. *edeh*, vót *etēsē*, észt *ette*, lív. *je'ddā*; *edellä*, *-ltä*, *-lle* előtt, elől, elé, karj. *iellä*, *ieldä*, *ielläh* v. *ielleh* tovább, aun. *iel*, *ielleh* u. a., vepsz *edēl*, *edū*, vót *ielä*, észt *eel*, *eelt*, *eele*, lív. *je'dl* előbb, azelőtt | f. *etinen*, *eteinen* «anterior», karj. *edīne* id., vepsz *edīne* id., észt *ezine*, *edine* (*ehine*) «vorderraum»; adj. «vor etw. hingehörig» | *esimäinen* «der erste», aun. *ezimäine* id., vepsz *ežm'ajne*, *ežm'vjne* id., vót *esimein* id., észtB. *ezimene* id., lív. *e'žmi* id.; déli észt *edimäne* id., vepsz *edim'vjne* = *edīne* | f. *etu* «das vordere; vorteil», észt *edu* «fortschritt, gedeihen»; f. *edusta* «das vordere» | f. *etäällä* «weit», karj. *edähänä* távol, *edäheädä* távolról — ? lpF. *oudda* «qui ante, præ est», *ouddan* «protinus, porro», *oudast* «ante, pro», *ouddal* «ante, antea» *ouddan* «protinus», S. L. *ōuto*:- iness. *ōuton*, elat. *ōutos*, illat. *ōutoi*, *ōuti*, part.

(szárm.) *ōutolt* stb., LIND. *aut, auta* «ante, præ,» *autest* «ab aspectu», *autel, autela, autelen* «antequam, antea» stb., E. *ovde* «das vorne», *ovdan* «hervor, vorn», *ovdas* «hervor» stb. K. *avti, avt, ovt* «das vordere», *avtst*, Kild. Nuotj. Akk. *ovdest* «vor», *avtile*, Kild. *ovtel* «eher, vormals; vor, für» | zürj. *il (iv)* «ferne», *ilö* «weit hin», *ilin* «in der ferne, weit», *ilís, ilísán, ilínsán* «aus der ferne, von weitem» | vog. *el, ēl* «weit», *eleñuv* (MUNK. *ēlänūw, ēlnūw*, KL. *ilänū*) «weiter»; *elal, eläl, il* «vorwärts, hinfort, voraus, vorläufig», MUNK. *ēläl, ēlälē* «künftig», *eläl*, P. *ilä, iläl* «vorwärts»; *elin* «fern, draussen», *eel, il-pal*, MUNK. *ēlēl* «von vorn»; *elöl* «(das vordere ende) der erste», *el-ōli* «zuerst, eher, früher»; *el-olt, el-ölt, elt, ilt, ilt, jelt* «zuerst, anfangs, eher, früher»; *ele-* (MUNK. *ēl-, el*) igekötökül: «ab-, ent-, los-» | osztjB. *jel, jel-pēlak* «das vordere, vorderteil, vorderseite», *jelpa, jelpi* «das vordere, vorder, vorn», *jel-* mint igekötő: «aus-, weg-», I. *it*: *itpeja, itpea* «vor, vorn, vornhin», *itpena* «vor, vorn», S. *ilpija, ilpina*, Pp. *ile, ile* «vorwärts» | m. *elö* «anticus, primus», *elött* «ante, coram», *elé* «vor — hin», *elöl, elül, elül* «von, vorn her», *el-* (igekötő). L. BUDENZ, MUSz. 778. s köv. A lapp alak az első szótagban kettőshangzót tüntet föl, azonban nincsen okunk rá, hogy BUDENZCEL (MUSz. 780.) a lp. *u, v*-t eredeti orrhang megfelelőjének tekintsük, minthogy *v* van a lpK.-ban is, a hol a nasalis különben megmaradt. Az *ensi* stb. szó bizonyára egészen más eredetű.*)

f. *kyty* «frater mariti v. uxoris» | karj. *küdü* sógor, a férj fitestvére | vepsz *küdu* id. | észt *küdi* «mannesbruder, schwager» — mordM. *kefta* «schwager, mannesbruder» | vog. MUNK. *kil* «schwager» | osztjB. *kili* «schwager» (mann der schwester der frau), *nē-k.* «schwägerin (schwester der frau)», I. *küda*, S. *küdi* «schwager, schwägerin», Pp. *kölem* (1 szem. raggal) a feleségem férfi- v. nőtestvére, *külkém* (1. szem. r.) a hugom férje. L. AHLQVIST, Mokscha-mord. Gr. 156., Spr. d. Nord-Ostj. 89.

*) Mik a vog. *oul, oule, ol* «anfang, ende», MUNK. *aul* «ende», *gul, qol, qil* «ende, erstes», *öl* «ende», osztjB. *ōlin* «anfang, ende schluss, der erste, der äusserste», I. *odey* s. *āley, āley* «das äusserste, der äusserste, der erste», Pp. *ālēng* «der erste»? Vö. BUDENZ, NyK. 16 : 320.

f. *lysi* g. *lyden*, és: *nysi**) «griff, handhabe am sensenstiel (für die rechte hand); sensensensstiel», *nyvellinen* «mit griff, stiel ansehen*), ergreifbar, begreiflich» | észt *lüzi* g. *löe* «griff, handhabe am sensenstiel (für die rechte hand)», *pitk lüsi, löe-pulk* «der griff für die linke hand» — lpF. *nädä* g. *naä* «manubrium», «skaff», S. L. *nasta-* «schaft», LIND. *nadd, nadda, naut* id., E. *novta* id., K. *navt*, Kild. *nott*, Nuotj. *nodd* «schaft, stiel, heft» | mordM. *ned*, REG. *ned*, E. *ned*, REG. *näd'* «stiel, schaft», E. *netšks* «stiel (an fruchten, blättern) | zürj. Izsm. *nud*, P. *nod* «griff» votj. *nid* «stiel, schaft, stengel» | vog. *näl, ial* (MUNK. *nal, näl, näl*) «stiel, schaft» | osztjB. *nal* id., S. *nül* «messerstiel» | m. *nyél* acc. *nyelet* «manubrium», «handhabe, heft, stiel». BUDENZ, MUSz. 437, DONNER, Wbuch Nr. 911. Kettőshangzót vagy mássalhangzót a szóbanforgó hang előtt a lpK., E. S. tüntet föl; a votj. *d*-ről l. alább.

d) Megelőző *u*-végű kettőshangzóval.

f. *kausi* g. *kauden* «ambitus; intervallum temporis», *päivä-kausi* «totus dies», *yökäusin* «noctu, per noctes» | karj. *kaudehe-* (nom?): *mi aigoa mennöv, vuvven kaudehet* | észt *kaud* g. *kauu, kava* «richtung, weg», *teist kaudu* «auf einem anderen wege, part. *kaudu, kaudo, kauda*, adv., postp. «vorbei, entlang, neben, bei», *ümber kaudu* «umher», *ümber-kaudne rahvas* «die umwohnenden», *läbikäudne* «durchschnittlich», *kuukaudne* «monatlich» || általánosabb használatú az ezen szóból alakult partikula: f. *kautta* «durch», karj. *kautta, kautti* id., *kaulen*: *peätäk. egyenesen* — ra, számára, aun. *kauli* v. *kautti* «durch» déli vepsz *kqut* id., vót *kautta*, liv., *kout(ə)* «durch, längs», vö. észt *kaut* g. *kaudu* = *kaud* — lpF. *guovdda* g. *guovda* «medius», in der mitte befindlich», *guovddo* «medium», adv. «in medio, ex adverso» (QVIGSTAD, Beitr. s. 78); S. L. *kūuta-* (összetételekben) «mittel-», præp. «mitten in» *kūutäle-*, postp. acc. *-lau mannat* «längs der mitte gehen», in. *-lin*, elat. *-lis*, ill. *-li*, prol. *-la* «in, von, nach, längs der mitte» LIND. *qvoutel* «meditullium, media pars areæ stb.»; E. *kuovdu* közepe vminek; K. *kiortta, kyort* v. *kovta* præp. «mitten auf o. in» | zürj. *kolas* (P. *kovas*,

*) A Kotikielen Seura-ban közölték Juva-ból: *nysi* = *lysi*; *selitti asian nyvelleen* tüzetesen, apróra megmagyarázta a dolgot.

kolas «abstand, zwischenraum, strecke, zwischenzeit», *kolasö* «dazwischen hinein», *čoi-kolas* «zwischenraum zwischen bergen, thal», *kad-kolas* «zwischenzeit» | vog. *gal* «riss, spalt, zwischenraum», MUNK. *gal, khal, khql* «zwischenraum», AHLQ. locat. *galt, qalta, çalt*, MUNK. *çalté, khalté, khqalt* «zwischen», lat. *galne, khalne* stb. «zwischenhin» I. több alakot AHLQVIST, Wog. sprachtexte 232, SZILASI, Vogul. szójegyzék 16 = NyK. 25: 32). — A zürjénből szívesen ide csatolnók a *kol, kov* szót ezen összetételben: *voi-kol*, pl. *v.-k. užni* «die nacht zubringen, übernachten», *voi-kol olni, voi-kolalni* «übernachten». P. *oi-köv, oi-köl* «eine nacht» (= f. *yökäusi*; a P. *kolas* és *köl* közti hangváltakozás régi hangmértékbeli váltakozáson alapul h a t n a. De a zürj. *voi-kolalni* másrésről eszünkbe juttatja a votj. WIED. *kolini* «einkehren über nacht, übernachten», MUNK. *kol-*, Kaz. *küt- id.*, vogl. *khölé* «übernachten», osztjB. *çollem, at ç.* «die nacht zubringen», Irt. *çodem S. külem id.*, m. *hálni* «übernachten» szót. Ezt a szót, a melynek alapjelentését nehéz bizonyosan kideríteni, talán mégis nagy merészség volna egyeztetni a *käusi* szóval (ezen jelentésben: f. «viettä yökäutta» = éjtszakát eltölteni.

f. *laude, laudee, lauden (lauree)* (Pohjanm.) «omnino, perom nia, ubique» — lpF. *lavdda* «ubique locorum», vö. *lavddat pr. lavdam* «diffundi», «udbrede sig, brede sig ud overalt», S. L. *läuta* adv. «fleissig; weit und breit».

? f. *noutaa*, pr. *noudan* «vestigia cujus premere; reportare», «nach etw. gehen, zurückbringen» | észt *nöudma, nöuan, nöuda* «trachten, nachtrachten, streben» — vö. zürj. *nuni* «fortbringen, führen», és «tragen», *nuödni* «führen, wegführen, hervorbringen», P. *nulni, nuvni* = *nuni, nulödni* = *nuödni*: votj. *nuni, nüni* «führen, tragen.» A zürj.-votj. szó alakjára nézve eltér azon szótól, a melyet a *nota* cikkben említettem; jelentés tekintetében észrevehető különbség van (*nolni* főkép = hordani, *nuni* főkép = vinni), ámbár úglátszik a szavak részben össze is keveredtek.

e) Megelőző ü-végű kettőshangzóval.

f. *köysi g. köyden* «funis, restis» | karjB. *köusi (köüte-)* id. | észt *köiz g. köie (köits, köüts)* «strick, seil» | liv *k'euž*, pl. *kiedod* id. — zürj. *köl (köv)* «strick, schnur, band, binde», votj. *kal*

«schnur, bindfaden, band» | vog. *koali* «seil, strick», MUNK. *kwāli*, *kwali*, *kwgli*, *kwogli*, *kālu* «strick»; *kēl* id. | osztj. *keļ* id. BUDENZ, MUSz. 246. egyezteteti ezzel a m. *telek* «strick, schnur» szót is, a mi azonban a kezdő mássalhangzó miatt kétséges.

f. *löytää* pr. *löydän* «invenire» | karj. aun. *löüdä-* id. | vepsz. *löudan*, *liudan* inf. *löuta*, *liuta* id. | vót *levvän* inf. *leütä* id. | észt *leidma*, *leian*, *leida*, déli észt *löüdmä*, *lövvä*, *löüdü*, Dorp. *levvä*, *lädä* id. | liv inf. *l'eüda*, *l'euta* pr. *liedab* id. — lpK. *l'vtje-* «es giebt» | m. *lel*, *lél*, *löl* id.; és «afficere», offendere», *lelemény* «erfindung», *lelés*: *meglelés* «auffindung». Vö. BUDENZ, MUSz. s. 672. (az ő magyarázataihoz: *löytä-* < **lögdä-* stb. nem járulhatok hozzá).

f. *pöytä* «mensa», *jalkapöytä* «planta pedis» | észt parti dial. *pöid* «radfelge», déli dial. *pöud* pl. *pöua'*, WIED. *pöid* g. *pöia* v. *pöva* (és: *peid*, *peüg*, *pöig*, *pöid*, *pöik*, *pöv*, *pöiz*, a melyek között alkalmasint egész sereg analógiás alakulás van): 1. «radfelge», *pöia-pink* «gestell, in welches die felgen nebeneinander gestellt werden, um sie gleichmässig zu durchbohren», 2. «fussblatt», *jala-p.* id., *suka-p.* «füssling des strumpfes», *pöiad* «vorschuhe» — lpF. *bävde* g. *bävde* «mensa», S. L. *pēute* id., LIND. *peude*, E. *pävde*, *pävdi* id. | zürj. *pöl* «brett, bretterner fusboden, laden, deckel, degen-scheide», *pizan pöl* tischplatte» (*pizan* «tisch»), votj. *pul* «brett, tafel, schindel», *dus-pul* «bank» | vog. *pal* «wandfeste bettstelle», MUNK. *pāl* «bett, bettstelle», *pāl* «bank». A finn és a lapp szót THOMSEN (GSI. 51, 75, 141) germán jövevényyszónak tekintette (= gót *biuds*, óskand. *bjóä*, *bjóär*, talán neutrumi alak alapján?); később BFB. 28. 1. jegyz. azonban e szót azok közt említi, a melyeknek germán eredetét kevéssé tartja valószínűnek («lidet sandsynlig»). Ha a szó germán volna, természetesen *eu*-val való fölteendő ősskandináv **beüda* alakból kellene származtatni (*eu*-val való alakok a VII. századig Kr. után fordultak elő, vö. NOREEN, Altisländische grammatik², 38. §. 59). Ezen származtatás ellen (f. **peuta*, **peütä* < **beüda-*) hangtani szempontból ugyan nem lehetne kifogást tenni, de a szónak észt jelentései ellene szólnak, minthogy nem tarthatjuk valószínűnek, hogy az a szó, a melynek a germán nyelvekben határozottan «asztal» a jelentése az észtben csak «lábitalp» vagy «keréktalp» jelentésben maradt volna meg. Ehhez járul még, hogy a szónak teljesen hozzáillő hangalaki megfelelőit találni a zürjénben, votjában és vogulban (a zürj. votj. szavakat nem lehet-

az orosz *пола, полъ* szavakból származtatni, a hogy valamikor vélték, minthogy a *voj* *u* hang semmikép sem illik az orosz *o*-hoz; azonkívül a *voj*jakban ez az orosz szó *pol* «fussboden, diele» alakban van meg. Tekintettel mindezekre a körülményekre, bizonyára fölteendő egy eredeti finn szó (**peuda*, **peüdü*), a melyre esetleg valamikép mégis hatással volt a germán szó. A lapp szó természetesen lehet különváló skand. átvétel vagy finn jövevényszó. Vö. még BUDENZ, Verzweig. 27., a hol egyeztetve van a finn, zürj.-*voj* *t* szó, de nem a *g*ul).

f. *täysi* g. *täyden* «plenus, plenum quid» | karj. aun. *täüzi* (*täüde-*) id. | vepsz. *täüž*, *täüž* pl. -*déd* | vót *täüsi* pl. *tävved* | észt *täiz* g. *täie*, *täve* (*täüž*) id. | liv. *täüž* pl. *tädud*, *tädöd* id. || f. *täytyä* «voll werden» | karj. aun. *täüdü-* id. | vepsz. *täudub* id. | észt *täidima* (*täidama*, *täiduma*, *täima*, *täüdümä*) «vermögen; genug o. in fülle vorhanden sein» | liv. *täüdöb*, *tädöb* «voll werden, zureichen, dauern» — lpK. *tivt* attr., Kild. *tivt* v. *tivt* attr., *tivdas* v. *tivtas* präd., Akk. nom. pl. *tivd* «voll», *tivti-*, 3 p. *tievta*, Kild. *tivte-* «sich füllen», Akk. *tivdote-* «füllen», vö. *tievte-* «füllen, tearto- «erfüllt werden», E. *tävdeä* tölteni, S. L. *täu^{te}-*, pr. *täutan* «füllen», LIND. *teutet*, F. *dævdde* complere, explere) (némileg homályosak: F. *dievva* g. *dieva*, *dievas* g. *dievvas* «plenus», S. L. *tievva-* subst., *tievas* adj. id., LIND. *teuvas* id., I. *tievas*, *tiev* id., F. *dievvat* «plenum fieri», S. L. *tievva* id., LIND. *teuwet* id., E. *tievvud* id., *tävivedä* tölteni; ezen szavak alapján föl lehetne tenni egy finn **tävi* v. eff. szót, a mely talán a *täysi* szó alapszáva volna*) cser. *tit*, *tic*, M. *cic*, *cic* «plenus, repletus» (TROITSKIJ: тѣч, цѣч) | vog. *tauil* *tail* «voll, satt, zufrieden», Kond. *tägle*, MUNK. *ta'il*, *tail*, *täil*, *tä'il* «voll»; *taulam*, *toulam* «genug sein, hinreichend sein», MUNK. *tä'ili*, *täili* «genug haben, satt werden», *tquli* «sich erfüllen, vergehen»; *taultam* «erfüllen, ergänzen», MUNK. *tölti* «ausfüllen» | osztjB. *těl*, *těl'i* «voll», *tělalem* «laden, erfüllen», *těl'ij* «voll, vielfassend», *teullem* «füllen, zustopfen»,**) I.

*) BUDENZ, MUSz. s 204. azt teszi föl, hogy a mássalhangzó a lappban elveszett; erre azonban nincsen példa.

**) BUDENZ, MUSz. 203. azt írja: *tevit-* «anfüllen, vollstopfen». Mind a két alakban van valami homályosság (vajjon itt a föltett **tävi* alak megfelelője van, vagy talán ez az imént idézett vog. alakokkal egyeztetendő? L. alább).

tēt «voll» | m. *tele, teli* «plenus», «voll, gefüllt», *teljes* (a régibb irodalomban *teles, tellves, töllyes*) «plenus, refertus; totus, omnis; perfectus», «voll, ganz, vollkommen»; *tel (töl)* a régibb nyelvben: «implere, replere», «füllen»; *telik* 1. «impleri, repleri», «voll werden, sich füllen»; 2. «transire», »vergehen» (*idő telik*), 3. «sufficere», «zureichen», 4. «vermögen, fähig sein»: *megteszem a mi tölem telik; tölteni* «füllen, anfüllen». L. BUDENZ MUSz. 203. — A szónak cseremiszt alakjában nyilván a dentalisnak a szó végére jutása, valamely okból történt palatalizálás (és assibilatío) és későbbi hasonulás következtében keletkeztek a rendestől annyira eltérő alakok (l. alább). A mi a vog. alakokat illeti, nem lehet BUDENZ-czel együtt föltenni, hogy **tägde-* alakból kell kiindulni, a melyből a vogK. *tägle* és a f. *täyte-* származtak volna, mert a finnben különben nincsen példánk ilyen hangváltozásra. A vogulban bizonyára hangátvetés történt valamely következő «guttaralissal», a mely nyilván valamiféle képzőelemhez tartozott (talán ennek a nyoma van a m. *teli* szóban?); vö. vog. *māgil, moagil, mavil, mauil* «brust» = lapp *mielgga, toul, touel* »flügel» = f. *sulka*.

A permi nyelvek szavai közül idetartartozóknak lehetne tekinteni ezeket: votj. Sar. *tīm-* «dämmen, verdämmen», *tīmät* «damm» (MUNKÁCSI, Votj. Sz. 353; WIEDEMANN-nál *tīmet* «teich», ISLENTJEV: прудъ, водоемъ, бассейнъ.*) BUDENZ, Szóegyezések 209, ide so-

*) Vö. m. *töltés* «agger, claustrum», «damm, wehr», *föld-töltés* «agger», «damm», *töltvény* id., *föltölt* «aufschütten». Ezen m. szavakat említve eszünkbe jut egy egészen más finn szó, t. i. *tyty g. tydyn* v. *tyyty g. tytydyn* «agger aquam cohibens, obex fluxum aquæ in rivulis v. sanguinis ex vena v. lactis ex ubere sistens», *vesi-tyty* «cisterna aquæ»; *tytyä*, pr. *tydyn (tyytyä)* 1. «cohiberi, sisti cessare a fluxu ut aqua» 2. *tytyä, tyytyä* «satiari, satis habere», «satt werden», 3. *contentum esse; tydyttää* «cohibere, satiari, contentum reddere» | észt *tüdi g. tüdi* «ekel, überdruss», *tüdiä, tüdinema* «müde, überdrüssig werden», *tüdiä, tüdiä* (*tüdiä, tüdiä, tüdiä*) «ermüden, müde machen, plagen, überdrüssig machen, langweilen» (lpF. *duttat* pr. *dudam*, S. L. *tusta*, LIND. *tuddet* v. *tudet*, E. *totteä* = *tyytyä* alkalmasint a finnból való átvétel?) (A jelentésfejlődésre nézve vö. m. *töltés* «agger» ~ *betölt-hetetlen* «insatiabilis», «unersättlich»). A m. *tölt* szónak valamenynyit jelentését nagyon jól lehet származtatni a *täysi* szóval egyeztetendő alapszóból; csak a l e h e t ő s é g van meg, hogy a magyar

rolta a zürj.-votj. *tir* szót is: zürj. *tir* «fülle, genüge; voll, vollständig, ganz, vollkommen», *tir-bur* «überfluss, genüge; zufrieden», *tirmini* «voll sein, genügen ausreichen», *tirni* «voll machen, füllen», *tirsalni*, *tirsini* «sich füllen, voll werden» (vö. lusai dial. *törsini* «essen, satt werden»); votj. *tir*, Kaz. *tér-* «füllen, laden, auf-laden, voll werden, sich zufrieden geben, satt werden, überdrüssig werden»; *tir* «voll reichlich; befriedigt, zufrieden; fülle, genüge», *tirem* «ladung, füllung», *vir-tirem* «wurst», *söd vir-tirem* «geronnenes blut», *tirmini* «voll sein, genügen», *tirmastem* «unersätlich». Ezt az egyeztetést BUDENZ később visszavonta, s arra kétségkívül volt is oka, mert ez tudtomra az egyetlen *r*-es eset volna a zürj.-votj.-ban*). A zürj.-votj. szót inkább a következő finn szavakkal lehet egyeztetni: *tyrettä* «sistere, cohibere, e. c. fluxum sanguinis ex vena v. lactis ex ubere», *tyreytä*, *tyrehtyä*, *tyrehyä* «sisti, cohiheri, cessare a fluxu», *tyreyttää*, *tyrehyttää* v. *tyrehdyttää* = *tyrettää*; *tyrtyä* v. *tyrttyä* «satiari ad nauseam, fastidio affici», «bis zum ekel satt werden» (úgy szintén = *tyreyn*), *tyrtymys* «sattwerden», *tyrmä* «das ausgeflossene geronnene blut; das fließende blut» [? *tyrmä*, *tyrmeä*, *tyrneä* «rigidus, firmus», «steif, starr»] | ? lpF. *därrat* pr. *däram* «indurescere, rigescere», «haardne og stivne» | osztjB. *tärimlem* «hinreichen», *tarmatin* «satt, gesättigt», *tarmatlem* «erfüllen, befriedigen», Pr. *termät* «будеть»; ? B. *tärim* «hart, rauh, zähe», I. *täram* «stark, fest» = Pr. S. *teräm*. Ebben a szóban, mely az előbbtől kétségkívül különválasztandó, a jelentésfejlődés szemmelláthatólag ugyanolyan, mint a *tytyä* szóban (l. fönnebb 394. l. jegyz.) (vö. DONNER, Vergl. Wörterb. 1 : 121, 136, a hol azonban a szavak összevetése és a fölfogás általában más).

szóban két szónak a megfelelője van egybe olvadva. Külömben a *tyty* szó belső mássalhangzójáról semmi bizonyosat sem lehet mondani, minthogy lapp megfelelője valószínűleg jövevényszó (vö. mégis lpS. *tuddet*!) A szóbanforgó egybevetésekből mindenestre kitünhetik, hogy a «voll», «damm», «satt», «zum überdruss satt» jelentések miként illhetnek össze és származhatnak egymásból.

*) Egyetlen lehetőség az egyeztetésre az volna, ha föltennők, hogy az *r* valami képző-elem.

f) Megelőző i-végű kettőshangzóval.

f. *heisi*: *heisipuu* (nép-etymol. *höysipuu*, *höystöpuu*) «*viburnum opulus* L.; *sambucus nigra* L.». *koiran-heisipuu* (elferdítve: *koiran-helsipuu*, *-helispuu*, *-herispuu*) «*viburnum opulus*», *heitiä*, *hetiä* «*florere*, *pollen dispergere* (de segete)»; *heide* v. *hede* pl. *heiteet*, *heteet* «*flos spicæ*», «*blüthe der getreidearten*»; *hedelmä* 1. «*flos spicæ*», 2. «*fructus*»; *hedelmäitä* (*heilimöi*, *hielimöi*) «*florere*, *pollen dispergere*»; és: «*fructum ferre*» | aun. *höüdöi* «*viburnum opulus*» | *edđittsä* (inf.) pr. *edđittsäb* (< **hejjitsä* < **heiditsä*-) *virágzani* (rozsról) | észt *õiz* g. *õie* «*blüthe*», *õide minema* «*anfangen zu blühen*», *õie-leht* «*blüthenblatt*», *õizpuu* v. *koera-õizpü* «*wasserholunder*» (*viburnum opulus* L.), *Saksamaa-õizpuu* «*flieder* (*sambucus nigra* L.)», *sinised õied* «*kornblume* (*centaurea cyanus* L.)» stb.: *õile* g. *õile* «*blüthe*», *rukkid ajavad õiled välja* «*der roggen schlägt aus*», *õilis* g. *õilize* «*blüthe*», *õilitsema* (*õilmeldama*, *õilmendama*, *õilmetsema*, *õiluma*, *elitsemä*; vö. f. *hedelmäitsen*) «*blühen*; *blühen lassen*»; *õitsu* g. *õitsu* «*blühen*, *blüthe*»; *õitsema*, *hõitsema*, *heitsemä* (megfelelne a f. **heditse*-alaknak) «*blühen*»; *õitse*, *hõitse* g. *õitse*, *õitsme* (nom. *õitses*, *õitsmes*, *heitse* is) «*blüthe*, *aufgeblühte blume*», E. *häiermes*, *häiermü*, *häilmü* «*blüthe*» | ? liv *ēdrəm* «*blume*», *ēdrksəb* «*blüthen*» — zürj. *žol-pu*, *zov-pu*, *žo-pu* «*wasserholunder* (*viburnum opulus* L.)», votj. *šu* «*beere des kalinkenbaumes*», *šu-pu* «*massholderbaum*, *wasserholunder*, *hirschholder*, *kalinkenbaum*». Homályosak a mordvin alakok: mordE. *tšavdire*, Kaljajevo *čavdil*, Marejsevo *čevjel*, M. *čėvgä*, *čėvgä* «*wasserholunder*» (PAASONEN, ML. 23), a melyeket mégis az előbbiekkal egybetartozóknak vélhetni, noha a nép-etymologia vagy más analogia megváltoztatta a szó alakját. A szó eredeti jelentése nyilván a «virág».

f. *neito* g. *neidon* v. *neiti* g. *neiden* «*virgo*» | déli karj. *neidīne* id. | aun. *neidī*, *neidīne* v. *neidīne*, *neidoine* id. *neiz-aigu* szűzi kor | vepsz *neiižne* pl. *neiččed* part. *neidštš* id. | észt *neid* g. *neiu*, *neio* (nom. *neiu* is) id., *neidone*, *neidukene* dim. — lpF. *nieidda* g. *nieida* «*virgo*, *filia*» S. L. *neita*- g. *nēita* id. LIND. *neit*, *neita* «*filia*», E. *nieid*, *neita* «*mädchen*, *jungfrau*», K. *nējt*, *nijt*, *niejt* «*tochter*, *mädchen*» | zürj. *nil*, *niv* «*tochter*, *mädchen*», votj. *nil* id. Vö. BUDENZ, MUSz. 401, de itt ezekkel egy csomó olyan szó is van egyeztetve (m. *nő* stb.), a melyek tőlük külön választandók.

2. Második csoport.

a) Megelőző rövid hangzóval.

f. *hitu* «flocus v. frustulum cuius rei tenue» — IpF. *sādde* g. *sāde*, *sođde* g. *sođe* «mica, offula», «det mindste smule, gran» | zürj. *šol*, *šola* «graupeln, schneekörnchen», *šolni* «graupeln» | vog. *šul* «stück, brocken» (kenyérmorzsa) (vajjon helyes-e az *l* a vogulban *l* helyett?).

f. *kadota* pr. *katoan* «perire, perdi, amitti», *kato* «amissio, defectio», on *kateissa* v. *kadoksissa* «est amissus», *kadottaa* «amittere» | karj. aun. *kavon* (*kado-*) elpusztulni, elveszni, aun. = elájulni is, karj. *kavotta-* elvesztteni | vepsz *kadob* inf. *kadoda* elveszni, *kadotan* inf. *-tada* elvesztteni | észt *kaduma*, *kaun*, *kaduda* «verloren gehen, verschwinden», *kadu* g. *kau*, déli észt *kado* «verlust, untergang, schwinden», *kautama* «vertilgen, verlieren» | lív *kadū'b* inf. *kā'dda* «schwinden» || vö. még: *katua* pr. *kadun* «bereuen», észt *kaduma* id. (GÖSEKEN, Manuductio 132) — IpF. *guōđđet* pr. *guōđdam* «relinquere, præterire, deserere», S. L. *kūōte-* «lassen, übrig lassen», LIND. *quodet* «relinquere», E. *kuēđđed*, *kuōđđed* id., *kuōđđultayast* «zurück», K. *kītte-*, Kild. *kūitte-*, Akk. *kođde-* «hinterlassen, lassen», *kītty-*, Kild. *kūtje-* v. *kuotje-*, Nuotj. *kuaddje-* «zurückbleiben, bleiben», Akk. *ij kuddu** | mordM. *kadan* «lassen, verlassen, verlieren», E. *kadan* inf. *kadoms* «lassen, zurücklassen; bereuen» | *kadovoms* «bleiben», | cser. *kodem* «relinquere», *kodam* «remanere», zürj. *kolni* «übrig bleiben, zurückbleiben, ablaufen, verfließen, vergehen (v. d. zeit); nachlassen, zurücklassen», *koledni* «nachlassen, übrig lassen, unterlassen», votj. *kelini*, *kilini*, *kolini* [helyesen: *-l-*] «bleiben, nachbleiben, übrig bleiben», *keltini* «zurücklassen, liegen lassen, verwerfen, verlassen» | vog. *qūltam*, *qōltam* «zurückbleiben, verbleiben», *qūltiptan* «lassen, verlassen», MUNK.: *χūli* «verlassen», *χūlti*, *khulti*, *khwulti* «zurückbleiben, bleiber», *khwołili* «bleiben» *khwołti* «zurücklassen»**) | osztjB. *χaiļem* «lassen, zurück-

*) KpN. *gāttat* pr. *gādam*, S. LIND. *katat* (E. *katamus* megbánás) stb. = f. *katua* bizonyára a finnből való átvételek. Hasonlóképen E. *kadoded* elvesztteni.

**) A vogulból AHLQVIST még a következőket is említi: *qōlilam*, *qolilalam* «verloren gehen, untergehen», *qoltam* «verlieren,

lassen», *χaislem* (*χaslem*, *χislem*) «bleiben, zurückbleiben, übrig bleiben», I. *χaidem* «verbleiben», *χaideptem* «nachlassen» | m. *hagyni* «relinquere, omittere, sinere, jubere, credere». L. BUDENZ, MUSz. 67. s. köv.

f. *kitua* «moleste et misere vivere, morbo laborare» | észk *kiduma*, *kidema* «kränkeln», *kide* g. *kide* «kränklicher Zustand» — ? lpF. *gādatet* görnyedve járni, «contracto corpore incedere» | cser. *kiem* «jacere, lecto teneri», *kiše jing* «lecto affixus, ægrotus» | votj. *kilini* [helyesen: *kilini*] «liegen, unpässlich sein», MUNK. *killi-*, Kaz. *këllë-* «liegen, faulenzeln», *kil* «krankheit, schwere krankheit, unpässlichkeit» | vog. *zul* «verzehrende krankheit». A cser. szót a következőkhöz tartozónak is lehetne gondolni: osztjP. *χoilem* «sich legen, liegen», vog. *χuji*, *khuji* «liegen», АНЛQ. (1. szem.) *quiam*, *qujam* id., a melyekhez sorolandó alkalmasint a zürj. *kuilini*, (P. Rogov кувьны, кужыны) «liegen»,*) s talán a m. *hajlék*, *hajlok* «tabernaculum, gurgustium» is. Mind az előbb, mind a legutóbb említett szavak bizonyára különválasztandók a m. *hálni* stb. (l. fönnebb 391. l.) szavaktól, a melyekkel BUDENZ MUSz. 79. egyeztette őket.

f. *kutea* impf. *kuti* «laichen», *kutu* «laichzeit, das laichen» karj. *kude-* id., *kudu* ívás | vepsz *kudob* inf. *kudoda* ívni, *kudo* ívás | vót *kutēn* inf. *kuēta* impf. *kutī* (refl.) ívni | észk *kudema*, *koen*, *kudeda* (*kudema*, *kudenema*, *kuduma*) «laichen», *kudu* g. *kudu* v. *kuju* «laich» | liv *kudū'b* inf. *ku'ddē* «laichen», — lpF. *goddat* «ova effundere», S. L. *koē-* «laichen», LIND. *kādhet*, *koē-* «laich» | zürj. *kuilini* «laichen» | vogB. *χulem* «azon hely a folyóban, hol a hal ívik» (MUNKÁCSI, A. magy. népies halászat műnyelve 88 = Ethnographia 4 : 303 | osztjl. *χujem* «laichen», *χujem-tilis* «laichmonat = april», Pp. *kajim*, *kajem* «laichstelle».

beraubt werden», a melyeket összetartozóknak lehetne gondolni s a melyek különösen hozzáillénének a f. *kadota* szó jelentéséhez. Vajjon *kadota* egészen külön szó volna (a mely összetartoznék az imént említett vog. szóval) s talán csak a f. *katua* volna egyeztetendő a fönnebbi cikkben felsorolt szavakkal?

*) Bizonyára különválasztandó a fönnemlített votj. szótól, a melyben *l* van.

b) Megelőző hosszú hangzóval.

f. *huude* g. *huuteen* «pruina», «reif» | karj. *huueh* v. *huuveh* (*huudehe-*) dér, zúzmara | észt *uude* g. *uude* (*uudikas, uudsikas*) «reif, rauhreif» — lp. *čodde* g. *čode* «pluvia gelata», *čoddot* pr. *čodom* «propter pluviam frigore concrenentem obduci crusta glaciali» | vog. *šal* «reif (gefrorner thau)», MUNK. *šöl, šal, šail'* «reif», *sol'i* «es fällt reif», *šali, šalau* id.

f. *uusi* g. *uuden* «novus, crudus» | karj. *uuzi* (*uude-*) új, nem eléggé megfőzött, aun. *uuzi* (*uude-*) új | vepsz *ūž, už* pl. *ūdēd, udēd* új | vót *uusi* «ungekocht, roh» | észt *uuz* g. *uue* (*uie, uuve, urve*) «neu» | liv *ūž* pl. *ūd* «neu, frisch» — lpF. *odas* g. *oddas*, attr. *odda* «novus», S. L. *otō*, präd. *otōse-* id., LIND. *āddās, āddes* id., E. *uđđ, uđđu* id., K. *ott, ött*, Nuotj. Akk. *odd* id. | mordME. *od* «neu, jung» | cser. *uo* «novus, recens», M. *ū, u* id. | zürj. *vil'* «neu, frisch», votj. *vil', vil'* id.; valami köze van ehhez bizonyára a zürj.: *ul'* «feucht, frisch, roh (ungekocht)» szónak (*ul' iai'*, «teig», *ul' jöl* «süsse milch», *ul' vii* «frische butter»), votj. *il'* «roh, frisch (fleisch od. holz); feucht, nass» | m. *új* (a régi irodalomban *vyw, uyw, uy, uju*) «novus, recens», «neu, frisch». L. BUDENZ, MUSz. 864.

A finn *vuode* (ágy) szó (l. fönebb 385. l.) összetartozhat a t n é k a következő szavakkal is:

Zürj. *vol'* «ausgebreitetes, pelzdecke, renntierhaut zum schlafen», *vol'-paš* «bett, lager, streu», *vol'es* «verkleidung, belegung, ausfütterung, überzug, bekleidung», *porš-vol'es* «schweinekofen, schweinelager», P. *ol'* «streu», *ol'-paš* «bett, lager», *ol'salni, ol'savni* «ausbreiten»: votj. *val'es* «bett, pfühl», MUNK. *val'äs*, Glaz. *wal'äs* «bett, matratze, unterbett» | vog. Tavd. *al'at* «bett» (MUNK.) | m. *ágy* «bett», *ágyal, ágyaz* (BUDENZ, UA. 144. *ágy*) «betten, die garben auf der tenne zum dreschen anlegen». BUDENZ, MUSz. 719. az *ágy* szót úgy fogta föl, hogy megelőző **ál-gy*-ből való, a melyben a *gy* a -g. «nomen verbale» képző mása (éppúgy mint a f. -*he* a *vuote-he* szóban), és hogy ez ugyanannak az «alvást» jelentő szónak volna a származéka, a melyből az *álm* stb. szavak (l. fönebb 386. l.) képződtek. A magyarban azonban még a régibb nyelvben sincsen semmi nyoma az *l* megvoltának e szóban. Én a m. *gy*-t e szóban a zürj. votj. *l'* szabályos megfelelőjének tekintem és az egész szót különválasztandónak tartom az említett «alvást» jelentő

szavaktól. Figyelembe veendő mindenekelőtt, hogy a szóban forgó szócsoportok mind a belső mássalhangzóra, mind magánhangzókra nézve eltérnek egymástól (zürj.-votj. $l' \sim n < l$, magy $gy \sim l$; zürj. $\infty \sim u$, csak dial. $o \sim o$, votj. $va \sim u$). Másodszor van a votjákban egy ige: *val'*, Glaz. *val'* «ausbreiten, unterbreiten (eine decke), aufdecken (z. b. einen tisch)»; *tíšak* v. *val'äs val'ini* «betten,bett machen» (MUNKÁCSI, Votj. szótár 650), a mely kétségkívül összetartozik a votj. *val'äs*, Glaz. *wal'äs* szavakkal; ebből azt lehet következtetni, hogy e szavak nem «alvást», hanem «kiterítést» jelentő igéből származtak.*)

c) Megelőző *i*-végű kettőshangzóval.

f. *paita*: *mahapaita* «isterhinna» — lpF. *buoidde* g. *buoide*, attr. *buoides* «pinguis, pingue», «fed, fedt, spæk», *buoiddot* «pinguescere», S. L. *pui'te-* g. *püeitē*, subst. adj. «fett», *pui'tu-* «fett werden», LIND. *puoite*, -tes, *puoitak* «pinguis», *puoitot* «pinguescere», E. *puoide* «fett», *puoidah* v. *puoitah* kövér, K. *pijte*, Kild. *pujt*, Nuotj. *puejt*, *puojt*, *pujte* «fett, speck, ungeschmolzener talg» | zürj. *bi'l munnä* «schwellen, aufschwellen» | osztjS. *pol't* «talg» | m. *faggyu* «sebum, sebum, pinguedo», «talg, unshlitt»; adj. *faggyas* «sevosus, adipalis», «talgig». THOMSEN GSI. 141 = Einf. 163, a lp. szót skandináv jövevényszónak tekinti (= óskand. *feitr* < **faita*-z). A lp. szót azonban mégis mindenesetre bajos volna közvetlen germán átvételnek tartani mind a kezdő mássalhangzó (*f*), mind az *a*-nak szokatlan megfelelése miatt,**) hanem ha csakugyan jövevényszó, akkor a *f i n n b* ö l átvettnek kell tartanunk. A mi pedig a finn *paita* szót illeti, ennek és a germ. **faita*(-z) szónak egybeállítására ellen nem szól egyéb, mint az, hogy ez esetben a finnben inkább **paitta* semmint *paita* alakot várnánk; minthogy ezenkívül más finn-ugor nyelvekben találkoznak szavak, a melyeket egyeztetni lehet vele, nézetem szerint, van ok rá, hogy a szóbanforgó szót eredetinek tartsuk. BUDENZ, a ki régebben (Szóegyvez. 475)

*) Szintén különválasztandó az osztjP. *voijemlem* «einschlafen, schlafen», vog. *ajoum praet. aivasem* «einschlafen», MUNK. *qji, ajwē, aiwē* «schlafen» stb.

***) A skand. jövevényszavakban általában skand. *a* = lp. *a*, nem pedig *uo*.

NyK. 6 : 450) a lapp szót egyeztette az osztj. és a m. szavakkal, a MUSz. 486. l. visszavonta ugyan ezt az egyeztetést és csak az osztj. és a magyar szavakat állította egybe (egyebek közt azért, mivel nem bizonyos, hogy a lp. *buidde* szó **puolte* helyett való Ezt az egyeztetést mindazáltal fönn lehet tartani, ha a magyar *gy*-t úgy tekintjük, mint egyenes megfelelőjét a lp. *d*-nek, finn *t*-nek (? úgyszintén osztj. *l*-nek; az osztjákban *j*-t vagy legalább *l*-et váránk; a palatalizálás itt talán valamiféle hangátvetés útján ment át a következő *t*-re). Egyébiránt mind a magyar, mind az osztj. szót származékszavaknak tarthatjuk.

észt *põiz* g. *põie* «blase, harnblase, gebärmutter» — zürjP. *pol*, *polk* «blase», adj. *pola* «blasig, blasen-», votj. *pul'i* «wasserblase; finne, hitzblase, hitzblatter», MUNK. *kész-pulë* «urinblase, niere».

d) Végül hadd említünk meg egy példát, a mely a finnben nincs meg.

lpF. *čuvdde* g. *čuvde* «digitus», S. L. *čūte* g. *čūtē* «finger, zehe», LIND. *tjute* id., I. *čuvdi* «zehe» — vog. *tulä*, *tolē* «finger, zehe», MUNK. *tulä*, *tol*, *ta'* «fingen, fingerring» | osztj. *lui* «finger, zehe», *luit* «fingerring», I. *tui*, S. *loi* «finger», I. *tujit* «fingerring», Pr. *čaj* «finger», *čaj* «fingerhut» | m. *újj* «digitus, dactylus», *lábújj* «digitus pedis» | ? zürj. *čal'* (Wied. *tš'al*, *tš'al'*) «äusserstes, kleiner finger», votj. MUNK. *čol'i*, *čül'ë* v. *č-čini*, WIED. *tšel'-tsini*, *žuli* «der kleine finger». V. ö. BUDENZ, MUSz. 865.*)

Ezen két] csoport ellenében egy harmadik áll, a mely nagyon eltérő megfelelést tüntet föl.

a) Megelőző rövid hangzóval.

f. *itää* pr. *idän* «germinare», *itu* g. *idun*, *ito* g. *idon*, *ity* g. *idyn* «germen» | karj. aun. *idä*- csirázni | vepsz *idada* id. | észt *ida* g. *ida*, *ea* v. *idu* g. *idu* «keim», *idanema* «keimen; glimmen, anfangen zu brennen» (*tuli idanes ahjust* «der brand entstand aus

*) Nagyon bajosan vonható ide, a hogy BUDENZ i. h. teszi a zürj. *čun'* «finger», votj. *cini*, *činy*, MUNK. *čini*, *činé*, AMIN. *činyi* id. (az *n* helyett *l*-et váránk; a szó elején is inkább *s*-et vagy *š*-et, mintsem *č*-t, *č*-t).

dem ofen») | lív *idū'b* inf. *i'ddə* «keimen», *i'dgəz*, *idū'g* «keim» — lpF. *ittet* pr. *īdam* «apparere, emergere, prominere», *itto* g. *īdo* v. *iro* «germen», S. L. *īste*- «hervorkommen, erscheinen, LIND. *ittet*, *jittet* «provenire, in apertum venire», K. *jitte*-, *itte*- v. *ētte*- id. | ? osztj. *eilem* «ausgehen, fortgehen, aufsteigen, geschehen».

f. *kāsi* (< **kāti*) g. *kāden* «hand» | karj. aun. *kāzi* (*kāde*-) id. | vepsz *kāzi* pl. *kādēd* id. | vót *čāsi* g. *čāē* id. | észt *kāzi* g. *kāē* id. | lív *ke'ž* pl. *kādū'd* id. — lpF. *gietta* g. *giēda* id., S. L. *kīēsta*-id., LIND. *kāt*, *kāta* id., E. *kiet*, *kieta* (AND. *kietta*) id., K. *kāt*, Nuotj. *kieht*, Akk. *kit* id. | mordME. *kād* id., E. *keđ* id. | cser. *ket*, *kāt*, M. *kit*, *kid* id. | zürj. *ki* «hand, arm». votj. *ki* «hand» | vog. AHLQ. *kāt*, *koat*, *kāt*, MUNK. *kāt*, *kat*, *kāt*, *koāt*, *koqt* «hand» | osztj. *kēt*, S. *köt*, Pp. *kat*, *köt* «hand» | m. *kéz* (rég. *kèz*, *kèz*, tehát nyilt *é*) acc. *kezet*, 3. szem. *keze* id. (v. ö. CASTRÉN, Ostj. Sprachl. 81; BUDENZ, MUSz. 28; DONNER Wbuch, 1 : 14, Nr. 50).

f. *kesi* (< **keti*) g. *kedēn* «cuticula corporis exterior», «dünne haut», *ketu* g. *kedun* id. | vepsz *kezi* báránybőr | észt *kezi* g. *kee* «leere hülse, schote» — lpK. *katt*, Nuotj. *koht* bőr, szőrös bőr (medvéé, bárányé), «fell» | mordM. *ked* «haut», E. *ked* «haut, fell, balg, leder, schale», Kaslytka : *kād* | zürj. *ku* «haut, fell, balg», votj. *ku* «haut, fell», *pu-ku* «rinde» (v. ö. BUDENZ, Szóegyezt. 118, NyK. 6 : 399; DONNER, Wbuch 1 : 12, Nr. 42). V. ö. még zürj. *kil* «haut, schale, hülse, schorf», *kila* «häutig, schalig, hülsig» (v. ö. BUDENZ, MUSz. 129). L. alább.

f. *kota* «casa, culina», *lapsen kota*, *vasikan kota* «involucrum fetus» (vö. *kotelo*, -*ro* «häuschen, futteral, kapsel, hülse», és «involucrum fetus») | karj. aun. *koda-värü* 'házi-vő' (a ki a felesége szüleinél lakik) | vepsz *koda* (*kod*) tyúkól | észt *koda* (*kōda*) g. *koa*, *koja* «haus, gebäude, sommerküche der bauer», *lapse-koda* «gebärmutter», *varza-koda* «haut, welche d. füllen bei der geburt umgiebt» | lív *k^uodā* «haus, küche», *k^uodā*'j «nach hause» || f. *koto*, *koti* «haus, heimat» | karj. aun. *kodi* otthon, ház, karj. *kodo-moa* : *päivä on k-lla a nap lemenőben van* | észt *kodu* g. *kou*, *koju*, *kodu* «haus, heimath» — lpF. *goatte* g. *goade* «tentorium, tugurium, domicilium», S. L. *kōte*-, LIND. *kāte*, E. *kuate* id., *kuatu* otthon, K. *kyōtte*, *kuōtt*, Nuotj. *kuōht*, Akk. *koit* «lappländische hütte; tasche, beutel» | mordM. *kud* «stube, haus, heimat», E. *kudo* «haus, wohnung» | cser. *kudo* «domus», M. *kuda* id. | zürj.

votj.: a) zürj. -ka, -ko, -ku, votj. -ka, -ko összetételekben: zürj. *ker-ka*, *ker-ku* «haus, stube», votj. *kor-ka* «haus» (zürj. *ker*, votj. *kor* «balken»), zürj. *vič-ko*, *vič-ku* «kirche, tempel», votj. *vu-ko* «mühle»; b) zürj. *kola* «zelt, hütte, jägerhütte», votj. (a kazáni és a glazovi dial.) *kwala*; (sarapuli és malmyzsi dial.): nom. *kwa*, in. *kwalan*, elat. *kwalaš*, ill. *kwala* (de birt. személyragokkal: *kwaä* v. *kwää*, *kwaed* v. *kwäed*, *kwaez* v. *kwäez* «das wotjakische sommerzelt, sommerküche»¹⁾ | vog. MUNK. Tavd. *khul* «haus», AHLQ. *kol* «haus, jurte»²⁾ | osztyBI. *χōt*, *χāt*, S. *kāt*, Pp. *khat*, *χat*, *khāt* «zelt, jurte, haus, wohnung» | m. *ház* «domus», *haza* «domum», *házul*, *házól* «domo», *honn* «domi». Vö. CASTRÉN, Ostj. Sprachl. 84, THOMSEN, GSI. 40, BUDENZ, MUSz. 94, DONNER, Wbuch 1 : 12, Nr. 44. A zürj. *kola*, votj. *kwala* szók ezen egyeztetésekben nincsenek figyelembe véve. A szónak az indoeurópai szavakhoz való viszonya nem világos, vö. THOMSEN, i. h. L. alább.

f. *mesi* (< **meti*) g. *meden* «honig» | karj. aun. *mezi* (*mede-*) id. | vepsz. *m'ēzi* pl. *m'ēdēd* id. | vót *mesi* (*mete-*) id. | észt *mezi* g. *mee* id. | lív *me'iz* g. *m'e'd* part. *m'etā'* id. — lpF. *mietta* g. *mieda*³⁾ «aqua mulsa», «meth», K. *mätt*, Nuotj. *mieht* «honig, meth» | mordM. *med* «honig, meth», E. *med* «honig» | cser. *mü*, M. *mü*, *mü* «mel» | zürj. *ma* «honig», votj. *mu*, *mü* id.; megjegyzendő zürj. *malamuš*, *malazi* «biene, wespe», votj. *majsi*, Kaz. *majsé* «hummel» | m. *méz* (régí irod. ny. *méz*, *miz*) «mel». V. ö. CASTRÉN, Ostj. Sprachlehre 103, THOMSEN, GSI. 2. és HALÁSZ, Nyr. 21 : 337. s köv. (de az itt kifejtett okoskodáshoz általánosságban természetesen

¹⁾ Néha összetételben is *kwa*, pl. sarapuli dial. *kuno-kwa* = kazáni *kuno-ka* «gasthaus», MUNKÁCSI, Votj. szótár 220.

²⁾ MUNKÁCSI, NyK. 24 : 153. a tavdai *khul* szót azonosnak tartja a vogB. *kwol* = déli vog. *kwäl*, AHLQ. *küäl* «haus, zelt, stube» szóval, melyet általában a f. *kota* szóhoz tartozónak vettek. Az én fölfogásom szerint ezen szóban mind a kezdő mássalhangzó (*k*), mind a magánhangzó eredeti *magashangú* szóra mutat (vö. *kwāli* = *köysi*, *kwons*, *kwänš* — *kynsi*, *kwāli* = m. *kel*), azért valószínűbbnek tetszik, hogy *khul* = f. *kota*, de *kwol*, *kwäl* = f. *kylä* falu, szomszédház v. *kyly* fürdőház.

³⁾ A lpF. alak esetleg skand. átvétel is lehet; legalább a skand. alakok befolyással voltak az olyan alakok keletkezésére, mint *miedda* g. *mieda* v. *miera* g. *mierraga* stb., vö. QVIGSTAD, NL. 235.

nem járulhatok hozzá.*) Erről a szóról az volt a nézet, hogy valamiféle eddig még meg nem magyarázott viszonyban van az indoeur. **medhu* szóval, vö. THOMSEN, i. h., BFB. 200.

f. *pata* «olla, cacabus», «topf, grapen» | karj. aun. *pada* fazék | vepsz *pada* cserépedény, vasfazék | vót *pata* cserépkorsó | észt *pada* g. *paa*, *paja* «grapen, eiserner kessel, kochtopf» | lív *padā*: *q'i padā* mélyedés a kemence oldalában (l. képét: Suomi III, 7 : 1, 10) — v. ö. lpF. *batte* g. *bađe* «olla», S. LIND. *pate* id., I. *pāti* id. | cser. *pot*, M. *pat*, *pad* «ahenum» | vog. *püt*, *pöt* «grapen», *vis p.* «kessel» | osztjBI. Pp. *put* «kessel» | m. *fazék*, *fazak*, *fazok* «olla», «topf». V. ö. CASTRÉN, Ostj. Sprachl. 101, AHLQVIST, KWF. 138, THOMSEN, BFB. 146. A szó eredete és az indoeur. szavakhoz való viszonya ismeretlen.

f. *päteä* pr. *päden* «taugen, tauglich sein», *päteytä* «accidit, contingit mihi» | karj. aun. *päde* illeni, alkalmasnak lenni | észt *pädev*: *p.*, *p. mis se on!* «das ist auch etwas rechtes! (ausdruck des spottes)» = f. *pätevä*, aun. *pädev* v. -*vü* «tauglich» — lpF. *bättat*, *bäđai*, v. impers. «aptum esse».

f. *peto* «bestia lanians, fera carnivora» — lp. *batto* g. *bädo* «fera», I. *pätu* id. (a lp. szó a finnől lehet átvéve) | zürjP. *pa*: *vörpa* «wildes tier, wild» (*vör*: «wald» = f. *vuori* heg); a zürj. *vörpi* népetymológián alapulhat.

f. *pitää* pr. *pidän* «tenere», *pitää kiinni* «continere, retinere, adhærere, cohibere; tenacem esse», «halten, stark sein», *nuora pitää*, *astia pitää veden*, *vaate pitää kauan*; *minne matka pitää?* | karj. aun. *pidä*- tartani, eltartani, elhasználni, elveszteni stb. | vepsz *p'idan*, *p'idan*, *p'idän* inf. *p'idada* stb. | vót *pitä* | észt *pidama*, *pean*, *pidada* «halten, festhalten, anhalten, erhalten (= ernähren); in sich halten» | lív *pidā'b* inf. *p'iddä* «halten, behalten» — mordM. *pedan* «haften», és: «überfallen», *pedli* «blutegel», E. *pädan* inf. -*dams* «anstossen, angrenzen, ankleben; an einander hangen, sich anschliessen, teil nehmen, anteil haben», *pädi*

*) Az említett nyelvbuvárok a szóbanforgó szóval mind egyeztették a vog. *mag*, *mai* «honig» (MUNK. adj. *mārij*) osztjI. *mag*, osztjP. *mavi* id. szókat. Ezeket azonban bajos bármikép is kielégítően magyarázni, azért azt hiszem, hogy ezeket a szavakat külön kell választani s inkább a f. *makea* szóval egyeztetni.

«klebrig», *pädavtan* inf. -*vtoms* «anfügen, ankleben» | cser. *pidam*, ТРОИТСКИЈ: *пидәм* «ligare, revincire»; *pidaldam* «obligari», *pitman* «ligatum quid» | m. *füz* «plectere, scirpare», «flechten, zusammenbinden», *füzés* «opus nexum», *füzet* «fasciculus», «bund». [Vö. BUDENZ, MUSz. 546, 552, a hol «ugor» *p_sg-* (*p_sv-*) van föltéve mint alapszava a f. *pitää*, *pysyä*,*) m. *függ*, *füz* = **p_sg* + frequ. -*sk*, lp. *bastet* stb. szavaknak!]

f. *rytö* g. *rydön*, *ryde* g. *ryteen* «haufen von umgefallenen bäumen, windbruch», *ryteikkö* id.; «damm von reisirg» — ? lpF. *rotto* g. *rodo* «fruticetum, lucus», «tæt buskads af lovtræer, lund», R. L. *röotu-* «gebüsch», K. *roaht* «wald, hain».

f. *sata* g. *sadan* 100 | karj. *šada* g. *šoan*, aun. *sada* g. *soan* | vepsz *sada* | vót *sata* | észt *sada* g. *saa*, *saja* | lív *sadā* — lpF. *čuötte* g. *čuöde*, S. L. *čüöte-*, LIND. *tjuote* E. *čuotte*, K. *čītte*, Kild. *čuūt*, Nuotj. *čueht* | mordM. *šada*, E. *šado* | cser. *šüdö*, M. *šüde*. *šuda*, *šudu* | zürj. *šo*, votj. *šu*, *šü* | vog. *šät*, *šēt*, *šēt*, *šīt*, MUNK. *šöt*, *šoat*, *šēt* | osztjS. *sāt*, I. *söt*, Pp. *sat*, *sqt*, *sot* | m. *száz*. Az indoíráni nyelvekből való átvétel (vö. szkr., ó-perzsa, zend *çata-*). L. THOMSEN, GSI. 3, BFB. 75.

f. *sota* g. *sodan* «bellum» | észt *sōda* g. *sōa* «krieg, kampf» | lív *s^oodā* id. — lpF. *soatte* g. *soađe* id., E. *soatte*, LÖNNR. *soate* id, Valószínűleg a finnől került a lappba (vö. mord. *šudan* «verfluchen»).

f. *tosi* (< **toti*) g. *toden* «verus» | karj. *toži*, aun. *tozi* (*tode*|-) vót *tēsi* pl. *tēd* | észt *tōzi* g. *tōe* | lív *t^o’iž* pl. *t^oodū’d* — lpF. *duotta* g. *duoda* «verus», S. L. *tūöta-* id., ? LIND. *tuoda* «nisius magnus», I. *tuodai* «wahrhaft». A szó a lp. nyelvben jövevényyszó is lehet. — BUDENZ, MUSz. 863, ezzel a m. *ugyan* szót egyezteteti, de ezt az egyeztetést nem lehet fönn tartani.

f. *utar* (és: *udar*, *uar*), közöns. pl. *utaret*, *utare* pl. *utareet*, *utara* pl. *utarat* «euter» | karj. *uvar*, közöns. pl. *udaret* id., aun. *udareh* (*udarehe-*) id. | vepsz *udar* pl. *udařid* tögy, dim. *udařine* | vót *uhar* pl. *uhtēřed* tögy | észt *udar* g. *udara* (*oara*), *udaras* g. *udara*, és: *oar*, *ujar* «euter» | lív *udā’r* pl. *udār’d* id. — mordME.

*) A f. *pysyä* kétségkívül különválasztandó e szótól; a lp. *bastet* «acutum esse» vagy a *pistää* (szűrni) vagy a *pystyä* (rajta, fogni, belehatni) szóval egyeztetendő. (QVIGSTAD, Beitr. 54).

odar «euter» | cser. *vadar, vodar* «uber» | zürj. *vöra* «euter», votj. *vera, vora* id. A szó kétségkívül indoeur. eredetű, még pedig elterjedését tekintve legvalószínűbben (indo-)iráni. V. ö. THOMSEN, BFB. 234, a hol a szót kételkedve litván jövevénynek tartja (egy föltett litv. **ūdar, *ūder* szóból). A zürj.-votj. szót eddig általában nem vették figyelembe, de azt bizonyára nem lehet ettől a szótól elválasztani.

f. *vesi* g. *veden* «wasser» | karj. aun. *vezi* (*vede-*) | vepsz *v'ēzi* g. *v'edēn* | vót *vesi* (*vete-*) | észt *vezi* g. *vee* | lív *ve'iz* g. *v'e'dd* — [lpF. *vattat* pr. *vattam* «aquosum fieri», vö. f. *vettyä* nedvesedni, ázni, *vattas* g. *vattasa* «nimis parce salitus, recens, non acidus»] | mordME. *ved*, Kasl. *väd* «wasser» | cser. *vüt*, M. *vit, vid* id. | zürj. *va* «wasser, quell, fluss», votj. *vu, vü* «wasser, saft, flüssigkeit» | vog. *vit, üt*, MUNK. *vit, vüt, ut, üt* «wasser» | m. *viz* (acc. *vizet*, rég. *vezet* is) «aqua; succus», BUDENZ, MUSz. 591. BUDENZnél a m.-ból idézve van még dial. *vides* = *vizes* «aquosus», *Fekete-ügy* = Cserna-voda = Schwarz-wasser. L. alább. A szónak az indoeur. szavakhoz való viszonya homályos, l. THOMSEN, GSI. 2.

f. *vetää* pr. *vedän* «ziehen, führen» | karj. aun. *vedeä* (*vedü-*) | vepsz *v'edan* inf. *v'edada* | észt *vedama, vean, vedada* (*vedima, vidama*) | lív *v'edā'b* inf. *v'e'dda* — [lpF. *vedur* g. *vettur* «traha minor», «kjelke, liden slæde» = f. *veturi*; ? *vaetto* g. *vaedo* «onus, molestia», v. ö. f. *veto*] | mordE. *vedan* inf. *vedams* «führen, bringen, steuern», M. (REGULY, ORNATOV) *vätan* id., E. *vedme* «faden», M. *vädmä* «zügel» | cser. *videm* «ducere» | ? vog. *vät-*: *nuk v.* «anziehen (ein kleid)» (BUDENZ, MUSz. 579) | m. *vezetni* «ducere, dirigere», *vezér* «ductor, director». Vö. BUDENZ, i. h.

b) (A finn nyelvekben) megelőző hosszú hangzóval.

f. *luoto* g. *luodon* «insula, insula minor» | karj. aun. *luodo* id. | vepsz *łod* (*łodo*) a víz alatti kő, zátony | észt *lood* g. *loou* «kleine, flache insel (ohne wald), trockenene fläche» — lpF. *luotto* g. *luodo* «loca deserta», S. LIND. *luotoh* pl. «deserta», «ödemarker». Az or. *лyдa* a finnből való átvétel.

f. *muoto* g. *muodon* «facies rei externa, forma rei, modus v. ratio rei» | észt *mood* g. *moou* «art, weise, gestalt, form» (összekeveredett a németből újabban átvett *mood* g. *mooe* szóval) — lpF. *muotto* g. *muodo* «gena, facies», QVIGSTAD, Beitr. 94: *muötto* g.

muōdo «die eine seite des gesichts», pl. «gesicht», S. L. *mūōstu-* «gesicht», LIND. *muoto* «facies, vultus», *muotok* «similis», E. *muotto*, *muatu* «aussehen, gestalt», K. *muah*, *mot* «gesicht». A lp. szó a finnből való átvétel lehet; a szó eredete bizonytalan.

f. *näätä* g. *näädän* «mustela martes», «marder» | karj. *neädä* g. *neän* nyest | vepsz *näd* g. *nädan* id. — lpF. *nätte* g. *næde* «martes sylvestris», S. L. *næste-* id., E. *næte* id., K. *niette*, *nieht*, *nieht* id.

f. *raato* g. *raadon* «cadaver», *raatelen*, *raadella* «lacerare», *raadollinen* «vi laceratus» | karj. *roadalo* dög — lpF. *ratto* g. *raðo* «cadaver, sceletus»,? K. *rätti-*, *rähte-* «bäume hauen, fällen».

f. *säätä* pr. *säädän* «ordinare» | ltüd *seüdän* tenni | vepsz *sädän* inf. *säta* id. | ész *seadma*, *sēan*, *seada* (*säädmä*, *sāma*, *sätma*) «ordnen, in ordnung bringen» | liv *sädab* «abmachen, ordnen; passen, ziemen» — lpF. *sættet* pr. *sædam* «debere, deberi», K. *siette-*, *siette-* «einrichten, bauen, schaffen, erzeugen». A lpF. *sæddo*, *sæto* = f. *sääty* nyilvánvaló jövevényszó.

f. *sietää*, *siitä* pr. *siedän*, *siidän* «æquo ferre animo, pati, tolerare, sinere» — lpF. *sittat* pr. *sidam* «velle», S. L. *sista-* id., LIND. *sitet*, *sittet* id., K. *siitte-* «leiden, mögen».

f. *tietää* pr. *tiedän* «scire» | karj. *tiedä-* id., aun. *tiedä-* inf. *tiedeä*, *tietä* id. | vepsz *tedan* id. | nyugati liv *tiedab*, keleti *tiēdab* id. || vót *tätä* pr. *tän* id. | ész *teadma*, *tädma* (és *tēdma*) id. — lpF. *diettet* pr. *diedam* id., S. L. *tēste-*, *tiēste-* id., LIND. *tetet* id., E. *tietted* id., K. *titte-*, *tiehte-*, *tette-* id. A finnből való átvétel lehet. Vö. DONNER, Wbuch Nr. 423.

f. *vuosi* (< **-ti*) g. *vuoden* «jahr», és: «jahresertrag» | karj. *vuozī*, aun. *vuozī* (*vuode-*) id. | vepsz *vož* pl. *vodēd* id. | vót *vōsi* id. | ész *voož* g. *vooe*, *voozi*, *voozu* (*vooe* g. *vooe*) id., és: «jahresertrag; mal» | liv *uož-rü'gž* «sommerroggen» — lpF. *-vuotta* g. *vuoda* (S. *-vuot*, E. *vuot*, K. *vütt*), mint összetétel utóragja vagy inkább mint képző tulajdonságot jelezve (vö. BUDENZ, Über die verzweigung d. ugr. sprachen 57—58, SETÄLÄ, ÄH 71) | zürj. *vo*, *u* «jahr» | ? osztj. *öt*, S. *äl*, *öl*, Pp. *al**) «jahr». Ide lehetne talán még sorolni a votj.

*) MUNKÁCSI, NyK. 26 : 15 az osztj. *al* szót a vogK. *el*, *jel* «jahr» (AHLQ. *el* id.) szóval egyezteti, s ezt a tatár *jil* szóval veti egybe.

valäs, Glaz. *waläs* «sommerkorn, sommersaat» szót; ha a szó ebből az alapszóból származott, akkor az alapszó itt «nyár» jelentésű úgy mint a liv *uožriugž* szóban (v. ö. mordM. *kiza* «sommer, jahr» = f. *kesü* nyár, vö. vog. *täl* stb. «winter, jahr» = f. *talvi* tél).¹⁾ Lehetőség, hogy még ide sorozandó a m. *-val*, *-vally* a *taval*, *tavaly* «im vorigen jahre» szóban, l. SZINNYEI, Nyr. 8 : 201.

c) Megelőző *i*-végű kettőshangzóval.

f. *noita* «magus, incantator» | karj. *noida*, aun. *noidu* (*noida*-) | vepsz *noid* pl. *noidad* id. | vót *nõito* (MUSTONEN) id. | észt *nõid* g. *nõia* (*noid*) «hexe, hexenmeister, zauberer» — lpF. *noaide* g. *noaide* v. *noaide-olmai* «magus», S. L. *noi^ete*-, LIND. *nãite*, *nãide* «veneficus», K. *nõjte*, *nuoit*, *noit*, Kild. *noajt-olmuic* «zauberer», *noaidlusše-* «zaubern» | vog. *nãit*, *nãit-qum*, *nãit*, MUNK. *nãjt-qum* «zauberer, schamane». Talán ide tartozik még a zürj. *nöd* : *nöd-kyl* «rätsel, gleichnis, sprichwort», vicsegdai dial. *nõid* (*nõid-kiv*), votj. *nodo*, *nodes* «weise, klug»³⁾; MUNK. *nod* «gedanke», WICHMANN közlése szerint *nod* általánosabban = ор. толкъ; MUNK. *nodäs* «reif, zum verstande gekommen, zum selbstbewusstsein gelangt», *nodo* id. A szónak különös dentalis-fejlesztéséről l. alább (vö. még fönebb a 394. l. zürj. *nod*, *nud*, votj. *nid*).²⁾ Különösen ha a zürj.-votj. szók idetartoznak, a *noita* szó alapjelentése «bölc» (vö. f. *tietäjä*): vö. lp. *noaide-olmai* (e szerint «bölc ember»). Vö. KROHN, Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus, 82.

¹⁾ Megjegyzendő votj. *va-pum*, Glaz. *wa-pum*, Jel. *va-puy* «zeit, lebenszeit, menschenalter». Vajjon *va* = *vuosi*?

²⁾ Máté evang. 2: 1 *nodes murtjos* (нодѣсь Муртыѡсь) = ор. мудрецы волхвы (Евангеліе отъ Матѡея на русскомъ и вотякскомъ языкахъ, саранульскаго нарѣчія, Казань 1847; ér úgy глазовскаго нарѣчія, Казань 1847); megfelelő szó a lpK. Máté-evang. fordításban: *noajt-olmo*.

³⁾ BUDENZ, UA. 214. a szóbanforgó zürj.-votj. szót a következő vog. szavakkal egyeztetni: *nqmt*, *nqmet*, K. *numt* «gedächtnis, sinn» (adj. *nqmtiq*, *numten* «verständlich»): *nqm-* «sich erinnern». A vog. *mt* azonban itt, mint látnivaló, mégis meglehetősen új mássalhangzó-kapcsolat, s ez a körülmény nagyon kétségessé teszi a vog. szónak a zürj.-votj. szóval való egybetartozását.

d) Azon szavak közül, melyek tudtunkra nincsenek meg a finnben, álljanak itt a következők:

osztjP. *kūt* «zwischenraum, zwischenzeit», *kūtij* «mittel, mittlere», *kūtīp*, *kūtīp*, *kūtīlap* «mitte; mittlere»; I. *kut* «zwischenraum», *kuda* «zwischenhin», *kutna* «zwischen», *kudivet* «zwischenher», *kuttep* «mitte», *kutteba* «mittenhin», Pp. *köt*, *kutēp* középső | vog. MUNK. *kwotēl*, *kwäil* «mitte» (AHLQ. *qōtil* «mitte», a melyben bizonyára tévedés van a kezdőhangra nézve) | m. *köz* «zwischenraum, zwischenzeit; zwischen-, mittel-, gemein, allgemein», *közé* «zwischen hinein», *közöl* «aus, aus der mitte», *között* v. *közt* «zwischen», *közēp* acc. *közepet* «mitte». Ide tartozhatik még a cser. *kedal*, M. *kedäl*, *kidal* «regio sacra corporis humani». Ellenben nem tekinthetem idetartozóknak ezeket: f. *keski*, lp. *gaska*, zürj. *kežin* stb., a melyeket BUDENZ MUSz. 48. ezekkel egyeztetett. Vö. ANDERSON, Wandl. 203, jegyz. 225.

cser. *küdül* : *küdülne* «juxta, ad», *küdük* «ad latus» stb. — m. *közel* «prope». BUDENZ, Szögyez. 70 (az ott említett lp. *käskes* stb. nem tartozik ide, sem a MUSz. 50. l. 68. sz. alatti egyeztetések).

mordM. *pidan*, *pidan* «kochen (trans.), backen», E. *pidan* (*pidems*) «kochen (trans.) brauen» | zürj. *puni* «kochen (trans.), verdauen», *puödni* «kochen, auskochen»; *pusini*, *puzini* «kochen (intr.)»; figyelembe veendő e mellett zürjP. *pulni*, *pwni*, és *puni* «kochen, brauen», *pulöm*, *puvöm* «gekocht; subst. gekochtes, das kochen, brauen», *pulötni*, *puvötni* «zu kochen stellen» («заставить варить» Рогов), *pulsini*, *puvsini*, és *pusini* «kochen (intr.)» | vog. MUNK. *pitem* «gekocht», vö. még *pajti*, *pqiti* «kochen (trans.)», AHLQ. *poaitam* id. | m. *föz* «coquere», «kochen (trans.)», és «verdauen», *fözēs* «coctio, coctura», *fözēt* «kochen lassen». A szó kétségkívül átható képzővel alakultnak tekintendő, minthogy a megfelelő egyszerűbb át nem ható ige több nyelvben megvan: mordM. *pian* «kochen (intr.)», E. *pijan* inf. *pijems* id. | m. *fö* (pr. *fövök*, CZUCZOR ÉS FOGARASI, *fött**) «coctus», «gekocht, gesotten» | bizo-

*) A régi irodalomban némelykor *fölt*. A mostani nyelvben legközönségesebbek a *fölok*, *fölünk* stb. alakok, l. SIMONYI, TMNy. 254. Az *l*-es alakok hihetőleg valamiféle analogiás átalakulások. —

nyára idetartozik még: lpF. *bivvat*, S. L. *pivva*- «warm sein, nicht frieren» (lpS. *piväs* «schweiss», lpK. *pivstakk* [g. -agi id.].*) A m. *föz* szónak *z*-je, tehát az átható képző dentalisa megfelelőjének volna tekintendő, nem pedig gyakorító képzőnek, mint BUDENZ MUSz. 539. fölteszi; általában nem lehetnek mind azok a szavak, a melyeket BUDENZ i. h. (538. vö. még 514, 549) egyeztet, összehasonlít.

osztjP. *pötlem* «frieren», *pötłajem* «frieren», *pötłalem*, *pötłtitem* «frieren machen od. lassen, abkühlen, erkälten», *pötemalem* «gefrieren», *pötım* «gefroren, kalt»; I. *pötäjem*, *pütöjem* «kalt werden, frieren», *pötmem* mom., *pötämäjem* pass., *pöttem* «erkälten, gefrieren machen», Pr. *pat-* «замерзать» («fagy») | m. *fázik* «frigere, frigescere», «frieren, es ist ihm kalt», *fázom* «es friert mich». Különösen figyelembe veendő, hogy a mellett van a magyarban *fagy* «frieren» (az éjjel *fagyott*, úgy *fagy*; tárgyról szólva: *fagy a víz*, *elfagyott a keze*); subst.: *fagy* «frost», *fagyos* «frostig, eisig, gefrorenes». Ezen szó *gy*-jének kétségkívül megfelel a vog. *l* ezekben: AHLQ. *pōlam*, *pōlam* «frieren, erfrieren; kalt werden», *pōlilam*, *pōllam* «kalt werden lassen, gefrieren lassen, od. machen», *pōlim*, *pōlem* «kalt, gefroren», MUNK. *pōli* «es ist ihm kalt» («fázik»); «frieren» («fagy»); «kälte verursachen» («fázlaltat»), *pōlavé* pass.; *pōlem* «frostig». Megjegyzendő még osztjVJ. *pial-fagyni* (NyK. 26 : 48), a melynek az előbbihez való viszonyát

Ugyanazon alapszó származéka lehet még néhány zürj.-votj. szó (pl. zürjP. *pizni* «kochen» intr.).

*) A lp. trans. *biktet* «calefacere» nyilván analogiás alak e h. **bivet* (a *birtam* alakból kiindulva s erre a *kt* ~ *vt* váltakozást alkalmazva, s így a *k* késői fejlődés, vö. WIKLUND, Urlapp. lautl. 99, a hol most ugyanez a magyarázat van adva). Nem akarom itt tárgyalás alá venni a részben homályos m. *fül* «calefieri» szót, és vog. MUNK. *pūli* «baden», *pūlēnē kwol*, *pūyēlnē kwol* «badehaus», AHLQ. *pāilam* «sich baden», *pāilij-kūäl* «badestube», osztjB. *peillem*, *pevillem* «baden, schwimmen», *peil-χōt*, *pevil-χōt* «badestube», osztjI. *pēget*, S. *paugol*, *peugel* «das baden», I. *pēget-χot* «badstube», *pēgdem* «sich baden», zürj. *pilsan*, *pivsán* «bad, dampfbad» *pilsini* «sich baden», votj. *pilaskini* (*plaskini*) id. Ez a szó, a melyben bizonyára palatalis explosiva volt vagy az első szótag hangzója, vagy *l* után (vö. a hangátvetéses alakokat fönnebb 394. l.), bizonyára nem tartozik ide, mint BUDENZ, MUSz. 549. fölteszi.

nem tudom pontosan meghatározni (az *l* alkalmasint képző és *ia* = vog. magánhangzó + *l*?). BUDENZ, MUSz. 483. a szóbanforgó szavakat «égést» és «fagyást» jelentő finn, lp. és mord. szavakkal egyeztetette; bármily tetszetős is az ilyen egybevetés, mégsem értem, mikép lehetne a tudomány mostani fölfogása szerint hangtani tekintetben elfogadhatóvá tenni. Az utóbb említett vog. és magy. szavak egybetartozhatnának a f. *palaa* stb. szavakkal, ha eredeti *l*-et tehetnénk föl bennük; de másrészt a vog. *põl*- és az osztj. *põt*- oly közel állanak egymáshoz mind a jelentés, mind az alak rokonsága tekintetében, hogy nehéz őket elválasztani. Hogy mikép lehetne ezeket valamint a m. *fáz*- és *fagy* szavakat összetartozóknak tekinteni, arra nézve l. alább 424. 425. l.

vog. *söter*, *šater*, MUNK. *sätér*, *šoatér*, *šätérq* «mille» — ? m. *ezër* id. Bizonytalan, hogy ezek a szavak egybeállítandók-e és hogy bennük vog. *t* = m. *z* = ered. *t*-e, vagy azt kell-e tartanunk, hogy vog. *t* = ered. *z*. Általában itt sok a homályos körülmény: 1. a szóbanforgó szavak viszonya az osztj. *taras*, *tores*, Pp. *tūras*, *turos*, *toras*, zürj. *šurs*, votj. *šurs*, *šuris* «mille» szavakhoz; 2. a szavak viszonya a szkr. *sahasra*, ó-baktr. *hazañra*, új-perzsa *hazār*-«mille» szavakhoz; 3. a vog. szó viszonya a «százat» jelentő szavakhoz (*sīt*, *šat* l. fönebb 405. l.) Vö. THOMSEN GSI. 3; ANDERSON, Wandlungen 110. s köv.

Pótláskép megemlítendő még:

lpF. *-goatte*-, S. L. *-kõdte*-, K. *-kio,tte*- inchoatív-képző (pl. *boattegoattet* «jönni kezdeni») — mord. *-kadan*: pl. M. *kožakadan* «ich werde reich», AHLQ. *kozagadan*. Ez a képző eredetileg nyilván önálló szó volt: ez a körülmény hathatott arra, hogy a mordvinban várakozásunk ellenére magánhangzók között *k* vagy *g* van helyett, ép úgy mint szó elején, ha ugyan a *k*, *g* ezen esetekben nem egyszerűen csak analogikus (l. PAASONEN, Mord. lautil. 16, 17). Nem lehetetlen, hogy ezzel a szóval rokon elem van — más képzőalakokkal összeelegyedve — egy részében a f. *utu*-végű igéknek.

Végre van még néhány szó, a melyekben a rövid és a kettőzött explosiva megfelelői váltakoznak. Ide tartoznak először is ezen számnevek:

f. *viisi* g. *viiden* «quinque» | karj. *viizi* (*viide*-), aun. *viizi*, *viiz* (*viide*-) | északi vepsz *viž* g. *vidën*, déli vepsz *viž* g.

viden | *vót vīsi* g. *vijjē* | *észt viis* g. *viie* | *lív viž* g. *vīd* — lpF. *vitta* g. *viđa*, S. L. *vista* g. *vitā*, E. *vit*, K. *vitt*, *vīht* v. *viht*, *vitt*, sorsz. *vydnt*, *vydant*, *vīdat* || mordM. *vetā*, E. *vete*, *vāte* | cser. *vit*, M. *vic*, *viz* | zürj. *vit*, *voj*. *vit* | vog. *āt*, *āt*, *āyt*, MUNK. *āt*, *āt*, *āt* | osztjI. *vēt*, P. *vet* | m. *öt*.

f. *kuusi* g. *kuuden* «sex» | karj. *kuuži* (*kuude-*), aun. *kuuzi*, *kuuz*, *kuus* (*kuude-*) | északi vepsz *kūž* g. *kūdēn* | déli vepsz. *kuž* g. *kudēn* | *vót kūsī* g. *kuvosē* | *észt kuuz* g. *kuue* | *lív kūž* g. *kūd* — lpF. *gutta* g. *guđa*, S. L. *kuota* g. *kutā*, E. *kūt*, K. *kutt*, *kuht*, sorsz. *kudnt*, *kudant*, *kūdat*, *kūdat* || mordM. *kota*, E. *koto* | cser. *kut* | zürj. *kvait* | *voj*. *kvat* | vog. *qōt*, *qct*, MUNK. *χqt*, *khqt*, *khōt* | osztjI. *χūt*, S. *kūt*, P. *χut*, *χot*, Pp. *kut*, *χqt*, *khqt* | m. *hat*.

Ezekhez járulnak:

f. *judata* pr. *jutaan* «tarde v. lente iter facere, repere» — lpF. *jottet* pr. *jođam* «migrare, labi, versari», S. L. *joste-* «mit dem zelte und der herde weiter ziehen, wandern», LIND. *jättet*, *juttet* «cursum tendere, migrare, progredi», I. *jotted* pr. *jođam* «fahren», K. *joitte-* «wandern» | ? mordM. *jotan* «gehen, übergehen od. übersetzen (über einem fluss», vorübergehen», E. *jutam*s «vorbeigehen, hinübergehen, übersetzen (über ein wasser), durchreisen, durchziehen». QVIGSTAD, Beitr. 86, vö. DONNER, Wbuch Nr. 356.

f. *lude* g. *luteen* «wanze» | vepsz *ludē* (*ludēg*) g. *ludēgen* id. — lpF. *luđas* g. *luttas* v. *luttaha* id. (a szó ezen alakjában talán a finnből van átvéve), S. LIND. *lude* id. Ezen kívül van f. *lutikka*, *lutukka* id. | karj. *lufikka*, aun. *lutikka*, *lutfi* | déli észk *lutik* g. *lutike*, éjsz. *lutikas* g. *lutika* id. — lpF. *luttak* g. *luttaha* id. | zürj. *ludik* id. | osztjB. *lotek*, I. *todek* id. Kétségtelen, hogy az utóbb említett alakok (valamint a zürj. és osztjI. is) *tt-s* alakokból származtatandók. Vö. DONNER, Wbuch Nr. 569, ANDERSON, Wandl. 93.

Végül megjegyzendő, hogy e fönnemlített szavak közül azok, a melyek csak a finnben és a lappban vannak meg, az utóbbiban sokszor az előbbiből való átvételek lehetnek,*) s akkor nem lehet

*) Az olyan lp. szavak, a melyek az átvételnek egészen világos jeleit mutatják, mint pl. *miette* «declivis, secundus» stb. = f. *myötä* | *hætte* g. *hoēde* «molestia, periculum» = f. *hätä* | *hides* g.

bizonyossággal meghatározni, hogy az illető szavak melyik csoportba tartoznak. — Midőn a szóközépi mássalhangzó előtt *u*-vagy *i*-végű kettőshangzó van, és az illető szó csak a finnben és a lappban található, egyáltalában nem lehet meghatározni a csoportot, a melybe tartozik. Ilyen szavak pl.

a) Megelőző *u*-végű kettőshangzóval.

f. *auto* «berühmt, angesehen» — lpF. *avdai*, *avda* «pius, pudicus».

[f. *lauta* g. *laudan* «brett» | karj. *lauda*, aun. *laudu* id. | vepsz *lâud* pl. *lâudad* id. | vót *lauta* «tisch» | észt *laud* g. *laua* «brett, deckel, tisch» | lív *lōda* part. *lōda* «tisch, brett» — lpF. *lavdde* g. *lavde* «brett», *luovdde* g. *luovde* id., és «brettchen, das den oberen rand eines netzes emporhält», S. L. *lūu'te*- «breites floss an schleppnetzen», LIND. *leute*, *luowte* id., E. *luēvde* deszka, K. *lūvte*, *luvt*, *luvt* «brett». A lp. szó valószínűleg a finnből van átvéve, s itt talán litván eredetű, l. THOMSEN, BFB. 209; a *lavdde* bizonyára későbbi átvétel. QVIGSTAD, Beitr. 91.]

f. *loude* g. *louteen* «schutz od. schirm, der beim nachtlager auf der windseite aufgestellt od. an getreidehaufen ausgebreitet wird zum auffangen herabfallender saatkörner» — lpF. *loavda* g. *loavddaga* «peristroma, speciatim illud, quo lappo montanus tentorium suum obtegit», S. L. *lōuto*, *lōuta* tö *lōu'toke*-, *lōu'take*- «zeltdecke», LIND. *lāuta*, *lāutak* id., lpF. *loavddet* «obtegere, obducere», S. L. *lōu'te*- «die zeltdecke über das zeltgerüst legen», LIND. *lāutet* «operire, contegere», E. *luavded*, *luovded* peittää. QVIGSTAD, Beitr. 90.

f. *outo* g. *oudon* «alienus, peregrinus, ignotus, mirus» | észt *ōud* g. *ōuu*, *ōude* g. *ōude* (*ōuder*, *ōuutuo*) «auffallend, unheimlich, unangenehm» — lpF. *oavddo* g. *oavdo* «mirum, miraculum», S. L. *ōutu*- «wunder», LIND. *auto*, *āuto* «miraculum, prodigium». QVIGSTAD, Beitr. 99.

f. *soutaa* pr. *soudan* «remigare», *soutaa* *kätkyttä* «cunas agitare» | karj. *šouda*-, aun. *souda*- evezni | vepsz *soudan* inf. *souta* v.

hiddasa, *hittasa* «segnis» = f. *hidas* | *huiddot* «butyrum conficere» = f. *huitu* «potus tenuis ex lacte» stb., itt teljesen félre vannak hagyva.

söldan inf. *solta* evezni | vót *sëvön* inf. *sëutoa* evezni | észt *södma-*
pr. *söuan* «rudern, schweben, schwanken» | nyugati liv *südab* inf.
süüde; keleti *südab* inf. *süid* «rudern» | lpF. *suvdet* «cymba-
transportare, trajicere» S. L. *süete* «mit boot transportieren,
schaukeln», LIND. *sutet* (e mellett lp. *sukkat*, a melyre nézve
vö. SETÄLÄ, Quant.-wechsel 6. és alább).

b) Megelőző *i*-végü kettőshangzóval.

f. *aita* «zaun» | karj. *aida*, aun. *aidu* id. | vepsz *aid* pl.
aidad id. | vót *aita* id. | észt *aed* g. *aja* (*aid* g. *aia*) «zaun, einge-
zäunter platz» — lpF. *aidde* g. *aide* «sepimentum», S. LIND. *aita*
(*kyrkon aita*) «cœmeterium», E. *äidi*, ANDELIN (Enarelappska.
(språkprof) *äide*, *aidde* «zaun», K. *ājī*, *ajt* «zaun, umzäunung».
Bizonyára a finnől való átvétel. QVIGSTAD, Beitr. 47.

f. *aito* «durchaus, ganz und gar, rein, echt» — lpF. *aido*
(*aito*, *äido*, *äito*) «acurate, præcise», S. L. *aitu* «gewiss», LIND.
aito, E. *äidu* épen, K. *ajta* «aller».

f. *hiisi* g. *hiiden* «gigas v. genius mythol. robustus et malefi-
cus, in montibus et silvis commorans; genius malus, diabolus;
domus του hiisi (= *hiitola*, *hiitto*, *hitto*); on *hyvällä hiidellä*
«longe abest», *mene hiiteen* «abeas in domicilium mali genii»
karjB. *hiisi*: *mäne hiiteh* | AGRICOLÁNÁL = berek, magaslat (áldozó-
hely) (Micha 5 : 13 Ia tadhon sinun *Hijdhes* mahanhakat, Amos 7 : 9
«Waan ne Isaachin *Hijdhet* pite autiaxi tuleman») | észt *hiiz* g.
hiie «hain, gebüsch», *hiid* g. *hiiu* «riese, recke» — ? lpF. *sieidde*
g. *sieide* v. *sieitte* g. *sieite* «locus sacrificii, ubi lappones olim simu-
lacrum idoli lapideum vel ligneum positum habebant; idolum»,
S. L. *sei^ete* «altes götzenbild», LIND. *seite* pl. *seiteh* «lapides sive
magines lapideæ aut ligneæ, quas cultu religioso prosecuti sunt;
olim lappones», K. *sijt*, *sijti-tappe*, amely lpK. szóra nézve l.
GENETZ, Kolalapp. Wbuch XLI. Legeredetibb jelentése mind a finn,
mind a lp. szónak nyilván «berek, áldozóhely». A lp. és a f. szó-
egyeztetésénél csak a vokalizmus okoz nehézséget (f. *-ei-t*.
várnánk).*)

*) COMPARETTI, II Kalevala 121—122 = Der Kalewala 180—
181, a *hiisi* szót a német *heide*-nek megfelelő ógermán alakból
akarja származtatni (vö. gót fem. *haihnō*, angolszász *heathen*, skand..

f. *taitaa* pr. *taidan* «posse, scire, intelligere, fieri posse | déli észt *taid* g. *taio* «verständlichkeit, achtsamkeit — lpF. *daiddet* «forsan, fortasse», S. L. *tai^{te}*- «vielleicht», *tai^{tu}*- «verstehen», LIND. *taidet* «scire», *taides* «sciens», E. *taided* tudni. Bizonyára a finnől való átvétel. QUIGSTAD, Beitr. 58.

f. *vaidella* pr. *vaitelen* «penuriam significare, desiderare querulum petere» | észt *vaidlema* «widersprechen, streben, sich sehnen» — lpF. *vaiddet* pr. *vaidam* «queri, deplorare», S. L. *vai^{te}*- «wünschen, verlangen», LIND. *waitet* «petere, rogare». QUIGSTAD, Beitr. 113.

f. *voitaa* pr. *voidan* «ungere, linere» | karj. aun. *voida-* | vepsz *voidan* inf. *voita* | vót *vo^{dan}*, *vō^{dan}* (helyesen: *vod^{dan}*, *vē^{ddan}*) kenek, *vē^{ddē}* pl. *vētēmē^d* kenőcs | észt *vōidma* pr. *vōian* «salben, schmieren» | nyug. liv *vūdab* inf. *vūids*, kel. *vūidab* inf. *vūids* «schmieren» — lpF. *vuoiddat* «linere, ungere», S. K. *vusi^{ta}*- id., LIND. *wuoi^{tet}* id., L. *vijti-* id. QUIGSTAD, Beitr. 116.

A *noutaa* és a *heisi* szavak, a melyek a finnben és a zürjén-votjákban vannak meg, főnebb (391. 396. l.) az első csoportba vannak sorozva. Mindazonáltal meg kell engedni, hogy ezekben sem lehet a szóközépi mássalhangzót egész bizonyossággal meghatározni, l. alább 421. 422. l.

A különböző csoportoknak legáltalánosabban föltüntetett mássalhangzó-viszonyai tehát a következők:

1. Első csoport.

f.	lp.	md.	cser.	zürj.-votj.	vog.	osztj.	m.
<i>t</i> ~ <i>d</i>	<i>dd</i> ~ <i>d*</i>	<i>d</i>	0	<i>l</i>	<i>l</i>	<i>l</i>	<i>l</i>

2. Második csoport:

f.	lp.	md.	cser.	zürj.-votj.	vog.	osztj.	m.
<i>t</i> ~ <i>d</i>	<i>dd</i> ~ <i>d*</i>	<i>d</i>	0(<i>d</i>)	<i>l</i>	<i>l</i>	<i>j</i>	<i>j, yy</i>

heidenn), a mely eredetileg «erdei embert, vadembert» jelentett. Ez az egyeztetés mégsem lehetséges a szavak vokalizmusát tekintve (germ. *ai* ~ f. *i*); a *ti* is *si*-re változott volna itt germán jövevényszóban, a mire különben nincsen példa (vö. THOMSEN, BFB. 77, SETÄLÄ, ÄH. 134.).

3. Harmadik csoport:

f.	lp.	md.	cser.	zürj.-votj.	vog.	osztj.	m.
$t \sim d$	$tt \sim d^*$	d	d	0	t	t	z

Ilyen különbözőségnek föltétlenül kell hogy finn-ugor előzményei voltak legyen, azaz a különböző esetekben különböző eredeti hangoknak kellett lenni.

Hogy azok a finn-ugor eredeti hangok, a melyekből ki kell indulni, foghangok voltak, explosivák vagy spiransok, azt — tekintve a mostani megfelelés módját — nem lehet kétségbe vonni. A harmadik csoport, a mely mintegy ellentétben áll a két elsővel, a lappban tt -t, a vogulban és az osztjákban hasonlóképp t -t tüntet föl, míg ellenben az első és a második csoport szavai ezen nyelvekben a szóközépi mássalhangzó megfelelőjéül nem explosivát mutatnak föl. Ebből azt kell következtetni, hogy épen a harmadik csoport foglalja magában azon szavakat, a melyekben finn-ugor dentalis explosiva volt. Semmi okunk sínesen arra a föltevésre, hogy az említett három nyelvben itt a zöngés explosivának zöngétlenné változása történt, azért bizonyosnak tarthatjuk, hogy a szóbanforgó eredeti explosiva zöngétlen volt, tehát t . Ebbe a következtetésbe teljesen beleillik a *sata* (száz) stb. szó, a melynek indoeur. eredetijében t van (szkr. *çata* stb.). A többi esetleges indoeur. jövevényszó nem szolgáltat érdemleges fölvilágosítást. Az *utar*, *udar* stb. szó, ha régi (indo-)írani jövevénynek tekintendő (szkr. *ūdhar*, gör. *οὐδαρο*) kétségkívül olyan eredetű alapszik, a mely explosivát (aspiratát?) tartalmazott, igaz hogy zöngés, de bizonyára nem spiranst; zöngés spirans volt a szó eredetijében azon esetben s , ha a litvánból került.***) A többi szavak, a melyekről gyaníthat-

*) Így a finnmarki lappban. A lpF. d dialectice d -vel és r -rel váltakozik; különben megfelel neki lpS. d , Lule-lp. t , Ume-lp. és sok helyütt Jemtlandban és a trondhjemi püspökségben r . L. QVIGSTAD, Nord. Lehnw. 25. A kólai lappban a lpF. $tt \sim d$ viszony megfelelője: $tt \sim d$, Kild. $tt \sim d$, Nuotj. $ht \sim d$, és a lpF. $\sim d$ viszony megfelelője: $tt \sim d$ (analogiásan, l. alább), Nuotj. $dd \sim d$. Vö. WIKLUND, Urlapp. lautl. táblázat 74. s. köv.

**) Külömben megjegyzendő, hogy a lp., vog., osztj., magyar megfelelők hiányában nehéz teljes bizonyossággal meghatározni, melyik csoportba tartozik ez a szó; mindazáltal a zürj.-votj. és

juk, hogy indoeur. jövevények, mint *vesi*, *mesi* (a melyek, ha összefüggnek az indoeur. szavakkal, ősrégi érintkezésekre vallanak), úgy szintén *kota*,*) *pata*, annyira nem világosak vagy legalább egyelőre magyarázatlanok, hogy hangtani vizsgáladásnál egyáltalán nem lehet őket számba venni.

Azon dentalisok ellenben, a melyek az 1. és a 2. csoport szavaiban voltak, bizonyára spiransok voltak. Spirans, zöngés δ (δ) ma is van a finnmarki lappban; ez legjobban egyesítheti egyrészt a finn $t \sim d$ ($< \delta$) megfelelést és a mord d -t, másrészt azon hangokat, a melyek a permi és az uráli-ugor nyelvekben és a magyarban vannak. Zöngés dentalis spirans, tehát vmi δ -féle hang, kétségkívül legalkalmasabb volna kiinduló-pontul azon különféle hangoknak, a melyeket az első csoportbeli szavak a mostani nyelvekben magukban foglalnak.

Hogy az az l , melyet a szóbanforgó hang megfelelőjéül a permi nyelvekben, a vogulban, az osztjákban és a magyarban találunk, csak párhuzamos fejlődésen alapszik-e, vagy talán együttes fejlődésen, illetőleg a finn-ugor alapnyelvben megvolt nyelvjárási eltérésen, az olyan kérdés, a melyre ez idő szerint nem lehet kielégítő feleletet adni.

Ha csak a lappot tekintjük, a mely ezen dolgok tisztába hozására oly tagadhatatlanul fontos, semmikép sem tehetünk különbséget az első és a második csoport szavai között. De ha figyelembe vesszük a zürjén, votják, vogul, osztják és magyar alakokat, az első

még bizonyosabban a cser. alakok a harmadik csoportra utalnak. L. alább.

*) MUNKÁCSI egyeztetései, Ethnographia 5 : 177 (zend *kata*, pehlevi *kantak* stb. «graben; haus» stb.) nem valószínűek, figyelemre méltóbbak a THOMSENNÉL GSL. 40. említett indoeur. szavak: szkr. *kuṭa*, *kuṭi* stb. STACKELBERG, Ирано-финскія лексикальныя отношенія, Moszkvában 1893. 7. l. 25. sz. a votj. *kvala* szót iráni alakokkal egyezteteti (digori-összét *k'olä*, iráni *k'ül*; v. ö. grúz *γula*, kurd *köl*); MUNKÁCSI, NyK. 25 : 383, helyeselve ezt az egyeztetést, úgy vélekedik, hogy ebből megfejtését kapjuk a votj. és vog. alakok l -jének, t. i. úgy, hogy a szóbanforgó votj. és vog. szavak iráni eredetűek s elválasztandók a f. *kota* szótól. Így azonban mégsem volna semmikép sem megmagyarázva az a nevezetes váltakozás: votj. *kwa* \sim *kvala*; ezen alakok magyarázatát l. fönnebb 403. l. jegyz. és alább.

és a második csoport mássalhangzó-viszonyai között azt a nevezetes különbséget látjuk, hogy a második csoport szavai az elsővel szemben palatalizált (jésített) mássalhangzót vagy *j*-t, *d(gy)*-t mutatnak föl (zürj.-votj., vog. *l* ~ *l'*, osztj. *l* ~ *j*, magy. *l* ~ *j*, *gy*). Minthogy ez a jelenség ugyanazon szavakban és egymástól távol álló nyelvekben van meg, lehetetlen azt nem következtetni, hogy a második szócsoporthoz eredeti szóközépi mássalhangzója némileg eltérő volt attól, a mely az első csoport szavaiban volt. Az egész megfelelés különben az első és a második csoport szavaiban mégis nagy rokonságot mutat; minthogy, a mint már említve volt, három nyelvben ezen csoportok között az egyedüli különbség a szóközépi mássalhangzó jésítése, a mely a második csoport szavaiban mutatkozik, s minthogy az ugyanazon csoport szavaiban található osztj. *j* és magy. *j*, *gy* szintén korábbi palatalizált hangra vallanak, a második csoportban kiinduló-pontul kétségkívül vmiféle zöngés dentipalatalis spirans teendő föl, a melynek hangértékét természetesen nem határozhatjuk meg ennél pontosabban. Ez az eredeti hang, a melyet a következőkben *δ'*-vel jelölünk, a lappban összeolvadt a *δ*-vel, a zürjében, votjákban és a vogulban *l'* lett belőle, az osztjákban vagy közvetlenül vagy inkább *l'* közvetítésével *j*, hasonlóképp a magyarban, természetesen már a történelem előtti korban, *j* vagy *gy*. A magyar *gy* nem egyéb, mint a spirans *j**) folytatója (mint pl. szó kezdetén olyan szavakban mint *gyalog*, vö. f. *jalka*). Hogy honnan van az, hogy a magyarban némely szavakban *j*, másokban *gy* van, azt bajosabb bizonyossággal megmondani oly kevés példa alapján, a mennyi a magyarban található; ez a körülmény valószínűleg a hangmértékbeli váltakozásokkal állítandó egybe (*j* gyenge, *gy* erős fok, v. ö. lp. *gj*, *dj* ~ *j*).

Legközelebbi föladatunk már most az, hogy megvizsgáljuk ezen föltett dentalisoknak, a *δ*-nek, *δ'*-nek és a *t*-nek egymáshoz való viszonyát.

*) Semmi ok sincs rá, hogy a *gy*-t dentalis explosivából fejlődöttnek tartsuk (mint BUDENZ fölteszi pl. MUSz, 89. stb.), a a milyen a szóbanforgó szavakban alkalmasint sohasem volt. Az *l' > spirans j > gy* hangfejlődés világosan látható pl. a *négy* = f. *neljā* szóban.

A mi először is a δ -nek és a δ' -nek egymáshoz való viszonyát illeti, ezek, mint már előbb említettem, mintegy azonos fokúaknak tekintendők és ellentétbe állítandók a t -vel. Hogy a dentipalatalis δ' valami módon, pl. a szomszédos hangok hatása alatt, talán a δ -ből fejlődött-e, oly kérdés, a melyet a mostani adatokkal nem lehet eldönteni. Ha itt ilyen irányú változás történt, azt már a finn-ugor korban végbementnek kell tekinteni.

A t és másrészt a δ és δ' egymáshoz való viszonyának kérdése a finn-ugor nyelvtudomány legfontosabb kérdéseihez vezet el bennünket, s azért okunk van különösen figyelembe venni ezen hangok folytatóinak viszonyát, a milyennek ma mutatkozik az egyes finn-ugor nyelvekben.

A lappból kiindulva megjegyzendő, hogy ebben a nyelvben a t - és δ (δ')-csoportoknak fontos találkozó pontjuk van, a mennyiben a t hang gyenge fokú (eredetileg zárt szótag elején) δ mutatkozik, tehát ugyanaz a hang, a mely a δ csoportban van, kettőzve az erős és röviden a gyenge fokban. A gyenge fokbeli egyformaság kiinduló-pontot szolgáltatott analogiás alakulásokra, és így keveredés történt a külön csoportok között, különösen akképen, hogy a δ -csoport szavai a t -csoport szavaihoz hasonlókká alakultak. Pl. *buotto* \sim *buodo* (= *buođdo* \sim *buodo*), *buottot* \sim *buodom* (= *buođdot* \sim *buodom*), *motte* \sim *mode* (= *moitde* \sim *mode*), *noatte* \sim *noade* (= *noaitde* \sim *noade*), *čatta* \sim *čáda* (= *čaitda* \sim *čáda*). A kólai lappban a *teri* és a *kildini* nyelvjárásban a δ -csoport analogiás alakulás útján egyformává alakult a t -csoporttal (mind a kettőben: $tt \sim d, \delta$).

Hasonló találkozó pontjuk volt ezen csoportoknak a finnben, a hol a t ellenében a gyenge fokban szintén a δ követőit: d, r, l, o találjuk. Ez a találkozás alkalmat adott analogiás alakulásra, a melynek ép oly nagy hatása volt, mint a kólai lappban, a mennyiben a δ (és δ')-csoportnak a t -csoporttal való teljes összekeveredését eredményezte; a várható **pado* \sim *padon* helyett azt mondják: *pato* \sim *padon*, ép úgy mint *pata* \sim *padan* stb. Arra lehetne talán gondolni, hogy itt a $\delta > t$ változás hangfejlődés útján történt, de minthogy nem lehet kimutatni semmiféle olyan fonetikai előzményeket, a melyeknek következtében ilyen változás történt volna, ez a magyarázat nem alkalmazható. Ezenkívül fenmaradt néhány példája a δ -csoport hangbeli megfelelésének, t. i.

sydän (szív) ~ *sydämen*, karj. *šeän*, *šeämen* stb., l. fönebb 383. l., a hol a *d* stb. nyílt szótagban van.

keleti f. *nioa*, *nivoa*, *nijoa* (<**nido*-) «kötni», a mely előfordul a *nitoa* alak mellett, l. fönebb 382. l.

laudee stb., l. fönebb 394. l.

Ezek a példák világosan mutatják, hogy nem szabad azt gondolni, hogy a *ð* a nyílt szótag elején hangfejlődés útján vált *t*-vé.

Ugyanolyan példának, mint *sydän* és *nioa*, látszik még:

mura, a melyet korábbi **muda* alak megfelelőjének s a *muta* (iszap) szóval azonosnak lehet tartani.

Ha így áll a dolog, azt kell tartanunk, hogy az *r* a (*ð*-ből fejlődött) *ê* (egyrezdületű *r*) és a *t* összekeveredése útján állott elő. Ilyenféle alakulásra más részről is van egy példánk (a mint más helyen ip. r. kodom megmutatni), de a példák csekély száma miatt a dolog nagyon bizonytalannak tekintendő. A *mura* szó egészen külön szó is lehet, ép úgy, mint a lp. *morre**) (l. fönebb 381. l.); talán egybetartozik a *murenen* (morzsalékszik, töredezik), *muru* (apró darabka, morzsa) stb. szavakkal (*mura* jelentései még: «gryt, klapur, smästen; stybbe», nb. *lastun mura* «spänfnask», LÖNNR.**)*)

A zürjén és a votják különösen nagy figyelmet érdemel. Ha azokat a szavakat nézzük, a melyek bizonyosan a harmadik csoportba tartoznak (a melyeknek megfelelőiben megvannak a harmadik csoportnak azon általában biztos ismertető jelei: lp. *tt* ~ *ð*, magy. *z*, vog. osztj. *t*), látjuk, hogy a zürjénben és a votjékban a szóközépi mássalhangzó megfelelője legtöbbször teljesen elveszett (z. v. *ki* = f. *käsi*, z. v. *ku* = f. *kesi*, z. *ma*, v. *mu*, *mü* = f. *mesi*, z. *šo*, v. *šu*, *šü* = f. *sata*; úgy szintén z. *-ka*, *-ko*, *-ku*, v. *-ka*, *-ko*, *kwa* = f. *kota*, z. *vo*, *u* = f. *vuosi*), tehát nem zárkozhattunk el azon következtetés elől, hogy (a mint már 415. l. föltettük) épen az *o* (elveszés) az eredeti *t*-nek szabályos megfelelője

*) Vagy talán a lp. *morre* olyan nyelvjárásba tartozik, a melyben *d* > *r*? Ilyen nyelvjárásba tartozóknak tekintendők alkalmasint az olyan esetek mint *gorret* pr. *goram* = *godätet* pr. *godäm*.

**) Egyúttal megemlítjük, hogy az *r*-példák (*r* < *ð*) más nyelvekben még kevésbé valószínűek, mint a finnben (l. fönebb 381. a *määhnä*, 393. a *täysi* cikket).

ezen nyelvekben. A mi pedig a δ - és a δ' -csoportokat illeti, az utóbbinak szabályos megfelelőjéül l -et találunk, míg az előbbinek a megfelelője nem egészen oly világos. A biztos példák legnagyobb részében mégis l -et találunk (z. *sölöm*, v. *šulem* = f. *sydän*; z. *un*, *on*, v. *um*, *un* < **ulm-*, **olm-*, vö. f. *vuode*; z. *von*, v. *in* < **lm* = f. *uudin*; z. *il* = f. *esi*; z. *köl*, v. *kal* = f. *köysi*; z. *colas*, vö. f. *kausi*; z. *pöl*, v. *pul* = f. *pöytä*, z. v. *nil* = f. *neito*); 0 (elveszés, votj. *j* hiatustöltő hang?) néhány biztos példában található (z. *kini*, v. *kuni*, *kujini* = f. *kutoa*, v. ö. mégis z. *kulöm*; z. *vem*, v. *vijim* = f. *ydin*) és néhányban, a melyek nem egészen kétségtelenek (z. *pomni*, v. ö. f. *pato*; v. *tim-*, vö. *täysi*, l. fönebb 393. l.; z. *žo-pu* és *žol-pu* is, v. *šu-pu* kétségkívül = f. *heisi-puu*, de a szóközépi mássalhangzót vog., osztj., magy. példák hiányában nem lehet bizonyossággal meghatározni; hasonlóképp áll a dolog a z. *nuni*, *nulni*, v. *nuni* szóval = ? f. *noutaa*; z. *sa*, v. *su* «russ» bizonyára = mord. *sod* «russ», cser. *šüč* «fuligo» és különválasztandó a f. *sysi* = md. *sed*, *säd* «kohle» szótól, l. fönebb 384. l., úgy hogy itt az elveszés eredeti *t* megfelelője lehet; z. *vöra*, v. *vera*, *vora* már fönebb 406. l. a *t*-csoportba van sorolva, noha itt is sajnosan nélkülözzük a *lp*-, vog., osztj., magy. megfelelőket, vö. fönebb 416. l. jegyz.; z. *mu*, v. *mu* valószínűleg egyáltalában nincsen kapcsolatban a f. *muta* szóval*). Ha egyszer annál maradunk, hogy az elveszés eredeti *t*-nek a megfelelője, akkor nem igen tekinthetjük ugyanazt egyszersemind az eredeti δ megfelelőjének, hanem a δ szabályos hangbeli megfelelőjének kétségkívül az *l* tekintendő.

Különösen figyelemre méltó dolog az, hogy némely esetekben mind a két megfelelő ugyanazon szavakban jelenik meg. Az idetartozó példák:

1. Olyan szavak, a melyek bizonyosan a harmadik (*t*-)csoportba tartoznak:

0 és *l* váltakozik ezekben:

*) A zürj. *mu*, votj. *mu* «erde, land», mint már fönebb 381. l. rámutattunk, bizonyára vagy a f. *maa*, vagy a vog. *mā* (tő: *māγ-*), *mō*, *mā*, osztj. B. *mī*, *miv*, *mu*, *mū*, I. *meg*, S. *mex* szavakkal egyeztetendő. Vajjon a finn és a vog.-osztj. szavak (a mely utóbbiakban mediopalatalis elem volt) egyeztetendők-e és miképp, az nem világos.

zürj. *-ka, -ko, -ku* ~ *kola*: votj. *-ka, -ko* ~ *kvala*, sőt a szarapuli és a malmyzsi nyelvjárásban *kwa* ~ illat. *kvala*, iness. *kvalan*, elat. *kvalas* stb. l. fönnebb 403. l.

zürj. *puni, puödni*, P. *puni* ~ *pulni*, v. ö. m. *fözni*, l. fönnebb 409. l.

? zürj. *vo, u* ~ votj. *valäs, waläs*, l. fönnebb 408. l.

O és *l'* váltakozik ezekben:

zürj. *ma* ~ *mala-* a *mala-muš, mala-zi* (~ *ma-zi*) szavakban, l. fönnebb a *mesi* szót 403. l.

? zürj. *ku*, votj. *ku* ~ zürj. *kil* (vagy *kulsini* «sich schälen, sich abschälen»?), l. fönnebb a *kesi* szót 402. l.

2. Olyan szó, a mely az első (*ð*-) csoportba tartozik:

zürj. *kini*, votj. *kuni, kujini* ~ zürj. *kulöm*, l. fönnebb a *kutoa* szót 380. l.

3. Olyan szavak, a melyekről nem lehet határozottan megmondani, melyik csoportba tartoznak (az előbbieken az I. csoportba sorozva):

zürj. *žo-pu*, votj. *šu-pu* ~ zürj. *žol-pu*, l. fönnebb a *heisi* szót 396. l.

zürj. *nuni*, votj. *nuni* ~ zürj. *nulni*, az izsmai nyelvjárásban WICHMANN értesítése szerint: *nuni* vinni ~ *me nula* viszek, l. fönnebb a *noutaa* szót 394. l.

Ha megmaradunk annál, hogy a zürjénben és a votjában a *t*-nek elveszés, a *ð*-nek *l*, a *ð'*-nek pedig *l'* felel meg, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy voltak esetek, a melyekben *t* ~ *ð* vagy *t* ~ *ð'* eredetileg váltakozott ugyanazon szóban. S minthogy tudjuk, hogy a lappban, épúgy mint a finnben, megvan a *tt* ~ *ð*, f. *t* ~ *d* (< *t* ~ *ð*) váltakozás, lehetetlen a fönnebbi példák alapján azon következtetésre nem jutnunk, hogy a *t* ~ *ð* váltakozás nem szorítkozik csupán a finnre és a lappra, hanem hogy a fönnebb fölsorolt zürjén és votják példák ilyen eredetiváltakozás nyomainak tekintendők, s így a votj. *kwa* ~ *kvala* hasonló értékű váltakozásnak tartandó, mint a lp. *goatte* ~ *goađe*, f. *kota* ~ *kodan* (< **kođan*).

Ez a (qualitativ) váltakozás eredetileg kétségkívül csupán a harmadik (*t*-)csoport szavait illette. Ennek megjelenése a zürj. votj. I. csoportbeli szavakban, ha bizonyossággal föltehetjük ben-

nük, nem magyarázható másképp, mint úgy, hogy a váltakozás olyan korban, mikor több esetben megvolt, analogia útján terjedt át ebbe a csoportba, épen úgy, mint a finnben és a lappban. Az olyan esetek, a melyekben O van a δ -csoportokban (l -vel való váltakozás nélkül) e szerint úgy volnának magyarázandók, hogy ezekben a O a t -nek (vagy folytatójának) felelne meg, a mely egyedül (általánosítva) maradt volna meg az analogia útján keletkezett $t \sim \delta$ váltakozásból. Tagadhatlan, hogy itt helye van a kétségnek, de fölfogásom szerint ez a magyarázat mégis nagyon természetes volna.

A cseremiszenben a harmadik csoport szóközépi mássalhangzójának szabályos megfelelője d (δ) (*kudo, pidam, šüdö, vadar, videm, kedal, küdül, f. kota, pidän, sata, udar, vedän, m. köz, közel*), a szó végén t (*ket, put, vüt, f. küsi, pata, vesi*), a melyeket tehát a t szabályos megfelelőinek tarthatunk. Az első csoport szóközépi mássalhangzójának elveszés felel meg (*kuem, püa, šüm, šü, vim, omo v. uma, ? šüem, f. kutoa, pato, sydän, sysi, ydän, vuode, ? syytää*),*) a melyet tehát a δ hangbeli megfelelőjének tarthatunk; csupán a *tit* szóban van t' , a melyet talán a szó végén a δ hangbeli megfelelőjének lehetne tartani; azonban valószínűbb, hogy ez az eset másképp magyarázandó, l. alább 427. l. Egy kétségtelenül harmadik csoportbeli szóban elveszés van, t. i. a *mü, mü* = f. *mesi* szóban. Tekintettel arra, a mit a zürjénben láttunk, a *mü, mü* szó kétségkívül olyan alakból fejlődöttnek veendő, a melyben δ és nem t volt. E szerint a szóbanforgó szóalak maradványa volna a $t \sim \delta$ váltakozásnak a cseremiszenben.

A második csoportból (a δ' -csoportból) a cseremiszenben csupán két biztos példa van: *kodem* és *uo, ü*, a melyek közül az egyikben d -t, a másikban elveszést találunk (nem biztos egyeztetés *kiem* = ? *kitua*). A szerint, a mit különben láttunk a δ és δ' párhuzamoságáról, mégis az elveszést tarthatnók szabályos hangmegfelelésnek, s akkor a *kodem* alakot a $t \sim d$ viszonynak megfelelő váltakozás analogiája szerint keletkezettnek kellene tekinteni.

*) A cser. *mülande* stb. (l. 381.) alkalmasint összetett szónak tekintendő, a melynek csupán az eleje (*mü-, me-*) volna egybevetendő a f. *muta* szóval, ha ugyan nem azon szavakkal egyeztetendő, a melyekről fönnebb 421. l. jegyz. volt szó.

A mordvinban a *t* zöngés hangok között *d*-vé változott; a *δ*-ból (*δ'*-ből) hasonlóképp, nyilván hangfejlődés útján, *d* lett, s így mind a három csoport teljesen összekeveredett, ép úgy mint a finnben; lehetséges, hogy ebben az összezavarodásban az analogiás alakulásnak is volt része. Az eredeti *t* maradt meg bizonyára az olyan ablativusokban, mint mordM. *kutta* (E. *kudodo*) = f. *kotoa*, mord. *vettä*, *vette* = f. *vettä*.

A vogulban a *t*-csoportban rendszeren *t*, a *δ*-csoportban *l*, a *δ'*-csoportban *l'* van, a melyeket tehát ezen hangok hangbeli megfelelőinek lehet tartani. Egyetlen *t*-csoportbeli szóban van *δ*-re mutató *l*, t. i. a *khul* = f. *kota* szóban. Minthogy ez a szó föltétlenül a *t*-csoportba tartozik, a vog. *khul* annak bizonyosságául tekintendő, hogy a vogulban is volt ebben a csoportban *t* ~ *δ* váltakozás. Egy *t*-csoportbeli szóban *l'* van a vogulban: *pōli*, v. ö. osztj. *pōt*- (l. fönebb 410. l.); ez az *l'* korábbi *δ'*-t föltételez, tehát *t* ~ *δ'* váltakozásra utal (l. alább a magyar példákat).

Az osztjákban a *t*-csoportban rendszeren *t*-t találunk. Ellenben a *δ*-csoportban dialectice *l* van, a legtöbb ismert nyelvjárásban azonban lateralis explosiva *l*, szurg. *l*, és az irtisi nyelvjárásban *t*, *d* explosiva; ezen utóbbi hang azonban kétségkívül lateralis explosivából fejlődött, a lateralis explosiva meg hihetőleg korábbi *l*-ből, minthogy ugyanazon nyelvjárásokban az eredeti *l* is *l*-vé, szurg. *l*, *l*-vé, irt. *t*-vé változott. Végül a *δ'*-csoportban rendszeren *j* van (a melynek eredetéről l. fönebb 418. l.). Az egyetlen példa, a melyben *l*, *l*, irt. *t* (< *l*) van a *t*-csoportbeli szóban, *āl*, *ōl*, *al*, irt. *ōt* = ? *vuosi* (l. fönebb 407.); itt tehát osztják bizonyítéka volna a korábbi *t* ~ *δ* váltakozásnak. Vö. még fönebb 410. l. osztj. *pōt*- ~ *pial*-. Az osztjB. *pot* (~ *pol*-) alak arra mutat, hogy a váltakozás analogia útján áterjedt a *δ*-csoport szavaira is, v. ö. 423. l.

A magyarban a *t*-csoportban rendszeren *z* van (*kéz*, *ház*, *fazék*, *füzni*, *száz*, *víz*, *vezetni*, *köz*, *közel*, *fözni*, *fázik*, ? *ezer* = f. *käsi*, *kota*, *pata*, *pitää*, *sata*, *vetää*, l. a többit fönebb 409—411. l.), a *δ*-csoportban rendszeren *l* (? *gyalom*, ? *háló*, *fal*, *szalag*, *velő*, *el*-, *nyél*, *szaladni*, *álm*, *alumni*, *löl*- v. *lel*-, *tele* = f. ? *jata*, ? *kutoa*, *pato*, *sitoo*, *ydin*, *esi*, *nysi*, *suota*, *vuode*, *vuotaa*, *löytää*, *täysi*), a *δ'* csoportban *j*, *gy* (*új*, *új*, *hagyni*, *ágy*, *faggyu* = f. *uusi*, —, *kadota*, ? *vuode*, *paita*). A magyarban is van néhány eset, a mely *t* ~ *δ'* váltakozásra utal: *fázik* stb. alakok mellett van *fagy* (l. fönebb 410); magy.

$z < t =$ osztj. t a *põt-* szóban, magy. $gy < \delta' =$ vog. l' a *pöli* szóban.

víz \sim *ügy* (*Fekete-ügy*), *víz* \sim *vides* (? e h.: **vigyes*?).

Olyan példa, a mely talán $t \sim d$ váltakozásra mutat:

ház, haza \sim *honn*, ha t. i. föltehetjük, hogy *honn* $< *holn$, úgy mint *benn* $< *beln$, *fönn* $< *föln$, *künn* $< *küln$ (vö. BUDENZ, MUSz. 95.), s az *nn* nem valami régibb összevonáson alapul.

Végre még figyelembe veendő:

taval, tavaly (l. fönnebb 408. l.); ha ez összeegyeztethető a *vuosi* szóval, a mely a t -csoportba tartozik, akkor az l úgy fogandó föl, hogy δ -n alapszik, a mely ezen szó alakjaiban váltakozott a t -vel.

A fönn említett esetek arra a következtetésre vezetnek, hogy az eredeti finn-ugor t váltakozott részint δ -vel, részint δ' -vel, de hogy ezenkívül voltak szavak, a melyekben olyan δ vagy δ' volt, a mely nem volt kvalitatív váltakozásoknak alávetve. Magának a váltakozásnak tárgyalása és a vele összefüggő messzebb menő következtetések Hangtörténetemnek azon fejezetébe tartoznak, a melyben a hangmértékbeli váltakozásokat tárgyalom;*) abban a fejezetben megfelelek arra a kérdésre is, hogy mikép lehetséges az, hogy ezen szabályos váltakozások nyomai a legtöbb finn-ugor nyelvben oly csekély számuak.

Néhány külön esetről szólnom kell még:

Különös dolog először is, hogy a δ -csoportba tartozó f. *sydän* szó vogul, osztják és magyar megfelelőjéből a belső mássalhangzó teljesen elveszett: vog. *šim*, *sim* stb., osztj. *sām*, *sem* stb., m. *szü* \sim *szíve*** stb. A három nyelvnek e tekintetben való egyezése a jelenleg régi voltára mutat, de ennek a rendes hangmegfeleléstől való eltérésnek az oka nem világos.

*) Vö. SETÄLÄ, Über quantitäswechsel im finnisch-ugrischen, vorläufige mitteilung, Journal de la Société Finno-Ougrienne XIV. 3.

**) A magyar szóban a v , ép úgy mint oly sok más esetben, korábbi m megfelelője (vö. BUDENZ, MUSz. 301); ellenben semmikép sem lehet fölteni, mint a hogy BUDENZ i. h. teszi, hogy a $v < lv$ volna, hanem kétségtelen, hogy *szív* $< *sim$.

Különös figyelmet érdemel még a kettőshangzó után álló belső magánhangzóval való elbánás; minthogy a kettőshangzó utórésze a szótagban mássalhangzóként szerepel, az utána álló mássalhangzóval való elbánás részben ugyanolyan mint mássalhangzó után.

A zürjén, votják, vogul, osztják és a magyar a legtöbb olyan esetben, a melyben a finn és a lapp nyelvből következtetve kettőshangzó előzte meg a dentalist, olyan megfelelőket tüntetnek föl, a melyeneket a δ - és (egy pár esetben) a δ' -csoportban találni, tehát l (osztj. l) illetőleg l (j , gy) hangot. Kivétel a *noita* szó megfelelője: ebben a vogulban t van (*nāit* stb.), és a zürjén-votjákban, ha az egyeztetés helyes, d (zürj. *nöd*, *nöid*, votj. *nöd*). Ezen nyelveket szem előtt tartva azon következtetésre jutnánk, hogy legtöbbször azon szavaknak, a melyekben a dentalis előtt kettőshangzó volt, ez a dentalis δ volt, egy pár esetben (a f. *paita*, az észtt *pöiz* és talán a lp. *čuvdde* szavak megfelelőiben), δ' , de egy esetben (a *noita* szó megfelelőjében), a melyben a vogul a t -csoport szabályos ismeretjelét tünteti föl, t (azaz $t \sim \delta$); a zürj.-votj. d az utóbb említett esetben sajtáságos, de ez az egyetlen eset is volna, a melyben eredeti t kettőshangzó után állott volna, és így ezen hangnak ebben a helyzetben szabályos megfelelője lehetne. Még egy eset, a melyben szintén d van, a zürj. *nud nod*, votj. *nüd*; ezt a szót, tekintettel az alaki és jelentésbeli nagy hasonlóságra, nem lehet a f. *nysi*, *lysi* stb. szavaktól elválasztani (l. 390. l.). A szóbanforgó szóban (legalább bizonyos változati fokokban) bizonyára kettőshangzó volt, vö. lpS. *naut*, E. *novta*, K. *navt*. De ez föltétlenül a δ -csoportba tartozó szó, és a δ -nek a zürjénben és votjákban kettőshangzó után is tagadhatatlanul l felel meg (pl. *näl*, *pöl*, *köl* stb.). Ennélfogva azt kellene föltennünk, hogy a d itt kettőshangzó utáni t -nek a megfelelője (ép úgy mint a *nöd*, *nödo* szóban), és hogy ilyen t a δ csoportban régi korban a t csoport $t \sim \delta$ váltakozásának analogiája szerint jutott bele (épen úgy, mint a hogy a *kuni* stb. szavakban történt, l. fönnebb 422. 423. l.).

Hasonló módon magyarázandó eset volna a mordM. *kefta* = f. *kyty*, a melyben (legalább bizonyos váltakozási fokokban) eredetileg bizonyára kettőshangzó volt. A mordM. *ft < vt* tehát itt a belső mássalhangzó (analogia útján keletkezett) erős fokának

felelne meg; az *ft* különben a mordM.-ban (más úton keletkezett) nagyon közönséges mássalhangzó-kapcsolat.

Ugyancsak a cser. *tít* szót is úgy lehetne talán fölfogni, hogy itt a *t* (eredeti kettőshangzó után) az analogia útján keletkezett erős fok megfelelője volna, minthogy ez különben az egyetlen cser. *t*-példa a δ -csoportban.

A lapp nyelvben kettőshangzó után egészen más alakulás mutatkozik, mint magánhangzók után: míg magánhangzók után $tt \sim \bar{d}$ és $\bar{d}\bar{d} \sim \bar{d}$ van, a kettőshangzóknak *i*- és *u*- utórésze után (a finnmarki irodalmi nyelv írásmódja szerint) $dd \sim d$ -t találunk a szócsoportok közötti különbség nélkül (egyaránt *nieidda* \sim *nieida* és *buoidde* \sim *buoide* mint *noaidde* \sim *noaide*). Nyilvánvaló, hogy a külön csoportok itt összekeveredtek, részint hangféjlődés útján ($\delta > d$ kettőshangzó után), részint pedig a hangmértékbeli váltakozási viszonyok analogiája szerint. Az irodalmi nyelvbeli $dd \sim d$ váltakozás tulajdonkép csak helyesírási sajáttság;* az a váltakozás, a melyet a finnmarki lappban valósággal találunk: zöngés $d \sim$ zöngétlen d , összefüggésben van a hangmértékbeli váltakozásokkal, azért ennek a tárgyalását máskorra hagyom.**)

Hogy némely szavak, melyekben a dentalis kettőshangzó után állott, s a melyekben zürj., votj., vog., osztj., magy. *l* (osztj. *l*) van, úgy fogandók-e föl, hogy tulajdonképen a *t*-csoportba tartoznának, de hogy az *l* (*l*) az általánosított gyengébb fok képviselője volna, azt természetesen nem dönthetjük el sem tagadólag, sem igenlőleg.

Azon esetek (*viisi, kuusi, lude, judata*), a melyekben a finn és a lapp legtöbbnyire a $t \sim \delta$ csoport alakjait tünteti föl, de a melyekben más nyelvekben *t* van, úgy fogandók föl, hogy a nyelvek egy részében (az esetek egy részében, vö. f. *lutti, lutikka*)

*) V. ö. FRIS, Lapp. gr. 20., WIKLUND, Lulelapp. lautl. 29. s köv.; SETÄLÄ, Quantitätswechsel 9., WIKLUND, Urlapp. lautl. 87.

***) Általában úgy látszik, hogy a δ -ből (úgyszintén a *t*-ből) zöngés d lett hosszú kettőshangzó utórésze után (tehát olyan esetben mint pl. nom. *nieida*, QVIGSTAD írásmódja szerint), de zöngétlen hang, d vagy *t*, rövid utórész után (tehát olyan esetben mint gen. *nieida*). Ez nemcsak a $t \sim \delta$ -t és nemcsak a kettőshangzó utáni viszonyokat illeti, hanem más jelenségekkel is összefügg, azért másutt tárgyalandó.

kiinduló pontul *t*, a többiekben *tt* veendő. Ilyen váltakozást má-
azonos fokú explosivák között is találni.

II. Az eredeti *ð* a szó második és kö vetkező tagjainak magán- és kettőshangzója után.

Hogy a finn alapnyelvben sok esetben volt *ð* a második és a
következő szótagok hangzója és *i*-végű kettőshangzója után, az
kiviláglik abból, a mit Hangtörténetemben a 65—76, 82—85,
6—87, 89—91, 93—98, 100—103, 106—110, 118—119. l. elő-
adtam.

Ez a *ð* azonban, úgy látszik, általában olyan természetű,
hogy *t*-vel váltakozik, tehát ugyanazon a színvonalon áll, mint az
előbbieken tárgyalt harmadik csoportbeli $t \sim ð$. Az ilyen válta-
kozás tárgyalása voltaképen a quantitas-tanba tartozik; itt röviden
csak azon eseteket akarom elősorolni, a melyekben a szóbanforgó,
t-vel váltakozó *ð*-t a finn nyelvek határán túl is követhetjük.

a) Ide tartoznak a partitivusok (ablativusok), a
melyeknek mai vagy egykori ragjai az egyes nyelvekben:

1. A finn alapnyelvben *-ta* és *-ða*, l. a fönn idézett helyeket.

2. A lapp nyelvjárások közül a kólaí az egyetlen, a melyben
a partitivus még mint élő eset van meg; ragja az egyes számban
-ð, és ezenkívül *-etteð*, *-etteð*, a mely utóbbi rag-alakban analogi-
kusan két rag van egymásután, pl. *ša,kked*, *é,kked*, *lo,ntnie,tteð*
(*ša,kk* disznó, *é,k* év, *lo,nt* madár); más nyelvjárásokban (az akka-
laiban és a teriben) *-t*-t találunk (pl. *nieszanot*: *nieszan* nő), a
többszben *-ijt*, *-it* (úgyszintén *ij*, *j*) pl. *ášgijt*: *áz'*, *ášsej* ruha. L.
HALÁSZ, Oroszlapp nyelvtani vázlat = NyK. 17 : 7, 8.

Valószínű, hogy az általános adverb. rag lpF. *-t* (*ugjot* sze-
mérmesen stb.), lpS. *-t* tulajdonképen partitivusi rag (vö. f. *kovaa*
keményen, erősen, *hiljaa* lassan, halkán, m. *magyarul* stb.). A lpS.
ben ezenkívül vannak olyan szavak, mint L. *ol'kut* «von aussen»,
LIND. *ulkot* = *ulkoa* kívülről, L. *kuøket* «von weitem», LIND.
kukket = f. *kaukaa* messziről.

A lpK. *ð* a finnhez viszonyítva bizonyos helyzetekben bizo-
nyára eredetinek tekintendő, és a *d*, *t* a szó végén vagy hangsúly-
talan szótag után ebből keletkezettnek.

Bizonyára különválasztandók ezektől az olyan alakok, mint

lpF. *māde* — *dāde* «quo — eo» (jelentésére nézve = f. *mitä* — *sitä*), L. *tate*, *tote* v. *toti* a melyekben \bar{d} (L. *t*) van a szó első ragja után is; a \bar{d} rövidsége itt arra látszik mutatni, hogy a szó második tagja zárt volt.

A többesszámi accusativus-alakokat nem akarom ezúttal szóba hozni.

3. A mordvinban a rag M. *-da*, *-dä*, E. *-do*, *-de* (és *t* is bizony esetekben), pl. E. *kudodo*, M. *kutta* (*kud* ház), M. *avada*, E. *avado* (*ava* asszony).

4. A cseremiszen \acute{c} -végű ablativusok vannak, a melyeknek \acute{c} -je nem világos, pl. *lišec* «e propinquo», *küdüc* «a latere» (NyK. 3 : 449). BUDENZ UA. 377 = NyK. 23 : 245. a szóvégző \acute{c} -re nézve összeveti a hangviszonyt ezekben: *tit*, *tic*, *cic* = *täysi* (*täyte-*) (tele), *vit*, *vic*, *viz* = f. *viisi* (*viite-*) (öt).

5. A vogulban *-l*-végű alakok: vogK. *joalel* «von unten», *nomil-tanqa* «von oben», *tovul*, *touil-tag*, *touil-tanqa*, Szoszv. *toul*, *tuvil*, *tuvul*, *tul* «von da her, von dannen», vogK. *tigil*, *tül-tag*, *tül-tanqa*, *tül-tag* stb. «von hier, diessaits».

6. Az osztjában hasonlóképen *-l*-végű alakok, pl. S. *tol* «von da», *tel* «von hier», *kol* «woher»;*) kétségkívül ide sorozandók az ablativusok, melyeknek végzete *-lta*, I. *-tta*, mint pl. S. *kovalta*. I. *xovalta* «von fern, weither», S. *nömelta*, I. *nümatta* «von oben» (a melyekben kétségkívül *-l* az ablativus ragja, s a *ta* egész külön végzet, vö. vog. *nomil-tanqa* ~ *-taq*, *-tag*), I. BUDENZ, UA. 383 = NyK. 23 : 255.

7. A magyarban *-l*, pl. *alól*, *alúl*, *háól*, *háúl*; *magyarúl*, *emberül*; ép úgy ezekben a ragokban: *-böl*, *-töl*, *-ról*.

b) Ide sorolandók továbbá a finn I. (II.) infinitivus alakjai:

1. A finn alapnyelvben *-dak* volt a ragjuk, mind az első szótag, mind a többi magánhangzója után (mert a végzótag mindig zárt volt). L. a fönn idézett helyeket.

2. A kólai lappban: Kild. *-ð* (*-d*), Tver. *-t*, *-d*, Akk. *-d*, *-t*, *-ð*, Nuotj. *-ð*, *-d*, *-t* (I. HALÁSZ i. h. 36), az enarei lappban *-d̄*, a svéd és a finnmarki lappban *-t*, pl. K. *juhked*, *jukko;ð* «trinken», E. *jühüd*, S. *jukket*, F. *jukkat*. A lpK. E. δ (\bar{d}) a finnhez viszonyítva

*) Ezek az alakok eredetileg nyilván kéttagúak voltak (tehát az *l* a második szótag hangzója után állott), vö. vog. *tovul*, *tigil*)

itt is, legalább bizonyos esetekben, eredeti hangnak tekintendő, l. fönebb 428. l.

3. A mordvinban: M. *-da*, E. *-do*, pl. M. *komada*, E. *komado* «gebückt».

A mi a többi nyelveket illeti, egyelőre nehéz bizonyossággal megmondani, hogy ide tartoznak-e: az osztj. nomen agentis, ill. infinitivus, a melynek végzete *-ta*, *-ti*, *-da*, *-di*, I. *-tai*, *-tei*, *-dai*, *-dei*, S. *-daga*, *-taga*, vagy az osztj., vog., magy. *l*-végű deverbális névszók. Ezekről l. pl. BUDENZ, UA. 213—217, vö. 208—212 = NyK. 20 : 287—291, 282—286, a hol azonban a példák nagy része nem tekinthető ezen képzőkkel alakultnak.

c) Ide tartoznak a finn nyelvbeli ú. n. összevont igék, a melyek között nagyon sok a denominalis származék. Ezeknek mostani vagy egykor megvolt képzője (vö. BUDENZ, UA. 120. s köv. = NyK. 18 : 280. s köv.):

1. A finn alapnyelvben *-da* a második szótag hangzója után, l. a fönn idézett helyeket. Pl. *lisään* < **lisäoän* hozzáadok, *kehrään* < **-dän* fonok.

2. A lapp nyelvben: K. *-de*, *-de*, pl. *mierrede*-, Kild. *mie rde-v*. *-de* «messen», *ärvede*-, Kild. *ärv'de*- «öffnen», *ärv'de*-, Akk. *ärv(e)de*- «erraten», *lašade*- «vermehren», E. *-de*, pl. *ärvedet* érteni, sejteni, S. *-te*, pl. L. *ar'vete*- «erraten, denken», LIND. *arwetet*, F. *-de*, pl. *arvedet*.

3. A mordvinban: M. *kštirdan*, E. *ščer'dems* «spinnen», E. *läzdems* «hinzufügen», M. *lėmdan*, E. *lämdan*, *lėmdems* «benennen».

4. A cseremiszenben *-d*, pl. *lümedam* «glutinare»: *lümō* «gluten», *šörtńedam* «inaurare»: *šörtńō*, *šörtńe*, *šörtńä* «aurum», *lümdem*, M. *limdem* «nominare»: *lüm*, *lim* «nomen».

5. A zürjénben és a votjákban *-l*, pl. zürj. *pomalni* «endigen»: *pom* «ende», *solalni* «salzen»: *sol* «salz» | votj. *varani* (*varal-*) «dienen, erdienen, bedienen»: *var* «knecht, diener, slav» (= f. orja?)

6. A vogulban *-l*, pl. *pāšimlam* «räuchern»: *pāšim* «rauch» *mujl-* «zu gast sein»: *muj-kum* «gast» (BUDENZ, UA. 124 = NyK. 18 : 284).

7. Az osztjákban *-l*, pl. *pusyil-* (*pusyila-*, *pusyili-*) «rauchen,

räuchern»: *puziy* «rauch», *mojla-* «zu gast sein»: *moj* «gastmal» (BUDENZ u. o.), *nišlilem* «angeln»: *niš, niši* «fischangel».

8. A magyarban *-l*, pl. *vasal, kezel, ural*.

E mellett meglehetősen azonos jelentéssel van:

6. A vogulban *-t*, pl. *posimti* «rauchen» (MUNK.), *ilimt-* «leimen»: *ilim, ilm* «leim», MUNK. *namti* «nennen». Péld. l. BUDENZ i. h.

7. Az osztjákban *-t, -d*, pl. B. *püsiytem* «räuchern» (AHLQ.), B. *aijimtem, aijimtalem*, I. *ajendem*, S. *ejendem, ejemtim* «leimen», B. *nemitem* «nennen, benennen». Péld. l. BUDENZ i. h.

8. A magyarban *-z*, pl. *nevez, aranyoz, vizez, uraz*.*)

Itt tehát minden valószínűség szerint egymás mellett vannak egy korábbi δ -nek (= zürj., votj., vog., osztj., magy. *l*, finn *o*, vepsz *d* stb.) és egy korábbi *t*-nek képviselői (vog., osztj. *t*, magy. *z*; megjegyzendő a finn *t* bizonyos esetekben mássalhangzó előtt). Hogy itt két külön képző-elem van-e, vagy csak azon egy képző-elem, a mely különböző fokokban jelenik meg, azt ez idő szerint nagyon nehéz eldönteni; azonban nem tudok semmi nyomós okot, a melyet az utóbbi fölfogás ellen föl lehetne hozni.

*) BUDENZ, UA. 142 = NyK. 18 : 302. a *helyhez* = mai *helyez* alak alapján azt teszi föl, hogy a *-z* deverbális, tkp. gyakorisító képző, a mely denom. *-h* vagy *-j* képzővel alakult denominalis igéhez járult (hasonlókép SIMONYI, TMNy. 459.). Bármily elem is a *h* a *helyhez* szóban — oly kérdés, a melyről nem akarok semmi véleményt mondani — nem tudok semmi argumentumot, a melylyel legalább valószínűvé lehetne tenni, hogy **aranyhoz* vagy **aranyohoz* stb.-t is mondtak volna mindazon esetekben, a melyekben most denom. *-z* van; hiszen azt lehetne várni, hogy a *-h*-nak a történelmi időig sokkal több esetben maradtak volna nyomai. Egyébiránt sok esetben a föltett magyar frequ. *-z* nagyon is kétséges; pl. a BUDENZ-említett példák közül UA. 34 = NyK. 18 : 194) legalább *fáz-, főz-, füz-* nem úgy magyarázandók, hanem ezekben a *z* kétségkívül $< t$ (l. fönnebb 409—411. 404.) s a többi példák (*néz, nyúz, l. éz, lobož* stb.) egészen bizonytalanok. (Vö. a mit ANDERSON, Wandl. 201—204. mond a magy. *hoz* szóról, a hol azonban szerintem a f. *kantaa* : m. *hoz* egyeztetés nincsen kielégítőleg megokolva.) Így állván tehát a dolog s minthogy a denom. igéknek semmi frequ. jelentésük sincs, az én nézetem szerint minden tekintetben valószínű, hogy a m. *z* a denom. igékben korábbi *t* képviselője.

d) Ezzel kapcsolatban hadd említsem meg a «vmivé válást» jelentő igéket (vö. BUDENZ, UA. 155—157 = NyK. 18:315—317).

1. A finnben: pl. *tasautua* (<**tasadutu-*) kiegyenlítődni, *velkautua* (<**-dutu-*); vö. vepsz *vanhtub* (<**vanhadu-*) vénül, f. *katkeroitua* (t a mellékhangsúlyos szótag után) elkeseredni.

2. A lappban: pl. F. *valgaduuvvat* v. *valgaiduuvvat* «aere alieno immergi» || *vilgodet* v. *vilgudet* «albescere».

3. A zürjénben és a votjákban: pl. zürj. *ilalni* «sich entfernen» | votj. *cirsani* (*cirsal-*) «sauer werden»: *cirs* «sauer».

3. A magyarban: pl. *tisztul*, *szépül*.

Az olyan szóban mint a f. **tasadutu-* kétszer is van dentalis-elem, s természetesen nem mondhatjuk meg teljes bizonyossággal, hogy melyik képzőelemnek felel meg a zürj., votj., magy. -l.

A magyarban az -ül, -ül reflexiv képző is, pl. *vonul*, *merül*. Ebben a m. l bizonyára megfelel azon dentalis-elemek valamelyikének, a melyek a finn refl. igékben találhatók (vagy az -utu képzőben, vagy a karj. refl. -a, -ä <**-da*, **-dä* alakulatban, pl. *peziäksi* mosakodik, vagy a passivumi -ta, **-da* elemekben, vö. TuM. 44). — ? Vö. egyébiránt a m. -óz, -oz végű refl. igéket, pl. *változik* (-*ózik*) (-ül- ~ -óz, -oz? v. ö. denom. -l ~ -z).

e) Végre figyelembe veendők a f. -ea, -eä (<**-eda*, **-edä*) végű mellékevek.

1. A finn alapnyelvben, úgy látszik, -*eda*, -*edä* volt a képzőjük; az észti és a liv nyelv sajátosságos elbánása (l. ÄH. 93. és 102.) azonban azt sejteti, hogy nem minden helyzetben volt *ö*.

2. A kólai lappban dialectice -*ö* van: Kild. *vilked*, Nuotj. *vielked* «weiss», ellenben: Tver. *vilki,t*, Akk. *vilkod*. A többi lapp nyelvjárásokban -*d*, -*t*: E. *vielgad*, S. L. *vel^akat*, LIND. *wälket*, *welket*, F. *vielggad*.

3. A mordvinban -*da*, -*dä*, E. -*do*, -*de*, pl. M. *valda*, E. *valdo* «licht, hell» = f. *valkea*, M. *vidä*, E. *vide* «gerade, recht» = f. *oikea*.

4. A cseremiszen -*do*, -*dö* (-*da*, -*dä*, -*de*), pl. *volgodo* «lucidus, fulgens, splendidus» = f. *valkea*, *čüčküdö*, *čüčkudo* «densus, creber».

5. A zürjénben és a votjákban meglehetősen nagy csoport olyan melléknév van, a melyeknek végzete -*id* (-*id*), P. -*it* (-*it*), votj. -*it* (-*it*, -*et*), s a melyeket a szóbanforgó mellékevekkel

egyeztettek, pl. zürj. *pemid* «finster, finsternis», votj. *peñmít*, *pel-mít* u. a. (egyeztetve a f. *pimeä* szóval, BUDENZ UA. 213 = NyK. 20 : 287), zürj. *riškid*, *liškid* «locker, freigebig» (egyeztetve a f. *rokkea* szóval, BUDENZ u. o.). Azonban megjegyzendő, hogy a dentalissal való elbánás a zürjenben és a votjákban ezen esetben nagyon különös; ugyanis vagy *l*-et vagy elveszést lehetne várni. Tehát azt kellene föltenni, hogy a dentalis fejlődése itt, a második szótag hangzója után, más fejlődéstől oly nagyon eltérő volna; ennek következtében arra a gondolatra jöväünk, hogy az *-id*, *-it* szóvég talán nem is azonos a f. *-ea* (<**-eða*) szóvéggel, hanem hogy abban a dentalis explosiva előtt talán *n* volt (vö. zürj. *koimöd*, P. *kuimöt*, votj. *kuinmeti* = f. *kolmas* <**kolmanti*).

6. A magyarban találkozik néhány melléknév, a melyekben *z* van a szó végén, s a melyek talán ide tartozhatnak. Ezek közül figyelemre legméltóbb *igaz* «rectus», a melyet a f. *oikea* szóval egyeztettek (BUDENZ, MUSz. 810, vö. UA. 218 = NyK. 20 : 292, a hol ezen magyarázatot visszavonta és kevésbbé valószínű véleménnyel cserélte föl). Ugyanilyenek lehetnének: *száraz*, *nehéz* (vö. UA. i. h.). Ha ezek összetartoznak a finn melléknévvel, akkor tehát a magyar alakok további *t*-re utalnak.

BUDENZ, UA. 208—218 = NyK. 20 : 282—292 ezen fölül még egész csomó alakulást sorol elő, a melyeknek összetartozása azonban bizonytalan.

Az előbbi példákhoz járuljon pótlólag egy szó, a melyben mindig *t*-re mutató megfelelő hang jelentkezik a második szótag hangzója után:

osztjS. *tüget* «feuer», Pp. Kond. S. *tughut*, *tughét*, *tot* id., I. *tüt* id., *tüdüš* «beutel für feuerzeug», B. *tut* «feuer» (Pp. különféle dial. *tughe*, *tughu*, *tügve* is) | vog. *taut*, *toaut*, *tavit*, MUNK. *taut*, *tqut*, *toat*, *tät*, *täut* «feuer» | m. *tüz* acc. *tüzet*, *tüzes*. BUDENZ MUSz. 242. ezzel egyezteteti a f., lp., mord., cser., zürj.-votj. *l*-es alakokat (f. *tuli* «feuer» stb.), de sem belső mássalhangzójukra, sem hangzójukra való tekintettel nem tudom fölfogni, hogyan tartozhatnának az említett szavakhoz.

A fönnebb fölsorolt példák arra mutatnak:

1. hogy a második *s* a következő szótagok elején a finn-ugor nyelvekben gyakran olyan hangmegfelelők találhatók, a melyek,

a szerint a mit az első szótag utáni mássalhangzó-viszonyokra nézve láttunk, korábbi *ð*-re mennek vissza ;

2. hogy ez a *ð* különböző helyzetekben *t*-vel váltakozott, tehát egy sorba helyezendő azon *ð*-vel, a melyet az első szótag után találtunk *t*-vel váltakozva a harmadik csoportba sorozott szavakban ;

3. hogy tehát a finn alapnyelvi *ð* a második és következő (negyedik stb.) szótagok után legalább bizonyos esetekben a finnség előtti, sőt a finn-ugor korból maradt örökség.

Mint már fönnebb (428. l.) megemlítettem, ennek a $t \sim \text{ð}$ váltakozásnak a tárgyalása, okainak és föltételeinek kutatása, valamint ezen jelenségnek más hasonló fokon álló jelenségekkel való összefüggésének vizsgálása a hangtörténetnek azon fejezetébe tartozik, a mely a hangmértékről szól.

III. Korábbi *ð* mássalhangzó után.

Az a kérdés, hogy volt-e eredetileg *ð* mássalhangzó után is, oly szoros összefüggésben van a hangmérték-váltakozás jelenségeinek megvizsgálásával, hogy itteni tárgyalása csak szükségtelen ismétlésekre vezetne.

IV. Korábbi *ð* a szótag végén.

Azon *ð*-nek, a mely bizonyos esetekben szótagvégző volt, a tárgyalása szintén a hangmértéktanba tartozik.

V. Eredeti *ð*' a szó elején.

A finn szókezdő *t*-nek a finn-ugor nyelvekben általában *t* (lpF. *d*) felel meg.*) De van néhány, igaz ugyan hogy nagyon kevés, olyan szó, a melyekben a rendestől eltérő megfelelést találni. Ilyenek :

f. *tuomi* g. *tuomen* «prunus padus» | karj, aun. *tuomi* (-me-) id. | vepsz *tom^t* pl. *tom^ted* id. | vót *tömikaz*, *tömik-pū* id. | észl *toom* g. *toomi*, *tooma*, *toom*- v. *toomipuu*, *toomingas* g. *toominga*, *tommin-*

*) Pl. f. *talvi*, lp. *dalve*, mord. *tala*, *tele*, zürj. *töl*, votj. *tol*, vog. *täl*, *těl* stb., osztj. *tal* stb., m. *tél*; f. *täysi* stb. l. fönnebb 393. l.

gas, toomik, toomikas id. | lív *tuomiki* pl. -*kist* — lpF. *duobma g. duoma* (*duodnja g. duonja, duonja g. duona*) S. LIND. *fuom* (< **huom*), K. *tuom, tum* id. | mordM. *lajm'ä*, E. *lom, lom* id. | cser. *lombo, M. lomba* id. | zürj. *löm* «traubenkirsche», *löm-pu* «prunus padus», votj. *löm, löm-pu* id. | vog. *läm-, lem-, lam-, lum-jiv* «prunus padus», MUNK. *läm, lom, läm* «kaulbeere, beere», *läm-jiv* «prunus padus» | osztjB. *lum, lom, jum* «vogelkirsche», *l.-juz* «prunus padus», I. *jüm, S. jöm, jüm-juz* id., Pr. Kond. *lañ* «schwarze beere». CASTRÉN. Ostj. Gr. 87. egyeztette az említett szavak egy részét, BUDENZ, MUSz. 688. a finn és a cser. szót.

f. *tymä* «gluten» | észtt *tüma* «pech» — lpF. *dabme g. dame* «gluten», S. *tapme* id., LIND. *tabme, tabbme, hibme* id. («*hibme* — *hibmet* etc. Solum Austral. nota. Usitatoria sunt *tabme, tabmet* etc.»), E. *tame* id. | cser. *lümö* «glutinium» | zürj. *lem* «leim», votj. *len* id. | m. *gyimbor*, és *gyomboru, gyombolyú* (Somogy m., I. (SZINNYEI, MTsz. 1 : 755) «mistel, vogelleimbeere» (ezen etymologia szerint «enyvbogyó»).*) Az észttben *tüma* «puhát» is jelent (vö. lpF. *dimes g. dības* «mollis, lenis», S. L. *timēs* id., LIND. *tibm, tibma, tibmes, tibmok* id., K. *tēmes* id.): vajjon ez külön szó-e, vagy összetartozik a szóbanforgó szavakkal? LÖNNROT, Enarelapp. 254. egyezteti a f. *tymä* és a lp. *dabme* stb. szavakat; DONNER, Wbuch Nr. 549. még hozzájuk csatolja a «puha» jelentésű lapp szavakat; BUDENZ, MUSz. 688. a finn és a cser. szót egyezteti; a zürj., votj. és magy. szót eddig tudomra nem egyeztették a f. *tymä* szóval.

f. *tomu* «pulvis» — ? cser. *lomuž, M. lomaž, lomáž* «cinis» BUDENZ, MUSz. 688.).

Igen nagy kételkedéssel és tartózkodással legyen megemlítve még egy egyeztetés:

? *tie* «weg, spur, reise» | karj. *tie* (absztrakt jelentéssel), aun. *tie* út, ösvény | vepsz *te*: *tesar* keresztút | vót *tē* út | észtt *tee* «weg, gang, reise» — ? lp. *dædno g. dæno* «flumen», «flod, den

*) Vajjon talán a vog. *ilem, illim*, MUNK. *elēm*, osztjB. *aijim*, I. *ajem*, S. *ejem, eijem* «leim» összetett szó? Abban az esetben a vog. -*lem*, osztj. -*jim, -jem* = f. *tymä* stb. lehetne. — A m. *enyo* szónak az előbbivel való összetartozása vagy össze nem tartozása kétséges (nagyon merész dolog föltenni, hogy *ny* pro *j*, rákövetkezett eredeti nasalis *m* hatása, vagyis a nasalisnak időelőtti artikulálása következtében, a mely nasalis később *v*-vé változott volna.

störste elv i en trakt» | mordME. läi «fluss» | ? zürj. *lom* («ein nebenfluss der Petschora») | vog. *lox, long, loyx, longa* «spur, weg», MUNK. *lɔɣɣ, löɣkh, löykh, loɣ* (*löykh-*), *lɔɣ* id. | osztB. *lek* «weg», S. *lek, lök* «spur», Pr. *lökk, loɣ, löɣ* «weg». Ez az egyeztetés kétséges azért, mert a belső nasalisnak (s az osztjákban még a kezdőhangnak is) a megfelelése nem minden tekintetben szabályos. Ha ez az egyeztetés helyes volna, akkor nem lehetne a f. *tie* szót a zürj. *tui* «weg, pfad, reihe» szóval egyeztetni.

Kétségkívül ezen szavakhoz sorolandók mindazok a lp. szavak, a melyekben a lpS.-ben dialectice *h* felel meg más nyelvjárások *d, t*-jének; az előbbiekhöz pótlásul álljon itt még kettő, noha megfelelőik más nyelvekben tudtomra nincsenek vagy legalább nem ismeretesek.

lpF. *dabba* g. *daba* «crus superius pedis tarandi», «marvbenet ovenfor knæet paa dyr», S. L. *tabba-* «das unterarmbein (an tieren)»; e mellett LIND. *habb* «os pedum posticorum, quod supra genu situm est, in animalibus quadrupedibus».

lpF. *dagyas* g. *dagyas* «*erica vulgaris* L.», S. *taɣās* (*takɣāse-*) id., LIND. *taggnas*, Hatfjelddal: *hɣs, haɣs* (QVIGSTAD, NL. 13.*)

Ellenben nagyon kétséges, hogy ezen szavakhoz sorolandó-e:

? f. *tutkia* «scrutari, perscrutari», *tutkata* pr. *tutkaan* id. mom. | aun. *tutkoa* megvizsgálni, megpróbálni — lpF. *duðkat* «scrutari, inquirere»; de e mellett: ? *huðkat* «excogitare, invenire», *huðke* «excogitatio, inventio». Ennek az egyeztetésnek ellene szól az, hogy különben a lpF.-ban ilyen esetekben nem találni *h-t*.

Ezen szavakban tehát a következő megfelelőket találjuk:

finn	lp.	mord.	cser.	zürj.-votj.	vog.	osztj.	magy.
<i>t</i>	<i>d, S. t, h</i>	<i>l, l</i>	<i>l</i>	<i>l</i>	<i>l</i>	<i>l, j</i>	? <i>gy</i>

Az a *h*, a mely ezen esetekben a lpS. déli nyelvjárásaiban mutatkozik, különösen figyelemre méltó. A többi lapp nyelvjárások és a finn nyelv alakjaiból következőtve, ez a hang kétségkívül dentalisból eredetnek tekintendő, legközelebb bizonyára *ð*-ból.**)

*) QVIGSTAD i. h. megjegyzi, hogy az eredeti *t* a lappban dialectice *h*-vá változik, példákul épen a *hibme, hɣs* v. *haɣs, fuom* < **huom, habb* szavakat hozva föl.

**) Ugyanílyen *ð > h* változás van a *horagalles* stb. «der

Tekintettel arra, hogy valamennyi nyelvben kivéve a svédlappot és a finnt, zöngés mássalhangzó (l, l', j, d) van a szó elején, bizonyosnak lehet tartani, hogy a zöngétlen δ nem lehet eredeti, hanem hogy a fölteendő lpS. δ a zöngés δ -ból keletkezett.*) Ha különösen figyelembe vesszük a zürjén, votják, vogul és magyar alakokat, a mely nyelvek megkülönböztetik egymástól az eredeti szóközépi δ -t és δ' -t, azt látjuk, hogy ezen nyelvekben ugyanazon (vagy csaknem ugyanazon)**) megfelelés van, mint a föltett szóközépi δ' -nél. Így állván a dolog, nem szabad eredeti hangnak ugyanazt a dentalis spiranst tartani, a melyet a szó belsejében az első csoport szavaiban találtunk, hanem azt a dentipalatalis hangot, a melyet a fönnebbieken δ' -vel jelöltünk, s a melyet szó belsejében a második csoport szavaiban találtunk. A további kutatás hihetőleg még több oly szót fog fölszínre hozni, a melyek ezzel a hanggal kezdődtek; de ezen szavaknak csekély száma semmi esetre sem akadályozhatja meg azt, hogy bennük a t -től különböző kezdőhangot tegyünk föl.

Végül meg akarom említeni, hogy a $t \sim \delta$ váltakozásra mutató tények keltették bennem legelőször azt a gondolatot, hogy az ú. n. mássalhangzó-gyengülés eredetileg a finn-ugor hangmértékbeli váltakozáson alapszik, a melynek nyomai az egyes nyelvekben a kiegyenlítődés következtében nagyrészt elmosódtak ugyan, de a kutató szeme előtt mégsem váltak láthatatlanokká. És ha ez az elmélet helyesnek bizonyul, akkor a finn-ugor nyelvészetre való alkalmazása kétségkívül lényegesen módosítani fogja a finn-ugor hangtörténetre vonatkozó fölfogásunkat.

SETÄLÄ EMIL.

donnergott der alten lappen» szóban, vö. óskand. *thórr* (QVIGSTAD, NL. 195, 13.).

*) Meg akarom említeni, hogy BUDENZ, MUSz. 688, a hol azonban csak a finn és a cseremisiz szavak vannak egymással egyeztetve, ezen esetekben eredeti hangul zöngés d -t tesz föl, a melynek megfelelője a cseremisiz l volna.

***) Csupán az osztjákban maradt meg dialectice az ez esetben nyilván eredetibb l , a helyett hogy j -vé változott volna.

A török nyelv idegen elemei.

(Első közlemény.)

Az oszmán-török nyelv szókincsében a lehető legkülönbözőbb idegen elemek vannak. Ismeretes dolog, hogy az irodalmi nyelvnek mily jelentékeny része áll arab és perzsa elemekből, és hogy e keletinek nevezhető elemeken kívül jócskán vannak még európai vagyis nyugoti átvételei is. A keleti átvételek az iszlám műveltség és vallás révén kerültek hozzá, a nyugoti elemek pedig az európai népekkel, a nyugoti műveltséggel való érintkezésnek az eredményei. Az előbbiek nagyobb számmal vannak, de újabb idők óta egyre apadófélben, az utóbbiak az előbbieknél csekélyebb számban, de állandóbb természettel. E jelenség okát abban kell keresnünk, hogy míg a keleti elemek főleg csak az irodalmi nyelvbe és az írástudók beszédjébe hatoltak, addig a nyugoti elemek a köznyelv kincseivé váltak. Az egyikre a keleti költészet szó- és mondatvirágai, az akkori irodalmi izlés voltak csábító hatással, a másikat a szükség, a nyelvnek bizonyos fogalomkörbeli szegénysége teremtette meg. Innen a kétféle kölcsönzésnek más-más sajátossága. Múlóbb természetűek a keleti elemek azért is, mert inkább alá vannak vetve az irodalmi izlés változékonyságának és mint-hogy nem a kölcsönös érintkezés és a nyelvek egymásra való hatása szülte őket, lassanként ki is pusztulnak a nyelvből. Kivéve természetesen azokat a szókat, melyeket a nyelv magába olvasztott, és vagy alakítani vagy tartalmi tekintetben törökössé tett. Az arab *mesel* (plur. *emsal*), mely példát, parabolát jelent, a török köznyelvben *masal*-lá változott és első sorban mesét, népmesét jelent. Az arab *mehmuz*, mely sarkantyút jelent, a törökben *mahmuz*-zá változott, mert ez a hangalak jobban megfelel a török nyelv hangrend-illesztő természetének. Innen vettük át mi is, talán

délszláv közvetítéssel a *mammosz* szót, mely ZRINYI idejében is divatjában volt még. A perzsa *sekban* szó, mely vérebet, hóhért jelent, a törökben *sejmen*-né módosult, vagyis törökösebb hangalakot öltött. Ugyanazt tette e szóval a magyar is, mely azt *szemény*-nyé magyarosította. Ugyanilyen okból lett az *entari*-ből (női köpönyeg) a törökben *enteri*, a *feraže*-ből (női felső ruha) *ferēže*, *kiraz*-ból (cseresznye) *kirez* stb. Mind e példákban hangrendi illeszkedés történt.

Arra is van elég eset, hogy a hangalakon mit sem változtat a nyelv, csak a jelentésén. Ilyen az arab *murekkeb* szó, mely összetett, összevegyített valamit jelent, a törökségben pedig, vagyis mint törökké lett szó, tintá'-vá zsugorodott össze a jelentése. És itt vonható meg egyúttal az a határ, mely a megtörökösödött keleti (arab és perzsa) szókat a barbaristikus használatuaktól elválasztja. E szerint a törökben meghonosodott keleti szóknak csak azokat az átvételeket tekinthetjük, melyek hangalaki vagy tartalmi elváltozásokon mentek keresztül. A többinek helyet sem kellene adni a török szókincsben. Ha csak véletlenül nem olyan a hangalakja, hogy a nyelvszokásnak nem volt rajta változtatni valója és ha tartalom tekintetében is hiányzó fogalommal pótolta a török szókincset. De ezek csak kivételes eseteknek maradnak.

A török nyelvnek ily arab és perzsa elemei nincsenek még kellőképen kimutatva. Pedig nyelvészeti szempontból ép oly érdekesek ezek is, akár a nyugoti elemek, melyeknek összeállítását ezúttal bemutatom. Legelsőnek MIKLOSICH foglalkozott e kérdéssel.*) Az ő összeállítása azonban ép azokkal az idegen elemekkel foglalkozik, melyek csak igen csekély anyaggal gazdagították a török szókincset. De még ez a csekély anyaga sem egészen megbízható. Főleg azért, mert, mint maga is bevallja, pusztán azokat az elemeket gyűjtötte össze, melyek az irodalmi nyelv révén kerültek a szótárakba. Körülbelül százhetven szóra rúg a gyűjteménye. Közöttük sok olyan, melyeket a régibb török írók részint kurizóumképen, részint pedig tárgyuk sajátos természeténél fogva használtak a nélkül, hogy az illető kifejezés a török szókincsbe egyáltalán bejutott volna. Viszont pedig az élő nyelv mellözése folytán sok oly

*) Die slavischen, magyarischen und rumunischen Elemente im türkischen Sprachschätze. Wien. 1889.

szó maradt ki gyűjteményéből, melyek valósággal megtörökösödtek.

Jóval jelentékenyebb GUSTAV MEYER összeállítása, mely a török szókincs görög és román elemeivel foglalkozik,*) kiterjesztvén figyelmét a szláv, magyar és oláh átvételekre is. De MEYER dolgozata is több tekintetben szorul részint pótlásokra, részint helyreigazításokra és kihagyásokra. Hogy csak az összeállítás görög elemeinél maradjak, lehetetlen azt a nagy kifogást nem emelni ellenök, hogy a török nyelv görög elemekép több száz oly műkifejezés szerepel, melyek a török nyelvben nem honosodtak meg soha. Avagy az ilyen szók, mint *koljoz* új-görögül *κολιός*, *likorinoz*, újg. *λυκουρρίνος*, *orkinoz*, újg. *ὄρκινος* (állatnevek); *aristologia*, újg. *ἀριστολογία*, *ergamuni*, újg. *ἀργεμώνη*, *zondribi*, újg. *χονδρίλη*, *iskolofendrión*, újg. *σκολοπένδριον* (növénynevek); *lapina*, újg. *λαπίνα*, *magnitis*, újg. *μαγνήτης* (ásványnevek); továbbá *diafragma*, újg. *διάφραγμα*, *panukla*, újg. *πανούκλα*, *israzmos*, újg. *σπασμός*, és számos más ilyen, főleg természetrajzi és egyéb műkifejezések, pusztán azért, mert ZENKER, BIANCHI és részben BARBIER DE MEYNARD török szótáraiban megvannak, még nem váltak török szókká. Hisz e merőben idegen kifejezések nagyobbára pótolhatók is eredeti török tájszókkal. Hogy az újabb török írók, főleg stiláris gondatlanságból, sok oly görög és egyáltalában idegen kifejezést használnak, melyekhez az idegenekkel való társalgás révén jutnak, azáltal még nem alakult az a szó törökké még akkor sem, ha egyikét szótár ilyenekül fel is említi őket. MEYER különben még azt megtette, hogy az összes görög hónapneveket áthelyezte a török nyelvbe, holott csak a *mart*, *majis* és *agostos* (márzius, május, augusztus) használatosak a törökségben. Ugyanilyen tévedésekbe esik néhány olasz, különösen pedig a legújabb francia eredetű kifejezéseknél.

Vegyük mindenekelőtt a kölcsönadó nyelveket sorba. Első helyt áll, úgy számra, mint az átvételek régiségére nézve a görögök nyelve. Es itt MEYER, az új-görög nyelvnek különben is egyik legavatottabb ismerője, különbségét tesz régibb görög vagyis bizanci és új-görög átvételek közt. Csakhogy míg az új-görög

*) Türkische Studien. I. Die griechischen und romanischen Bestandtheile im Wortschatze des Osmanisch-Türkischen. Wien, 1893.

átvételek közvetlenül jutottak a török szókincsbe, addig a bizanczi nyelvből elkerült szók előbb az arab és perzsa nyelv szavait szaporították és ezen nyelvek révén kerültek később a törökségbe. E kerülő utat megjárt szokat könnyen felismerhetni arról, hogy az arab vagy a perzsa nyelv átidomító rostáján mentek keresztül. Így például az *áfion* (a magyar *áfium*) a görög *ἔπιον*-nak elarabosodott formáját mutatja, épúgy a *fistik* pisztácia a görög *πιστάκιον*-ét, a *πανδοκειον*-ból csak arab közvetítéssel válhatott *findik* (vendéglő), a *βασυλικόν*-ból pedig *feslijen* (baszalyikom).*) Az sem tartozik a ritkább esetek közé, hogy miután előbb a görög szót az arab nyelv tette saját nyelvére nézve kiejthetőbbé, a török nyelv is szükségét látta még némi átalakításnak. Ilyen a görög *σμάραγδος*, melyet előbb az arab nyelv *zumurd*-dá, később pedig a török *zümrüd*-dé (smaragd) alakított át. A török nyelvnek eme görög eredetű arab szavai közt, mint G. MEYER helyesen megfigyelte, sok a növénynev, továbbá vannak kereskedelmi, orvosi és a keresztény terminológiához tartozó kifejezések.

Jóval számosabbak az újabb görög átvételek, vagyis a melyek az új-görög nyelvből kerültek a török nyelvbe. Ez újabbkori átvételek többnyire természetrajzi elnevezések, házi szerek és eszközök nevei, a ruházatra, eledelre, mértékre vonatkozó szók, továbbá egyházi, állami és hadi terminusok, melyekkel a hódító törökök új hazájokban és merőben új viszonyok között a görögök révén ismerkedtek meg. De legnagyobb számban a tenger és az ehhez fűződő fogalmak, mint a tenger természetrajza, tengerészeti műszók, hadi-tengerészeti kifejezések azok, melyeket az új-görögöktől eltanultak. És ez természetes is. Az oszmán nép inkább a szárazföldön volt elemében, s a tengerrel és annak termékeivel csak akkor ismerkedett meg, miután Kisázsia partvidékéig, majd csak hamar Európáig nyomult előre. És e tengerpartokon főleg görögökre bukkantak, a kiktől az új fogalmakkal és tárgyakkal együtt az idegen szót is hozzá tanulták. De vettek még át a görögöktől más fogalomkörbe tartozó kifejezéseket is. Főleg annak következtében, hogy Bizancz lakói közül igen sokan voltak olyanok, kik az iszlámot fogadták el vallásuknak és ennek folytán beleolvadtak a törökségbe. És így ha a görög nyelvnek nem is volt oly nagy hatása

*) L. MEYER idézett művét.

a török szókinsre, mint a megfordított esetben, mégis elég jelentékeny ma már azon görög szók száma, melyek a törökségben polgárjogot nyertek. Maga a városnév *Sztambul*, melyet csak az irodalmi török nyelv helyettesít a *der-i saadet* (boldogság kapuja), *der-alije* (magas kapu), és az arabos *Konstantinije* kifejezésekkel, görög eredetű szó. Ebből származtatják: 'ς την πόλιν (a városba), melyet M. szerint egy görög nyelvjárás mai nap is *σημπολίνακ* ejt ki. A tudákos török, és nem a nép-etymologia a *Stambult*, *Istambult* *Islambol*-nak szereti mondani és írni, mert így Iszlám-mal telt-et (*Islam-bol*) is jelenthet. Vannak a török nyelvnek oly görög átvételei is, melyeket csak görögökkel való érintkezésében vagy azokra való vonatkozásában használ. A görög mutatónévmás az *aftos* például a török népdalokban szép görög lányt jelent, a mohamedán ifjú 'δ' (hozzá) fogalmát fejezve ki. Nem érdektelenek azok az esetek sem, a midőn a görög nyelv saját, már egyszer átengedett szavait veszi vissza a töröktől, itt-ott már eltörökösödött formában is. Ilyenek nagy számmal fordulnak elő a görög szókinsben és az az újabb törekvés, hogy a görögből minden idegen és főleg török elem kiirtassék, igen sokszor azzal bosszulja meg magát, hogy a megtörökösödött, de eredetre nézve görög szók is a kiküszöböltek közé kerülnek.

Még egy harmadik fajtát is meg kell különböztetnünk a görög átvételeknek. Az olyan elemeket, melyek eredetileg az olasz nyelvből származtak át a görögbe, és innen, sokszor már meggörögösödve, mint görög szók jutnak el a török szókinsbe. Ilyenek is nem kis számmal találhatók a törökben. A vihart jelentő *fortuná-t* pl. az olasz adta a görögnek, ez meg a töröknek.

A görög nyelv után a román nyelvek voltak legnagyobb hatással a török szókinsre. És e hatás nem is egészen újabbkori. M. megállapítja, hogy részben bizanczi, részben arab közvetítéssel latin szók is vannak a törökben. A *kandil* (gyertyatartó) és *dinar* (dénár) szók például a görögben *κανδήλα* és *δηνάριος*-szá váltak a latin *candela* és *denarius* alakokból. A görög alak előbb az arab nyelvbe került, és csak onnan, tehát kettős úton jutott el a törökhöz. A bizanczi nyelvben különben is sok volt a latin szó, és ezek egy része vagy az arab közvetítésével, vagy pedig közvetlenül jutott Bizancz örökösének nyelvéhez.

Még jelentékenyebb az olasz nyelv hatása.*) Hisz az úgynevezett lingua franca, mely egész keleten úgyszólván a legújabb időkig el volt terjedve, nem volt más mint az az olasz nyelv, melyet a levanteiek, vagyis a benszülött európaiak beszéltek. Egyes városok meg századokon át voltak a törökökkel diplomáciai és kereskedelmi érintkezésben. Ismeretes dolog, hogy a törökké vált Konstantinápolyban mily befolyásra tettek szert főleg Velence és Genua olaszai, a kik már előzőleg is sokat érintkeztek volt a törökökkel. Különösen a génuaiak oly előjogokban részesültek az új Bizanczban, a minőkhez más európai államok csak századokkal később juthattak. Évtizedeken át, kezdve Konstantinápoly elfoglalásának idejétől, török szolgálatban voltak, főleg a hadi tengerészetnél és ez magyarázza meg a török tengerészeti műszóknak nagyobbára olasz eredetét. A génuaiak emléke még messze Anatóliában is megmaradt. A 'genovese' szó török formája a *dseneviz* a vitézség és titokzatosság fogalmává lett és egész legendakör veszi ez elnevezést körül. A néphit minden régi épületet a *dseneviz* időkből származtat és van a kisázsiai zejbek törzsnek egy titkos nyelvük, melyet *dseneviz* nyelvnek neveznek. Olaszos szók és kifejezések még a spanyol zsidók révén is kerültek a törökségbe.

A velenceiek hatása egyes velencei tájszókából mutatható ki. Így kimutatja M., hogy a velencei dialektus jellemzetes szóközépi médiái, mint p. *videla* (ol. *vitello*), *vida* (ol. *vite*), *cadena* (ol. *catena*) *limonada* (ol. *limonata*), *bugada* (ol. *bucato*), *foga* (ol. *fuoco*), *sigurta* (ol. *sicurtá*) stb. megmaradtak a török nyelvben is, és ez kétségtelen bizonyítéka a közvetlen velencei hatásnak. Még egyes velencei tájszók is hozhatók fel bizonyítékul, melyek a török szókincsben megmaradtak. Az olasz hatás külömben még ma is annyira benn van a nyelv tudatában, hogy egyes francia szók olaszosodott formában kerülnek forgalomba. Így alakul át a *visite* (látogatás) szó *vizitává*, *proteste* (mint jogi műszó) *protesto-vá* stb.

Az alsó Duna mentén a hajdani 'Tuna vilajeti' körül lakó

*) A török nyelv olasz elemeivel, nem különben az olasz nyelv török elemeinek kimutatásával legújabbán BONELLI foglalkozott. Dolgozata, melyre gyakrabban lesz alkalmunk hivatkozni, a nápolyi keleti intézet *L'Oriente* cz. folyóiratában 'Elementi italiani nel turco ed elementi turchi nell'italiano' czímmel jelent meg.

népek nyelvei csekélyebb hatással voltak a török szókincsre. Ide tartozik a délszlávok, a magyarok és az oláhok nyelve. E nyelvek azért alkalmasak az átvétel megállapítása szempontjából való összefoglalásra, mert a hatás, melyet a török szókincsre gyakoroltak, körülbelül egyforma és jórészt egy időből való. Másrészt meg ugyancsak van némi hasonlóság abban a hatásban is, melyet a török nyelv e dunamenti nyelvek mindegyikére gyakorolt. E hatás kimutatásával első sorban MIKLOSICH foglalkozott, de jó részük van benne a mi nyelvészeinknek is. Más ok is szól még a dunai nyelveknek a fentebbi szempontból való összefoglalása mellett. A kölcsönös átvételek legnagyobb része akkor történt, mikor az oszmán félhold a legfényesebben ragyogott a Balkán félszigeten és mikor a délszláv országokon kívül az oláh földet és Magyarországot is járták az országfoglaló törökök; szóval a hódoltság korában. A törökség, jobbára a hadakozásokban résztvevő seregek, ha megszakításokkal is, elég hosszú ideig tartózkodott az illető dunai országokban, és ebből a körülményből teljesen megmagyarázható a török szókincsnek az a nagy hatása, mely ezen nyelvek mindegyikéből kimutatható. Hiszen a bolgár és a szerb nép anyanyelve gyanánt beszélte a törököt, értette a havasalföldi is, és nálunk Magyarországon sem volt ismeretlen. ZRINYI MIKLÓS írt is, olvasott is törökül. És hogy e nyelvek hatása nem volt kölcsönös, vagyis hogy a török nyelvben aránylag nagyon csekély a szláv, magyar és oláh elemek száma, ennek oka a fentebb mondottakból magyarázható meg. Mert míg a dunai országok népei teljes területileg ki voltak téve a török nyelv hatásának, addig a török népnek csak egy töredékére, első sorban a harcokban résztvevők nyelvére lehettek a dunai országok nyelvei némi hatással. A török nyelv a maga teljes egészében e hatás alól ki volt zárva. Az éperott tartózkodó törökök nyelvére ám hathatott, sőt valószínű is hogy hatott a velük érintkezésben álló népek nyelve, de e hatás, nem férközhetvén be a köznyelvbe, annál kevésbé az irodalomba, nyom nélkül maradt. Ez az oka annak, hogy a török nyelvben alig mutatható ki hatvan magyar átvétel, és ugyanannyi szláv és oláh elem. De még erre a kevésre sem állapítható meg teljes bizonyossággal, hogy az átvétel a három nyelv melyikéből történt. Az átvett szók ugyanis többnyire olyan természetűek, hogy egyaránt megvannak a magyarban és a délszláv nyelvekben, sokszor az.

oláhban is. Ilyen, hogy csak egyet említsek, az 'agár' szó, mely az oszmánliban *zarar*-nak hangzik. A magyarból való átvétel lehetőségét az a szókezdő *z* nem gátolja, mert megmagyarázható a névelő (az *agár*) *z*-jéből. Ugyde a bulgár, szerb, albán *zagar*-ból, az új-görög *σαγάρι*-ből, mely alakoknak szintén van jussok a török *zarar*-hoz, az is bizonyítható, hogy a szlávtság adta e szót az oszmaniinak, és hogy a magyar alak a névelő hatása folytán vesztette el kezdő *z*-jét.*) Analog példákat többet is felsorolhatnánk. Vannak e mellett természetesen olyan elemek is, melyek kétségtelenül magyar eredetűek. Ide tartoznak azok a szók, melyek a délszláv nyelvekben nem használatosak, és így csak közvetlenül kerülhettek a magyarból a törökbe. Ilyen a *kírmízi* nevű arany pénz, mely a *mi körmöczi*-nknek a népetimológiai elváltozása. A *kírmízi* ugyanis pirosat jelent, és így alkalmassá lett az arany szép színének a megjelölésére.

De még azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a török nyelvnek ezen dunamenti elemei nem közkeletűek, és hogy nem a köznyelv szavai közzé tartoznak. Egy mai török ember alig ismerne belőlök egy-kettőt. Nagyobbára úgy keletkeztek, hogy az egykori forrásmunkák, mint akkortájt használatban levő szókat, följegyezték, és úgy maradtak aztán török szóknak. Ugyanilyen az eset a szláv nyelvekre nézve is. És ezen okokból, hogy könnyen támadható tévedésekbe ne essünk, legalkalmasabbnak mutatkozik az az eljárás, hogy a kölcsönvett török kifejezés mellé odailleszszük az illető szónak akár szláv, akár magyar mássát, el nem siettetve az ítéletet, hogy a két alak közül melyik a jövevény.

Meg kell még emlékeznünk a török nyelv idegen elemeinek egy másik csoportjáról, mely a legújabb időben, a nyugoti kultúra hatása alatt került a török, illetve a sztambuli irodalmi és köznyelvbe. Értem a török nyelv francia elemeit. E szóknak csak kisebb része honosodott meg a nyelvben, és jobbára úgy, hogy alaki elváltozásokon mentek keresztül. Ilyen a többek közt a *fr. abat jour*-nak *pandsur* formája, a *gendarme* szónak *žandarma* mássá, a *setre* (kabát) szó, mely francia alakban *surtout*-nak hangzik, a *farmason* (szabadkőműves) kifejezés a *franc-maçon* alakból stb. A francia átvételek legtöbbje azonban csak neologizmusnak

*) Az *agár* szóra nézve v. ö. NyK. 23: 119. 344. Sz. J.

tekinthető, mert nem a nyelvszükség hozta őket használatba, nem is nyelvi érintkezés folytán kerültek bele a török szókincsbe, hanem a legtöbb esetben a nyelvbeli hanyagság, vagy a divatba jött francziáskodás eredményei. A moderneskedni szerető sztambuli 'bej efendi', francia regények és novellák fordítói és a kapkodva dolgozó újságok szoktatták rá e kifejezésekre a sztambuli nyelvet, melybe e neologizmusok egy része már be is fészkelődött. Ma már a nép is *šimindifer*-nek (chemin de fer) nevezi a vasutat, a melyre pedig a *demir-jolu* török kifejezés is megvan. A vonatot *trénnek* (train) nevezi, *kupé*-ba ül; a kávéházban a *gazeta* vagy a *žurnal* (újság) valamelyik *nümero*-ját kéri, a *gazino*-ban *gazo*-t vagy *limonata*-t iszik, *bon-žur* (bon jour) szóval üdvözli a barátját, *mon šer*-nek (mon cher) szólítja, akár egy született *mosju* (monsieur). Ép oly túlkapásai az idegen szók hajhászásának, mint a mily túlságba vitték az ó-mohamedánok az arab-perzsa nyelvkeverék valóságos divatját. De a mint ezektől már tisztulóban van a nyelv, ép úgy fognak az újabb francia barbarizmusok is tűnedezni, ha a különben is ébredező nemzeti öntudat erősödni fog.

Az eddig felsorolt nyelveken kívül még az örmény, kürd és albán nyelvek is hozzájárultak csekély számú szókkal, hogy a török szókincset tarkítsák. Sőt újabban egy-két német kifejezés is lábra kezdett már kapni, és a török vasúti kalauzoknak *fertig* kiáltása, melylyel a vasút megindíthatását jelzik, megteremtette a *fertigži* szót. E néven nevezik a vasuti kalauzokat. Az angol nyelvből szintén átkerült egy két műkifejezés. Főleg a hajózásra vonatkozó szavak közül, melyek a helyi forgalmú hajózók révén a köznyelvben is megfészkelődtek. Ilyen közkeletűvé lett szó a *stop*, mely a megállásnak a kifejezése, továbbá a *tornehed* a fordulásra, és több más kifejezés, melyet minden sztambuli ember ismer és tréfás értelemben átvittén is használ.

Ime mindazok az európai nyelvek, melyek többé-kevésbé hatással voltak az oszmanli-török nyelv szókincsére. És mert csakis oszmán-törökségről van szó, nem pedig a török nyelvekről általában, nem vehettük tekintetbe a többi török, illetve tatár nyelvekbe került idegen elemeket. Értem első sorban a tatár nyelvek egynéhányának orosz elemeit. Ugyancsak nem voltak ide sorozhatók a bosnyák-törökség nagyszámú szláv elemei sem. Főleg azért, mert ez eredetileg szláv fajú és ajkú nép az egyes szókon

kívül szláv nyelvi sajátosságokat is átvitt a megtanult török nyelvbe, és így e keverék nyelv szláv elemei nem tekinthetők egyúttal a török nyelv idegen elemeinek. Lásd erre vonatkozólag BLAU «Bosnisch-türkische Sprachdenkmäler» című művét, melyben részletesen ismerteti azt a török nyelvet, mely bosnyák ajkon formálódott át.

Áttérve a török nyelv idegen elemeinek ismertetésére, melyet nagyjából MEXER műve alapján állítottam össze, a következőket tartom még szükségesnek megjegyezni. Az összállításra az alfabetikus keretet használtam. És e keretbe csakis azokat az idegen elemeket sorozom bele, melyek a köztörök nyelv szókincsében is megtalálhatók, és nem pusztán az irodalmiban. Az irodalmi nyelvnek tudvalevőleg más-más természetűek voltak koronként az idegen elemei, anélkül hogy megállapodtak vagy megállandósultak volna. Az arab és perzsa elemekről ezúttal nem is szólok. Itt oly nagyot változott a nyelvdivat, hogy még a tíz év előtti szókincs is negyedrézére redukálódott. De változott az európai nyelvekből átvett szókincs is. Századokkal vagy csak száz évvel ezelőtt is oly idegen szók voltak használatban, melyek ma már teljesen ismeretlenek, és a melyek csak véletlen feljegyzés után maradtak meg a nyelvtörténet részére. De nagyjából még csak használatban sem voltak. Mint idegenektől hallott és idegen viszonyok meg fogalmak jelölésére való szók kerültek egy-egy író tolla alá, és mert török betűkkel történt a feljegyzések, török szóknak vették őket.

De még egyéb természetű szavak sem foglalhatnak helyet ez összeállításunkban. Azok az eddigelé homályos eredetű elemek, melyek a török nyelvekből nem fejthetők meg, és a melyeket ennél fogva idegenből kerülteknek kell sejtenuünk. E csoportba vonhatók az örmény elemek, az albán, cserkesz, kürd és több ma már ismeretlen nyelvek szóhagyományai, megannyi emlékei a történeti érintkezéseknek. Meg kellett ezenkívül rostálni MIKLOSICH több oly adatát is, melyeket ő szláv vagy román eredetűeknek tartott. Ilyen a többek közt az *abrudžin* szó, melynek jelentése ‚reifgeld, spanngeld‘ és a melyet ő a szláv *obrōc, obruc* alakokból fejt meg, számot nem adva az *-in* végzetről. Sokkal közelebb áll, szerintem, az *abrudžin* alakhoz a perzsa *eberžin, ebrenžin* ‚armband, beinring‘ jelentéssel. — Az *alma, elma* szó magyarázatánál felemlíti a

keleti török *alma*, votj. *ulmo*, finn *omena* alakokat, és kétségesnek tartja a magyar *alma* török kölcsönszó voltát. Marad tehát számkra, a mit a mai nyelv ismer, és a mit a mai nyelv használ. Ime ez elemeknek az összeállítására.*)

abanos, abanoz, ébenfa, *ébène* BARB.; az arab nyelv közvetítésével az ó-görög ἔβενος-ból ered.

abažur, abažor, a franczia *abat-jour* átvétele „lamba siperí“ *Kamus*.

abloka, ostrom, *blocus*; újabbkori átvétel az olasz nyelvből, v. ö. *blocco* és velencei *abloco, bloca* МЕY. Továbbképzésben *abloka etmek, ablokaja atmak, ablokaji bozmak* SAM.

abone, vmire előfizetni, *abonné*; újabbkori franczia átvétel az *abonné* szóból. Használatosak még: *abone etmek*, előfizetni, *abonelik*, előfizetés, *abone olmak*, előfizetni.

absent, szeszes ital, *absinthe*; újabbkori franczia átvétel az *absinthe* szóból JUS.

adres cím, *adresse*; újabb átvétel a francziából. *Izzet*.

afion, afiun, affun, opium, vö. magy. *áfiom*; az ó-görög ὀπιον-nak arab közvetítéssel elváltozott alakja. BIANCHI egy *ebjun* alakot is ösmer, mely még közelebb áll az eredeti szóhoz. Az új-görög ἀφιόνι már török átvétel. V. ö. *Afion-kara-hissar* (török helynév).

aforos, aforoz, egyházi kiátkozás, *anathéma*, *excommunication*; az új-görögből ἀφορισμός (*áforoposz*) átvett szó, mely a törököknél mint keresztény egyházi fogalom és műszó használatos. V. ö. *aforoz etmek, aforozlamak*, kiátkozni, *aforozlu* kiátkozott JUS.

aftos, görög lány, *filie aimée, donna greca* BON.; az új-görög ἀπόδος mutató névmásból (ö) lett fogalomszó. Török népdalokban

*) A leggyakrabban előforduló rövidítések a következők: ZEN. = ZENKER, Türkisch-arabisch-persisches Handwörterbuch; BIAN. = BIANCHI, Dictionnaire turc-français; JUS. = JOUSSOUF, Dictionnaire turc-français; SAM. = SAMYBEJ, Dictionnaire turc-français; MEY. = MEYER Türkische Studien I; MIKL. = MIKLOSICH; BARB. = BARBIER DE MEYnard, Dictionnaire turc-français; BON. = Bonelli értekezése a török nyelv olasz elemeiről. *Lehée* = AHMED-VEFIK PASA török szótára (Lehéei-Osmani); *Izzet* = *Mustafa Izzet*, Tashih elgalalatat ve elhurufat; *Kamus* = Mükemmel kamus-i osmani. Stambul 1309.

gyakran fordul elő 'Aftosum, aftosum güzel aftosum' (Lánykám, lánykám, szép (görög) lánykám).

aftos pios, görög kifejezés *αυτος πιος*; szószerint 'az, a melyik'; a törökben gúnyosan használva *te mifele vagy* jelentése van. *Lugat-i garibe*.

apostos, aostos, augusztus, aout; az új-görög *αβγουστος* török alakja, v. ö. *aostos bözeji grillon, aostos šarabi* SAM.

ahtapod, BIANCHI-nál *ahtibos, ehtabot* polip, poulpe, pieuvre, az új-görög *αχταπόδι, δκταπόδι*-ből átvett szó.

aja, szent, saint; az új-görögben *άγια*, mely a következő török szókban is meg van: *aja-soluk* (helynév), *Aja-Sofia* (dsámi), *aja Stefanos* (helynév).

ajazma, forrás, csodatevő kút, fontaine miraculeuse, az új-görögben *άγιασμα*.

akantion, akantijun, acanthe; a görögben, a honnan e szó átkerült, *άκανθιον*, új-görög alakja *άγκάθι*. Újabban e görög szót az ugyanazon jelentésű török *diken-otu* kezdi kiszorítani, l. ZEN.

akov, mérték, akó, mesure pour les liquides, v. ö. *altı akovluk* hat akós, grande tonne BIAN. Az új-török nyelvben e szó nem használatos, a régibe a magyarból került, még pedig délszláv közvetítéssel

aktor, színész, acteur; újabb átvétel a francziából, v. ö. *aktorluk* színészkedés, *aktorluk etmek* színészkedni; *aktris* színésznő.

alabanda, tüzelés a hajón, átv. szemrehányás, forte réprimande Jus.; újabb átvétel az olaszból, a hol e szó *alla banda*-nak hangzik. V. ö. *geminin alabanda* atési = a hajó összes ágyúinak egyszerre való elsütése.

alarga, nyílt tenger, mint hajós műszó a partoktól való eltávolodást jelenti; haute mer, au large; az olaszban *allarga, a largo*. V. ö. *alarga etmek* a nyílt tengerre jutni, *alarga olmak* vmitől távol lenni, *alargaja cikmak* ZEN. az új-görögbe a törökből került.

albora etmek, a vitorlát felhúzni, lever les vergues et les attachés aux mâts SAM. Átvétel az olaszból, az *alberare* ige imperativusi *albera* alakjából. Hajós műszó.

alesta, kész, fölszerelt, pronto; *alesta etmek*, hajót felszerelni. Olasz eredetű hajós műszó, v. ö. *allestire una nave*. BARB.

amiral, admiralis, amiral; e francziából átvett szó arab.

eredetű. E nyelvben ugyanis *emir-ul-ma-nak* hangzik. V. ö. *ami-rallik* admirálisi méltóság SAM.

anafor, örvény, *contre-courant*; az új-görög nyelvből (*ἀναφόρι*) átvett szó. V. ö. *anafor akinti*, *anafor ejlemek* ZEN.

anahtar, *αναχταρ*, kulcs, clef; az új-görögben, a honnan e szó került, *ἀνοχτάρι*-nak hangzik. V. ö. *anahtar arası*, *anahtar orlanı* ZEN.

ananas, a francia *ananas*-nak ez átvett alakján kívül *ananos* alakban is használatos.

angaria, *ankarja*, erőszak, robotmunka, *corvée*, *travaux forcés*; az új-görög *ἀγγαρεία*-nak nevezi. V. ö. *angarja tutmak* ZEN. A magyarban is megvan, vö. MTsz.

anison, *anısun*, ánís, *pimpinella anisa* ZEN.; az arab nyelv révén került a görögbe, a hol *ἀνισον*-nak hangzik.

anša, *anchois* ZEN. szardella-féle hal. A francia *anchois*-ból való származtatása kissé merész. MEY. Nevezik még *anša*- és *zamsı balıri*-nak is. BIAN.

antika, minden régi és különös tárgy, *antique*, *antiquité* SAM. Újabb átvétel a francziából, v. ö. *antikazı*, a ki ily tárgyakkal kereskedik.

apalet, válldísz, átvétele a francia *épaulette* szónak. Izzet.

ararot, hajós műszó; újabb átvétel az angol nyelvből, hol e szó *arrow-root*-nak hangzik.

arganun, *erganun*, orgona, *orgue*, *cloche* ZEN. E szó, mely a magyar *orgoná*-val is egy eredetű, közvetlenül a görög *ὄργανον*, *ἄργανον*-ból került a törökségbe.

arma, czimer, hajófelszerelés, *les armes*, *armement d'un navire*; újabbkori átvétel az olaszból, v. ö. *devlet arması* az ország czimere. E szóval függ össze az *armador* is, olaszul *armatore*, mely szó ez *arma*-t készítő munkást jelenti SAM.

armonik, harmonika; francia átvétel; ,bir nev kürekli küçük pijanoja derler'. Izzet.

arnika; *arnica*, *arnique* (növény) SAM. Az olasz *arnica* átvétele.

artak, menjük, *allons*; az örmény *artak* (menjünk) gúnyos átvétele *Lugat-i garibe*.

arş, katonai műszó ,előre, en avant' jelentéssel SAM. Nem.

valószínűtlen, hogy a francia *marche* szónak a változatával van dolgunk.

asfıraž, isfıraž, spárga, asperge; e szó a perzsából került ugyan a törökségbe, de a perzsa szónak is a görög ἀσπράγος szolgált alapul. Ez iráni szó az összes európai nyelvekben elterjedt, a magyarban is.

astal, asztal; e szót MIKLOSICH idézi. Tudtommal e szó nem használatos a törökségben. Az *östöl*, melyet M. említ, a törökségből is megfejthető.

atrina, atrina (halfaj), atherine; ZEN. az új-görögben ἀθερίνα.

avanak, együgyű, hülye, sot, esprit faible BARB.; e szó a vulgaris nyelvben használatos, szótárakban nem találtam nyomát. A törökbe az örmény nyelvből került, hol szamarat jelent.

avanta, haszon, előny, avantage; népnyelvi szó, mely a szótárakban nem fordul elő, l. her avanta senin eline- mi düšer' Orta-öjünü. BONELLI olasz átvételnek tartja az ol. *vantaggio* szóból, de épp oly könnyen megmagyarázható a fr. *avantage*-ből is.

avokat, abokat, ügyvéd, avocat SAM. Ujabb átvétel a francziából, és nem, mint BONELLI hiszi, az olaszból. V. ö. *avokatlık*, ügyvédekedés, *avokatlık etmek*, ügyvédekedni.

ažente, aženta, ügynök, ügynökség, agent, agence SAM. átvétele az olasz *agente* szónak, v. ö. *ažentelik* ügynökösködés.

babka, hat krajczár értékű régi lengyel ezüstpénz ZEN. MIKL. ez adattal összeveti a cseh, szlov. *babka*, magyar *babka, batha* alakokat. A török szó magyar átvételnek tetszik, eredetére nézve l. Nyelvőr.

bače, csók, baiser; e szó csak BARB. szótárából ismeretes, köz-török szónak nem tekinthető. Egyébként az olasz *bacio* szónak a mássa.

bajtar, állatorvos, vétérinaire. MEYER hibásan származtatja e szót az új-görög ἰππιατρος-ból, mert e szó egészen újabb keletű, és az alaki nehézségek sem magyarázhatók meg. A *bajtar* arab eredetű szó.

balat, régi épület, rom, szintén csak BARB. szótára ismeri. Mint helynév az aranyszarv egyik helysége neveként fordul elő. BARB. a görög πάλαιος-ból származtatja. A törökbe közvetlenül az arab nyelvből került.

baldıran, schierling, ciguë BIAN. — MEYER a lat. *valeriana*,

Baldrian szókkal hozza összefüggésbe. A törökségben inkább *baldirgan* alakban ismeretes, és ez eredeti töröknek tetszik.

balina, balina, czethal, baleine SAM. újabbkori átvétele az olasz *balena* szónak.

baljemez, nagy ágyú, couleuvrine BARB. az olasz *palla e mezzo* (boulet et demi) átvétele. A *bal-jemez* (mézet nem eszik) egyúttal népetymologia.

baljos, bajlos, régebben ez volt a czime a velencei és francia ügyvivőknek a portánál. A velencei dialektusban *bailo*; új-görögül *μπάιλος*.

balo, baloz, bál, újabbkori átvétel az olasz-francia nyelvekből, v. ö. ol. *balo, balo vermek*, *bált adni*.

balon, léghajó, újabb francia átvétel a *ballon*-ból. Törökösen: *hava topu. Izzet*.

balsama, balsam, balzsam, amyris, az olasz *balsamo* átvétele, görögül *βάλσαμον*.

bán, parancsoló, kormányzó, gouverneur ZEN. Noha eredetere nézve azonos a perzsa *ban* szóval, mely főleg összetételekben fordul elő, pl. *barče-ban* (vulg. *bahčevan*) kertész, mint önálló szó a magyar, illetve a délszlávból került a törökbe. A *banat* mint török szó, magyar átvétel, pl. *temesvár banati*, temesvári bánság.

banda, katonazene, banda; truppa armata BON. olasz *banda*, v. ö. *bando*.

bandira, bandera, hajólobogó, bandière SAM. olasz *bandiera*.

bandirol újabbkori átvéte a francia *banderole*-nak.

bane, meleg fürdő, thermes. ZENKER az olasz *bagno*-tól származtatja, MIKLOSICH ellenben a bulg. szerb *banja*, alb. *banje*, magy. *bánya* átvételét tartja valószínűbbnek. Használatos a *banjo* is, mint az olasz *bagno* átvétele.

bankir, bankár, banquier SAM. Újabbkori átvétel a francziából

banka, bank, banque JUS. *Millet bankasi* nemzeti bank. Újabbkori átvétel az olaszból. Újabban inkább a francziás *bank* a szokottabb, p. *bank-i osmani* ottomán bank. Hallható itt-ott a *banknot* kifejezés is.

baraka, baraque SAM. Újabbkori átvétel az olasz *baracca*-ból.

barata, régibb török írók így nevezik hol Tomorit, hol Martinúzit; a magyar *barát* átvétele l. Thury id. m.

barbunja, barbonja, meerbarbe, rouget SAM. Az olasz *barbone* átvétele, az új-görög *μπαρμπούνη* már török átvétel.

barda, alabárd, hache BARB. — MEYER e szót az oláh *bardă*, magy. *bárd*-ból származtatja, BARBIER az olasz *alabarda*-ra gondol.

bareta, barata, süveg, barrette SAM. piros gyapjú süvege a bosztánsi-knak. Olaszul *berretta*.

baristarjon verbena officinalis. ZENKER a görög *περιστερ-ρ-ε-ω-ν*-ből származtatja, holott e szó galambházat jelent.

barka, bárka, barque SAM., olasz *barca*. Ugyancsak ide tartozik a *barca*, nagy hadi bárka, grande barque de uerre SAM., melyet MEY. az olasz *bargio*-val hoz összefüggésbe.

barkuk, baraczkfaj, abricot ZEN. prune jaune BIAN. Az arab közvetítésével a byz. görög *πρακώκιον*-ből került; új-görög alakja *πρεκοῦκι*.

barometro újabbkori francia átvétel (*baromètre*) JUS.

barut puskapor, poudre; BONELLI a görög *πυρρίτις*-ből származtatja, mely arab révén került a törökbe.

basilik, basilik, ér, veine basilique BIAN. összefügg a görög *βασιλικός*-szal.

bastijun, bastijon, bástya, bastion ZEN. Olaszból átvett szóhol *bastione*-nak hangzik.

baston, bastun, sétatálcza, bâton; az olasz *bastone* átvétele.

baštini, champs, terre du domaine public BARB. „nach dem Tapu übertragbarer Grund.“ MIKLOSICH e szót, mely különben ismeretlen a törökségben a *bašta*, magy. *bátya* szóval hozza összefüggésbe. BARB. bolgár szónak tartja.

baštarta, baštarda, bastarda, vitorlás gálya, grand galère. BARB. A *Lehce* is ösmere e szót mely az olasz *bastarda* átvétele.

atarja, batterie. V. ö. *elektirik atarjasi*, villamos battéria. Újabb átvétel az olasz *batteria*-ból.

batos, sorte de groseiller BIAN. A görögben *βάτος*.

bažaliska (badaluska), a régiebb török írók használták egy fajta ágyú elnevezésre. Thury a *basiliske* szóból eredtetli. L. Török történetírók II. 80.

Beč magy. Bécs. E helynevet a magyarból vette át a török épp úgy mint *Erdel* (Erdély), *Kaniže*, *Peč*, *Budin*, *Temešvar*, *Beligrád* stb. helyneveket.

bedenos (madár faj), sorte d'oiseau suppé BIAN.; Az új-görögben πεταινός.

bekasa, bekatsa, schnepfe; olaszból átvett szó, v. ö. ol. *becaccia*, velenc. *becazza*. Az új-görög *μπεκατσά* szintén olasz átvétel.

beranda, matrózágy a hadi hajókon, *couchette* BARR. V. ö. olasz *branda*.

berber, borbély, barbier; olasz *barbiere*. Számba veendő, hogy a perzsa is ösmeri e szót.

bergamot, bergamut, pergament körte, bergamot. Eredetéről l. a Nyelvörben megjelent közlésemet.

besa, béke, tréve. BARB. e szót albán eredetűnek tartja, v. ö. *arnaud besasi* tréve l'Albanais.

bežene, bežne, erőd, barricade ZEN. A szó ismeretlen eredetű. L. Thury: tört.

biber, bors, poivre. ZENKER e szót görög átvételnek tartja, hol πεπερί, πέπερι-nek hangzik.

bilanča, mérleg, bilan, bilančo defteri mérleg füzet; az olasz *bilancio* átvétele.

bira, sör, bière SAM. Újabb olasz (*birra*) átvétel, a török *arpa suju* rovására.

birov, biró, maire de village. ZENKERNél is magyar átvételnek van feltüntetve.

bizelja, zöld borsó, petit pois Jus. Olaszul *pisello*, v. ö. új-görög *πιτζέλι*, plur. *πιτζέλια*; ez utóbbi alakból lett a török.

bilgam, balgam, phlegme, pituite SAM. Közvetlen az arab nyelvből került a törökségbe. V. ö. görög *φλέγμα*.

blokhavuz, újabbkori német átvétel (blockhaus), katonai műszó.

bodrum, bodurum, pincze, souterrain SAM. — MEYER a görög *ὀπόδρομος* alakot látja benne.

bojača l. *pojača*.

boγ, buγ, főnök, vezér, chef, maître. ZENKER szláv szónak tartja, anélkül hogy bizonyítaná. V. ö. *baš-buγ* (MIKES-nél *básbúg*). Török eredetű szónak látszik. BARBIER a bolgárból eredeti, noha a bolgárban is mint török átvétel honosodhatott meg.

KÚNOS IGNÁCZ.

Magyar o — szláv o.

(Első közlemény.)

SETÁLA az Archiv für slavische Philologie 18. kötetében röviden ismertette SZINNYEI *Hogy hangzott a magyar nyelv az Arpádok korában?* című értekezését. Egy pontban, véleményem szerint, nem elég híven adta vissza SZINNYEI előadásának magvát, mikor t. i. a 259. l. azt állította, hogy a magyar o nagyon zárt hang, a mely idegen fülnek csaknem u-nak hangzik. Az Archiv utolsó kettős füzetét ismertetve rámutattam SETÁLA ez állítására és megkértem magyar nyelvésztársaimat, nyilatkozzanak e kérdésről, BALASSÁT és SZINNYEIT névleg is megemlítettem, amazt, mert legbehatóbban foglalkozott minálunk hangtani kérdésekkel, emezt, mert ő neki tulajdonított SETÁLA olyan véleményt, a melyet eredeti értekezéséből ki nem lehet olvasni. SZINNYEI szíves is volt e folyóirat 359. lapján nyilatkozni. «SETÁLA barátom állítását, úgy kezdi, igenis kész vagyok aláírni», lejjebb pedig konstálja, hogy «a magyar o a finn o-nál jóval zártabb hang s közel áll a finn u-hoz, a mely a mi u-nknál nyíltabb.» Előttünk most már teljesen érthető SETÁLA állítása: ő neki, finn létére, a magyar o igenis csaknem u-nak hangzik, Minket sokkal jobban érdekel az a kérdés, a hozzánk jóval közelebb, értem földrajzilag közelebb eső népek fülében szintén u-nak hangzik-e a magyar o. SZINNYEI erre a kérdésre is felel, de nem úgy, hogy a bennünket körülvevő népek hangjait vizsgálná és kutatná, nincsen-e köztük a magyar o-nak teljesen vagy csak nem teljesen megfelelő o hang, hanem úgy, hogy az oda került magyar szók hangzására hivatkozik. Ez ellen nem is tennék kifogást, ha az összes átment szókból vonná le következtetéseit, de ő épen az elszigetelt, ritka eseteket hozza föl és ezekre építi tételét, nem is vizsgálja tovább, e kivételes esetek nem köszönhetik-e létrejöttüket az illető nyelv specialis hangtani törvényeinek.

Mielőtt azonban a részletekbe bocsátkozom, hadd álljanak itt SZINNYEINEK erre vonatkozó szavai: «De hogy nemcsak a finn, hanem más idegen fülre is majdnem u benyomását teheti a mi o-nk, arra elegendő bizonytságot találunk a szerb, horvát, szlovén, ruthén és oláh

nyelvbe átkerült magyar jövevényszavak közt; v. ö. ezeknek kimutatását CSOPERTŐL (ruthén: NyK. 16:270), MUNKÁCSITÓL (déli szláv: NyK. 17:66) és ALEXICSTÓL (oláh: Nyr. 16:155). Ilyenek: (déli szl.) *čunta* csont, *gumb*: gomb, *šipuš*: sipos, *sat'ura*: szatyor, *d'oput*: gyapot, *barsun*: bársony; (ruth.) *puhar*: pohár, *lopuš*: lapos, *barsun*: bársony, (ol.) *birtuk*, *birtukuš* birtok, birtokos, *čukur* csokor, *čurda*: csorda, *fugla*: fogoly (madár), *lakatus*: lakatos, *tajug*: tályog, *ultoan*: oltovány, *furdalu*, *furdal'is*: forduló, fordulás, *kusuru*: koszorú, stb. Avagy talán mind ezeket egyszerűen Árpád-kori átvételeknek 'minősítsük' az *u* miatt? Föltéve, hogy akadna, a ki ezt az állítást 'megkoczkáztatná', azt kérdezném tőle, hogy az olyanokat, mint a 'trinkgeld' jelentésű szb. *aldumaš* (áldomás) az ol. *cukur* (czukor) a ruth. *čendbiztus* (csendbiztos) stb. szintén hajlandó-e Árpádkori átvételeknek tartani.»

Nem szándékom minden itt említett nyelvvel és a beléje került magyar szókkal apróra foglalkozni, csak az első helyen említett déli szláv nyelvekből fölhozott és még fölhozható adatokat akarom példagyánánt részletesebben tárgyalni, így is bő alkalmam lesz az elvi kérdést, a melyet itt nem szabad szem elől téveszteni, kellő világitáshoz helyezni.

SZINNYEI a déli szláv nyelvekben *čunta*: csont, *gumb*: gomb, *šipuš*: sipos, *sat'ura*: szatyor, *d'oput*: gyapot, *barsun*: bársony, és *aldumaš*: áldomás alakokat találván, azt következteti, hogy a déli szlávok a magyar *o*-t *u*-nak hallják, illetőleg *h a l l o t t á k*. Mert SZINNYEI tulajdonképpen csak arról szólhatna, hogy régebben mikép hallották a bennünket körülvevő népek a magyar *o*-t, és azért sem SETÁLA állítását tulajdonképpen nem erősíti meg, sem az én kérdésekre egyenes feleletet nem ad. De szívesen ráállok az ő álláspontjára és az idő folyásában ide meg oda került magyar szókat úgy veszem, mintha a mai magyar kiejtésre is bizonyítékokul szolgálhatnának.

E kis kitérés után, a melynek elvi jelentőséget tulajdonítok, visszatérek megint a déli szláv nyelvekbe került magyar szókra. SZINNYEI maga kijelölte a kiinduló pontot, és azt szívesen elfogadom: vegyük elé MUNKÁCSINAK *Magyar elemek a déli szláv nyelvekben* című sok tekintetben jeles és elég teljes összeállítását és menjünk végig rajta. Mindjárt a bevezetésben ott találjuk a 70. lapon a bennünket érdeklő pontot: «*o* helyett *u*: *bussia*: bosszú, *čunta*: csat, *durunga*: dorong, *gumb*: gomb, *šura*, *sura*: sor, *šunka*, *šunkaš*, *tutl'av*: totyó || *d'oput*: gyapot, *orgunaš*: orgona, *šipuš*: sipos, *sat'ura*: szatyor». Látni való, hogy SZINNYEI nem is hozta föl mind az eseteket, a melyeket MUNKÁCSI említ. Más részt, igaz, azt sem mondja SZINNYEI, hogy valamivel lejjebb MUNKÁCSI-nál még egy pont található, a melyből valaki, ha SZINNYEI eljárását követné, azt bizonyíthatná, hogy a déli szlávok a magyar *o*-t nem *u*-nak, hanem

a-nak hallják, illetőleg hallották! E pont íme így szól: «*o* helyett *a*: *kapoc*: kopó, *toran*: torony, *fontaš*: fontos, *cukar*, *šarampov*». Már ez utóbbi pont óvatossá tehetné volna SZINNYEIT az első pont fölhasználásánál. De azt a kérdést még épenséggel nem lett volna szabad elkerülnie, hogy ezekkel az *o*: *u*-s esetekkel szemben nem akadnak-e szók, melyekben a déli szláv nyelvekben is *o* hangzik, csak úgy mint a magyarban, és hogy milyen arányban és viszonyban állanak az elsők az utóbbiakhoz. MUNKÁCSI, az igaz, erről nem tett a bevezetésben külön említést, nyilván mert ezt egészen természetesnek találta, hogy magyar *o*-nak a déli szláv nyelvekben is *o* felel meg, ő csak a föltűnő, valamely magyarázatot kivánó eseteket állította össze. Nézzük tehát magát a szók lajstromát, és haladjunk nagyobb hitelesség és könnyebb ellenőrzés kedvéért szóról szóra, ki nem hagyva egy számot sem és álljunk meg, a hol magyar rövid *o*-val szemben a déli szláv nyelvekben is *o*-t találunk. Az eljárás talán kicsit hosszadalmasnak tetszhetik, de reményelem, mindenki át fogja látni, hogy az összes adatok ilyen apróra való megfigyelése sokkal biztosabb eredményhez vezet, mint egy-két önkényesen kiragadt példa bemutatása. A csoportok előtt álló számok azokat a számokat jelenti, a melyek alatt MUNKÁCSI az illető szókat tárgyalja. A szláv adatokat úgy írom ki, a mint MUNKÁCSI összeállította, hogy ezzel is documentáljam, hogy az adatokat nem bizonyos, talán elfogult álláspontból válogattam össze. Ha ezekhez az adatokhoz megjegyzést fűzök, szögletes zárjel közé [] iktatom. Ha egy csoportban *o* mellett *u*-t is találok, kihagyom és később tárgyalom.

7. k o l d ú l — szlov. *koldüvati* mendicare; *koldovati* koldúl DANK. [V. ö. MIKLOSICH Etymologisches Wörterbuch 123. l. a *kold* cikket.]

21. c s o m ó — horv. *čom* bund, pack FIL., szerb *čom* ein päckchen tabak POP. WESZ. [A horvát akadémia nagy szótára csak VUK KARADŽIĆ szótárából idézi, a ki egy népdalból ismeri a *čom duvana* «egy csomó dohány» kifejezést.]

23. d o b — szerb *dob* trommel, *dobovati* trommeln POP. WESZ.: horv. *dobar* trommelschläger, *dobovan'e* das trommeln. Különös, hogy *doboš* a szótárak egybehangzó tanúsága szerint «die trommel»-t jelenti. [A nagy akadémiai szótár csak is a *doboš* alakot ismeri a «dob» jelentésben, de a BRANČIĆ-DERA-féle szerb-magybr szótárban is megtaláljuk a rövidebb *dob* szót.]

39. h o r d ó — *hordov* dolium JAMBR.; *hardov* id., *ardavica* id. MIKAL.; szerb *ardov* fan, *hordov* id. POP.; horv. *hardov*: bačva FIL.; bulg. *vordov* id. MIKL. — rut. *hordüv*, ordžv. Csop. [Az akadémiai szótárból mindenki meggyőződhetik arról, hogy a *hardov* alak jóval elterjedtebb, mint a *hordov*, MUNKÁCSI tehát bátran említhette volna ezt a szót is azok között, a melyek magyar *o* helyett *a*-t tüntetnek föl.]

44. k o f a — szerb *kofa* kufe, höckerweib POP., DANKOVSZKY is fel-
említi mint illir szót.

45. k o l d u s — horv. *kolduš* mendicus MIKL., DENK. *koldiški* adj.
mendici MIKL. — rut. *kolduš*, *koldoš* id. MIKL. [A «Denk.» talán sajtó-
hiba Dank(ovszky) helyett. A *koldiški* melléknevet MIKLOSICH nem a
horvátok, hanem a magyarországi szlovének nyelvéből idézte, PLE-
TERSNIK nagy szlovén szótára azonban nem ismeri, de igenis a főnevet
koldiš *kôdiš*, *kôdež* és *kolduž* alakokban.

58. orszá g, HB. *uruzag* — dalm. *ruszag* ország VERANCS.;
orszàg regio, *orszachki* provincialis JAMBR.; szerb *rusag* staat, geleite
POP.; horv. *rusag* die provinz, region *rusačič* eine kleine provinz, *orsag*
land FIL. — rut. *orsag*, *arsag* ország, országút CSOP. [Ezt az érdekes
szót is itt tárgyalom, ámbar *o* mellett *u* is mutatkozik: De sem MUNKÁCSI
nem állítja, hogy a *rusag* alak is ország-ból lett, sem SZINNYEI nem
említi, tehát talán ő is hajlandó elfogadni azt, a mit MUNKÁCSI e
helyen legalább jelez, mikor a HB.-beli *uruzag* alakot is oda iktatja, hogy
t. i. a *rusag* alak *u*-ja olyan magyar alaknak felel meg, a melyben
szintén *u* hangzott. A mint a bevezetésből látni, MUNKÁCSI a *rusag* ala-
kot a HB.-ben található *uruzag* alakból magyarázza, úgy hogy a kezdő
u elesését teszi föl: «A kezdőhang elisiójának, mondja a 69. lapon,
érdekes példája az ószlovén *rusag*: ország, HB.-beli *uruzag*. «Kifogá-
som van az ellen, hogy MUNKÁCSI «ószlovén»-nek nevezi itt a *rusag*
alakot, az hogy MIKLOSICH Lexicon palaeoslovenicumában benne van,
még nem ad ehhez jogot, maga MIKLOSICH ó-szerbnek mondja (I. Fremd-
wörter *rusag* és Etymologisches Wörterbuch *rusagü* a.); azt sem tartom
egészen kétségtelennek, hogy *rusag uruzag*-ból lett, mert nem volna
épen lehetetlen a horv. szerb *rusag* alakot egy magyar *ország*-ból (a
Schlãgeli szójegyzékben 5-ször találunk *vrzag*-ot 10 *orzag* mellett)
magyarázni a *Karl*: kralj, *arca*: raka, *marmor*: mramor analogiájára.
Igaz ugyan, hogy ezek a példák, a melyeket könnyű szerrel szaporítani
lehetne, *ar*: *ra* változást mutatnak és hogy tényleg nem tudok hirtele-
nében egy *ur*: *ru* változásra példát fölhozni, tehát csak a tünemény
hasonlóságára hivatkozhatom. Másrészt úgy látszhatik, mintha MUNKÁCSI
fényesen igazolta volna az ő föltevését, hogy t. i. *rusag uruzag*-ból a
kezdő *u* elesésével keletkezett, mikor azt mondja: «Efféle tünemény —
különösen *r* hang előtt — nem épen ritka a déli szlávtságban; ilyen
a remeta szó: v. ö. gör. ἄρημετα; horv. *rečin* ohrgehänge: v. ö. olasz
orecchino; horv. *red* heres: v. ö. olasz *erede*; ószerb *revitl*: v. ö.
gör. ἔρεβινδος (I. Mikl. Fremdw. 121.). «De MUNKÁCSI tényleg sem-
mit sem bizonyított az ő példáival. Arra nem fektetek súlyt, hogy ő
sem talált egészen megfelelő esetet, a hol t. i. épen *u* esett volna

el a szó elején, de annak bebizonyítását el nem engedhetjük neki, hogy az említett szókban az *r* előtt álló hangzó tényleg a déli szláv nyelvekbe való átmenetel alkalmával veszett el és nem már előbb. Gondolkozásba ejthette volna mindjárt a *remeta*: ἐρημίτης, mert hiszen minálunk sincs *e* a szó elején a *remete* szóban, pedig aligha a déli szlávoktól kaptuk. Tényleg az olaszban *eremita* mellett *romito* és *remita* alakokat találunk még pedig a közönséges zsebszótárakban is, csakúgy mint *erede* mellett a *reda*-t (v. ö. BOERIONÁL *rede*), BOERIONÁL *Dizionario del dialetto Veneziano* cz. szótárában az olasz *orecchio*, *orecchia* helyett is találunk *r*-en kezdődő alakot: *rechia*. Ugyanaz áll az «ószerb *reviti*» szóra nézve is, a mely különben maga csak fictio a mi már a végső *r* jelből is látható, mert ilyen jel a régi szerb forrásokban elő nem fordul — a tényleg kimutatott szó *revitovo* (ръвно) egy *revit*-ből képzett birtokos melléknév —; az új görög nép ῥεβιθι-t és ῥοβιθι-t mond az elavult ἐπέβυθος helyett, és hogy mennyire nem új itt a kezdőhangzó elesése, azt bizonyítja HESYCHIUS-féle λέβυθος: ἐπέβυθος. Tehát MUNKÁCSI példái közt egyetlen egy sem bizonyítja, hogy **urusag*-ból a horvátban *rusag* lehetett volna, az *oroslan* ellenben azt mutatja, hogy egy **urusag* igenis megmaradhatott volna.

De térjünk vissza a magyar *urszág*-hoz. Hogy ez az *urszág* *úr*-ből épügy képződött, mint *jószág* *jó*-ból és hogy ebből csak később lett *ország*, abban mi, a kik úgy vagyunk meggyőződve, hogy a magyar rövid hangzók kiejtése idővel nyíltabb lett, nem találunk semmi föltűnőt. Nem tudom, SZINNYEI *úr*-ből származtatja-e az *urszág*: *ország* szót és hogy miképen magyarázza az *o*-nak keletkezését, de azt talán ő is megengedi, hogy a régibb *rusag* alakot az *urszág* vagy *uruszág* alakokkal hozzuk kapcsolatba, a magyar *ország* alakhoz pedig csakis a fiatalabb és egészen más körben elterjedt *orsag*-ot hasonlítsuk. De a szó mindenképen megérdemelné, hogy egészen külön foglalkozzunk vele: ha SZINNYEI talán egy kis, külön ennek a szónak szentelt czikkcsekében kifejtené, hogy miképen magyarázza az *u*: *o* változást ebben a szóban a magyarban, szívesen összeállítom a horvát-szerb *rusag*-*orsag* alakokra vonatkozó adatokat. [A szó rendkívüli érdekessége arra birt, hogy már most is kicsit behatóbban foglalkozzam vele.]

62. *r o j t* — szerb *rojte* falten, fransen, POP., DANK.; horv. *rojte* garnitur, troddel, fransen, quasten, tressen, *rojtica* quästchen, *rojta*st fransig. Ezekhez tartozik valószínűleg a növénynév is: *rojta*s kragenblume FIL. — rut. *rojta* franse CSOP.

63. *r o v á s* — dalm. *rovás* rovás VERANCS.; *rovás* crena JAMBR.; horv. *rovaš* kerbe, kerbholz, einschnitt am ohr (z. b. des schweins als kennzeichen), ohrmal (*na moj rovaš* auf meine gefahr, auf meine rech-

nung), *rovašac* kerbezahn, *rovašne* das gekerbe, zeichnen, markiren, *rovašiti* kerbeln, *rovašiti uho* ein ohr schlitzen FIL.; szerb *rovaš*, *raboš* id. POP.; szlov. id. KLEINM. — rut. *ravaš* id. CSOP.

67. s o k — szlov. *šok* haufe, eine ziemliche anzahl; vend *šok* id. DANK.

68. s o r — horv. *šor* gasse, *šorak* loos FIL., WESZ.; szerb *šor*, *šorak* id., *šura* reihe *šura drva* reihe klafferholz FIL. — rut. *šar* id. CSOP. [Reménylem, SZINNYEI-nek nincs az ellen kifogása, hogy a horv.-szerb *šor* szót és a belőle képzett *šorak* kicsinyítőt teljes súlyú bizonyítékoknak veszem, mikor ki akarom mutatni, hogy a horvátok és szerbek o-nak hallják, illetőleg hallották a magyar o-t és nem u-nak. Igaz, MUNKÁCSI a bevezetésben az o: u pont alatt említ egy *šura*, *sura*: sor szót, de ez kettős tévedésen alapul: **šura* alak nincs, hanem csak *szura*-nak ejtendő *sura*, a 68. sz. a. maga MUNKÁCSI sem említi a **šura* alakot, a mely nyilván csak a *šura*-ból keletkezett (az u fölött álló jel az s felé került valahogyan, így MUNKÁCSI *šura*-nak olvashatta a *šura* szót); másrészt ez a *šura* hangtani okoknál fogva nem lehet a magy. sor mása, nem is állította senki sem annak MUNKÁCSI-n kívül. A *sura* semmi egyéb mint a török *sira* «sor, rend» szó — az i-nek rendszeren u felel meg a horvát-szerbben. V. ö. GJ. POPOVIĆ Turske i druge istočanske reči u našem jeziku. Glasnik srpskog učenog društva 59:200. K. HÖRMAN Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini II. k. a szójegyzékben: *sura* ar. red, redak. MIKLOSICH Die türkischen Elemente. Nachtrag. Zweite Hälfte 35. l. MIKLOSICH kétfelé szakítja a *sura* szavunkat, egy részét a «*surét* Form» czikk alá állítja, a másikat a «*surét* arab. Capitel des Koran» cz. czikk alá! A szó nem arab eredetű.]

78. t o l v a j — *tolvaj* praedo, latro, *tolvajstvo* praedatio, latrocinium JAMBR.; szlov. *talovaj*, *tolovaj* räuber, *tolovajka* räuberin KLEINM., *tolvaj* razbojnik, lupež, hajduk WESZ.; vend *tolovaj* id. DANK.

91. b o k o r — horv. *bokor* das büschel, *bokor od cvieća* blumenstock, staude, *bokorenje* die bestaudung, *bokoriti* sich bestauden, bestocken, *bokoríaca* staudgewächs FIL.; szerb *bokor* büschel, blumenstrauß, bouquet, staude, *bokoriti* sich bestauden POP.

105. k o m p — szerb *kompa* fähre POP.; horv. *kompa* fliegende, schwimmende brücke FIL.

106. k o n t y — szerb *kond'a* zopf POP. [MIKLOSICH is Etym. Wb. 127 *kondja* alatt, magyarnak vallja és még a tót *kont*-ot is említi. Addig is, míg az akadémiai szótár a *k* betűig eljut és talán a szó elterjedésére, történetére nagyobb világosságot vet, érdekes VUK megjegyzése, hogy a szó különösen a Šumadija-ban járatos.]

107. l o p ó — horv. *lopov* schurke, schelm, kujon, schlechter kerl

(*lopov svih lopova* ausbund aller schelme), *lopovstvo* schelmerei, dieberei, *lopovština* id. FIL.; szerb *lopov, lopovstvo* id., *lopovluk, lopovština* diebstahl.

117. v á r o s — *váraš* civitas, urbs, *váraška hisa* praetorium JAMBR.; dalm. *varos* VERANCS.; szlov. *varoš* stadt KLEINM.; horv. *varoš* id. *varošac* städtchen, *varošance* stadtkind, *varošanka* städterin, *varošić, varošica* städtchen FIL.; szerb *varoš, varošica, varoška, varošanka* id. POP.; bulg. *varoš* MIKL. — rut. *varoš* id. MIKL.

122. b á t o r : ám-bátor — *bátor* omnino, sane JAMBR. [Az akadémiai szótár csak is szótárakból idézi, az említett JAMBRESSICH-en kívül BELLOSTENEC és STULLI is fölvették szótárukba..]

128. c s o p o r t — horv. *čopor* die herde, horde, trift, rotte, rudel; *čopor cigana* zigeunerbande, č. *sviňa* eine schweineherde, *na čopore* rudelweise FIL.; szerb. *čopor* eine herde vieh WESZ., POP. [Az akadémiai szótárban sok példát találni a XVII. századtól kezdve — a «XVIII.» sajtóhiba —; érdekes az ugyanott található *čopórak* szó, a melyet egy mostani író a méhekre alkalmazza és a *čopórás*, a mely gazdát jelent, a kinek disznó- vagy juhnyája (*čopor*-a) van.]

139. o r o s z l á n — szlov. *oroslan* löwe, *oroslanka* löwin KLEINM., *oroslavnica* id. MIKL.; horv. *oroslan* lav WESZ. [*Oroslavnica* a várt **oroslanica* helyett az oroszlán másik, régibb elnevezésének (*lav-lev*) hatása alatt keletkezett, tévedés, ha MUNKÁCSI a 85. l. «az alapszónak elvonását» véli benne föltalálhatni.]

144. t ú z o k — «illyr. et croat. *túzok*» mondja LESCHKA. [Nem tudom, LESCHKA honnan vette ezt az adatot. BRUSINA *Ptice hrvacko-srpske*. Srpska kralj. akademia. Spomenik XII. 139 nem említi ezt a nevet. MATZENAUER *Cizi slova* csak JUNGSMANN szótárából ismer egy tót *túzok, túzek* szót, a melyről azt tartja, hogy aligha használják.]

150. c z u k o r — *czukor* sacharum JAMBR.; szerb *cukor, cukar* id. POP., MIKL. — rut. *cukar* id. CSOP. [MUNKÁCSI-nak igaza lesz, hogy a horv.-szerb. *cukor* alak a magyarból való, de meg kell jegyeznem, hogy ez az alak mindössze BELLOSTENEC és JAMBRESSICH szótárából ismeretesek. A mi azonban a jóval gyakoribb és a török nyelvből átvett *šécér* mellett most is élő *cukar* alakot illeti, sehogy sem merném magyarnak mondani. Ezt a horv.-szerb. nyelvtérület nyugati részében használt alak talán az olaszból (*zucchero*, velencei *zucaro*) származik, de nagyon téved MUNKÁCSI, mikor azt hiszi, hogy a horv.-szerb. *cukar*, rut. *cukor (cukar)*, hozzátéhetjük a tót *cukor* nem származhattak volna a német *zucker* szóból és hogy csak a magyarból magyarázható a második szótagban mutatkozó mély hangzó. MUNKÁCSI a *cuker* alakban véli fölismerni a német *zucker* egyetlen törvényes és pontos mását és azt hiszi, hogy ez

az alak a szlovén *cuker*-ben megmásíthatatlanul él. Tévutra vezette a szófrott képe, mert tényleg a *cuker*-nek írt szó kiejtése *cuker* és *cukar* közt ingadozik, egyes vidéken csaknem tiszta a hallható a második szótagban és határozottan mély hangzó. Tudva levő dolog, hogy a német *zucker* szóban sem hallani tiszta *e*-t, a szót csaknem úgy ejtik mint a csehek a németből átvett *cukr* szavukat; *cukr* nominativus más szláv nyelvben ugyan nem található, de igenis *cukr*- a szónak a tője a szlovénben, horvát-szerbben, tótban, ruténben, no meg a magyarban is! Úgy a mint a magyar azt mondja, hogy *czukrot*, de a nominativusban azt hogy *czukor*, úgy alakúlhatott a szláv nyelvekben is egészen természetesen, számos szó analogiájára a *cukr*- tőhöz tartozó nominativus, a mely az illető nyelv hangtani törvényeinek megfelelőleg szabályszerűen csakis *cukar* lehetett a horv.-szerbben, *cukor* a tótban és ruténben (CSOPEY *cukar* írása csak az *o*-nak *a*-felé hajló nyílt kiejtését jelenti, az irodalomban mindig csak *cukor* alak járja, CSOPEY is csak azt használja, ha ruténül ír). Tehát a horv.-szerb *cukar* szóban, de még a tót, rutén *cukor* szóban sincs semmi, a mi határozottan magyar eredetre vallana. A lauziczi szerb *cukor*, *cokor* alakokat, a melyben pedig szintén mély hang van az *r* előtt, bizonyosan MUNKÁCSI sem származtatná a magyarból, legalább nem merte fölhozni, pedig MIKLOSICH-nál azokat is megtalálhatta volna. A szláv *cukr*, *cuker*, *cukar*, *cukor* alakok jobb megértésére v. ö. az ószlov. *vihrü* (vihar) szónak az egyes szláv nyelvekben mutatkozó másait: új-szlov. *viher*, horv.-szerb. *vihar*, tót *vichor*, rut. *vichor*.]*)

155. forint — horv. *forint*, *forinta* guldenstück, *forintača* guldenchein FIL.; szerb *forinta* gulden POP.

169. pallas — szerb *paloš*, *palošina* pallasch POP.; horv. *paloš* ein langes schlachtschwert der reiterei, die fuchtel, *palošina* die fuchtel. — ném. *pallasch*, francia *pallache*, olasz *palascio*.

174. rostély — *roštěly* crates JAMBR.; horv. *roštil'* rost, rost-gestell FIL.; szerb *roštil'* rost zum braten POP.

177. sógor — szerb *šogor* schwager POP.; horv. *šogor* id. *šogorica* schwägerin FIL. — rut. *šogar* id. CSOP.

179. szoba — szlov. *soba* zimmer, *sobica* zimmerchen, *kämmerlein* KLEINM.; horv. *soba* zimmer, appartement, kammer, *sobar* zimmer-

*) Hogy minden félreértésnek elejét vegyem, kijelentem, hogy eszem ágában sincs MUNKÁCSI igen nagy érdemét, a melyet szóbanforgó értekezésével szerzett, tagadni vagy szemrehányást tenni neki, mert egy ifjabb éveiben nagybárá szótárakból összeállított dolgozatában bizony sok hiba is van. Ha állításait bírálom, teszem azt tisztán azért, mert máskülönb. igen becses adatait SZINNYEI-vel együtt kiinduló pontul elfogadtam.

kellner, *sobarica* stubenmädchen FIL.; szerb *soba, sobar, sobarica* id., *sobica* kleines zimmer, *sobnik* stubenkamerad. — rut. *sobajanka* stubenmädchen CSOP.

181. **torony** — horv. *toranj* turm, kirehturm, klosterturm FIL.; szerb *toranj* id. POP. — rut. *toron* id. MIKL. [A mi szerbeinknél *tòronj* (genitivus *tòronja*) is járja, VUK csak *tòranj, tòrnja* alakot említ, mint a «vojvodina»-ban használtat. Az a a második szótagban szakasztott úgy fejlődött mint a *cukar* szónál fejtegettem: a *torj*-tőhöz (v. ö. magyar *torny*-ot) szabályszerűen egy *toranj* nominativusnak kellett fejlődnie. MUNKÁCSI a 70. l. a bevezetésben, a mint fönt láttuk, egy nem létező, nyilván tollhibából keletkezett *taran* alakot említ, és az «o helyett a»-féle pontban mindenféle össze nem tartozó eseteket állít egymás mellé. A *toranj* csakis a *cukar*-hoz mérhető, *kapov* és *šarampov* egészen más megítélés alá esnek, *funtás* végre, a melyben *as* képzőt kell keresnünk, nem is tartozik ide, mert nem m. «fontos»-ból lett, MUNKÁCSI mégis a következő sorrendben hozza föl ezeket: *kapov, taranj, funtas, cukar, šarampov!*]

184. **formál** — szlov. *formalivati* creare MIKL. [Csak a magyarországi szlovének ismerik, csak úgy mint a 185. sz. alatt említetett *fundalivati* «fundálni» igét. PLETERŠNIK szlovén szótárában egyikök sines fölvéve.]

197. **csorda** — horv. *čorda* eine rinderherde, herde FIL.; szerb *čorda* herde POP.

198. **csordás** — horv. *čordas* der herdenhüter FIL.; szerb *čordas* herdeführer POP.

213. **kormány** — horv. *korman* steuerruder, deichsel, *kormaniti* steuern, *kormanjenje* das steuern FIL.; szerb *korman, kormaniti* id. POP.; szlov. *korman, kormaniti* id. KLEINM.

214. **kormányos** — szerb *kormanos* steuermann POP.; horv. *kormanos* id. führer FIL.; szlov. *kormanuš* id. KLEINM. [A *kormányos* szót itt tárgyaltam, mert a töben mutatkozó *o* valamennyi déli szláv nyelvben megmaradt *o*-nak, hogy az *-os* képző csak részben maradt meg és a szlovénben az ott gyakori *-uš* képzőnek csinált helyet, azt a *šipuš* szónál lesz még alkalmam szóba hozni.]

215. **korsó** — horv. *koršov* krug FIL.; szerb *koršov* id. POP.

221. **patyolat** — *pacholat* calantica JAMBR. — rut. *pat'olat* feine leinwand CSOP. [V. ö. PLETERŠNIK szlov. *pačolat* das Flortuch.]

230. **vánkos** — szerb *vankos* kopfkissen POP.

237. **kockás** — *kockás* aleator JAMBR. [A magyar *kockás*-t és a szláv *kockas*-t lehetne véletlen találkozásnak is fölfogni, minthogy a magyarból átszármazott *-š, -as* a horvát-szerbben eleven képző, a mely

eredeti szókhoz is hozzájárulhat (l. MUNKÁCSI 244. sz. a. és DANIČIĆ *Osnove srpskoga ili hrvatskoga jezika* 358. k. l.), de tekintve, hogy a *kockaš* szó szűk határok közt használatos — úgy látszik csak a magyarországi szlovéneknél járatos — és hogy a horv.-szerbben csak úgy mint a szlovénben a rendes kifejezés a *kockar*, magam is magyar eredetűnek tartom. De nagyon is meglehet, a mit HALÁSZ is NyK. 18: 451 MATZENAUER nyomán főlemlít, hogy maga a *kocka* is a fölhozott nyelvekben csak a magyarból átvett szó. Annyi legalább bizonyos, hogy *st* (ejtsd *szt*)-ből könnyebben válhatott a magyarban hangátvetés következtében *c* (*cz*) mint a szláv nyelvekben, a hol a *kostka st*-jét a *kost* csont alapszóval való kapcsolat könnyen megőrizhette volna a szóban levő nyelvekben is, valamint megőrizte a csehben és lengyelben — az orosz *kostka*, a mely mellé MIKLOSICH Etym. Wörterb. szintén azt írja, hogy «würfel» aligha jelent koczkát, DAHL legalább nem ismeri ezt a jelentését. A művelődéstörténet alig fogja eldönthetni a kérdést, hogy milyen úton jutott hozzánk a kockakavetés örült szenvedélye, mert a középkorban Olaszországban és a szemben levő horvát tengerparton a kockakajáték, úgy látszik, ép annyira el volt terjedve, mint Németországban és Csehországban; csak is a szó hangtani átalakulása, a mely valószínűleg a mi nyelvünkben ment végbe, sejteti velünk, hogy mi valószínűleg Csehországból kaptuk a *kocká*-t és úgy adtuk tovább a déli szlávoknak.

251. *gyoles* — *gyolgy* syndon JAMBR. — rut. *d'orc, d'óc* id. CSOP.

256. *kocsi* — *kochie* vehiculum, curriculum, rheda JAMBR.; szlov. *kočija* kutsche, *kočijaš* kutscher, *kočijašiti* kutschieren KLEINM.; horv. *kočija* wagen, kutsche, *kočijaš* pferdelenker, fuhrmannknecht, *kočije* der bauernwagen mit zwei pferden FIL.; szerb *kočija, kočijaš, kočijašiti* id. POP.; bulg. *kočijъ* id. MIKL.

257. *kocsis* — *kochis* auriga JAMBR. — rut. *kocis* id. CSOP.

268. *sátor* — szerb *šator* zelt, *šatorište* ort, wo einst ein zelt gestanden, *šatorje* gezelt, *šatra* markthütte, *šatrica* kleine markthütte POP.; szlov. *šator* tentorium, conopeum JAMBR.

Ha a *túzok* szót nem számítom, mert előfordulásáról nem mondhatok semmit biztosat, mindössze 38 esetben találunk magyar *o*-val szemben a déli szláv nyelvekben is *o*-t. Hozzávehetjük ezekhez még azt a négy esetet, a melyet HALÁSZ NyK. 18: 449—452 pótlásul fölhozott. Első a *bókoń* szó, a mely a német *balken*-ből lett magyar *bókony* «hajó v. ladik bordája» (l. a Tájszótárt) hú mása, a mint azt HALÁSZ a 3. sz. alatt egészen helyesen kimutatta. A szó különben csak VUK szótárából ismeretes, a mely szerint Baranyában járatos. Magyar eredetét már HALÁSZ előtt fölismerte MATZENAUER, később DANIČIĆ is magyarnak mondja (l. *Osnove srpskoga ili hrvatskoga jezika* 1876, 194. l. 3. jegyz.

és az akadémiai szótár I. köt. 1880—1882). Egészen megfoghatatlan, hogy sem MUNKÁCSI, sem HALÁSZ nem használták azt a két alapvető munkát, a melyben DANIČIĆ egyebek közt e szónak is helyes magyarzatát adja. Ugyancsak DANIČIĆ ismerte föl, hogy a csak BELLOSTENEC szótárában talált *bōta* a magyar *bot*-ból származott (l. akadémiai szótár 3. *bota*), HALÁSZ azután önállóan ugyanahhoz az eredményhez jutott (l. i. h. 5. sz.). De a magyar *marokvas*-ból lett szerb *morokvaša* származása még nem volt világos DANIČIĆ előtt (l. Osnove 359. 3. jegyz. *Tudja cé diti morokvaša* «a morokvaša idegen lesz»), pedig MATZENAUER *Cizi slova ve slovanských řečech* 256. l. már 1870-ben megadta a helyes magyarzatot, a melyet HALÁSZ innen jegyzett ki. MUNKÁCSI ezt a fontos munkát sem ismerte. A szó a mi szerbeinknél annyira ismeretes, hogy egy vígjátékban (*Ljubav nije šala*) a főszemély neve *Morokvašička*, azaz Morokvašiéné. VUK azt mondja, hogy a «vojvodiná»-ban használatos. Ugyancsak MATZENAUER-ból jegyezte ki HALÁSZ a *csobány* «csobolyó» (l. Tjisz. *csobán, csobány* a.) szóból lett szerb *čobanja*-t, a melyet DANIČIĆ is magyarnak mond (Osnove 194. 2. jegyz. és akadémiai szótár *čobanja* a.).

MUNKÁCSI éles szemét dicséri, hogy HALÁSZ csak négy, részben nagyon szűk körben használt tájszót tudott a fönt említett 38 esethez hozzátenni. Egy ilyen kifejezéssel én is megtoldhatom MUNKÁCSI lajstromát, a *gōmbōc* szóval, a mely nemcsak a Bácskában járja, hanem a horvát katonaságnál széltiben használatos, különösen a többes *gōmbōci* alakjában (l. az akadémiai szótárt). De hozzá adhatok egy messze elterjedt szót is, a melyet, igaz, MUNKÁCSI is ismert, föl is említ, de a melynek a magyar szóhoz való viszonyát nem helyesen fogja föl. MUNKÁCSI ugyanis a 100. laphoz írt jegyzetben azt állítja, hogy a szerb *tolmač, tolnač* nem bizonyítható magyarból átvett szónak, mert az oroszban is *tolmač(i)*-nak híjják a tolmácsot.*) MIKLOSICH *Etymologisches Wörterbuch* 369. l. *tulmač* a. ebben nem lát akadályt és bátran kimondja, hogy «s. *tolmač, tomač, tolmačiti, tomačiti* aus dem magy.» Föltünhetik valakinek, hogy ugyanott a szlovén *tolmač, tolnač, tolmačiti, tomačiti* alakokat mért nem mondja szintén magyarból kerülteknek. Véletlen ez nem lehet, mert hiszen egy két évvel előbb megjelent értekezésében is szakasztott ugyanazt találjuk: a szlovén *tolmač, tolnač*-nál nincs semmi megjegyzés, míg 3 sor-

*) MUNKÁCSI a *szán* és *tolmács* szókról együttesen beszél, úgy hogy nem egészen bizonyos, helyesen értelmeztem-e fejtegetését, azért szórál szóra idézem e fejtegetés utolsó mondatát: «Előfordúlnak ugyanis a legtöbb éjszaki szláv nyelvekben is, pl. az oroszban azonos alakban (azonkívül a *tolmács* a németiségben), minél fogva kizárólagosan magyar kölcsönvételeknek nem bizonyíthatók.»

ral lejjebb azt olvassuk: serb. *tolmač*, *tomač* ist aus dem magy. entlehnt» (l. Die türkischen Elemente. Zweite Hälfte 75. l. *tilmadž* a.). De ez mind rendjén van így, sem a szlovén, sem az orosz *tolmač* nem bizonyítják, hogy a szerb *tolmač* nem lehet magyar eredetű, ha mindjárt MIKLOSICH-csal együtt a szlovén-orosz *tolmač*-ot a magyar *tolmács* szótól teljesen független alakulásnak tekintjük is. A dolog t. i. úgy áll, hogy az éjszaki török *tilmadž*, úgy látszik, már nagyon régen belekerült a szláv nyelvekbe és itt körülbelül *tlmač* alakot öltött, ebből az alakból egészen szabályszerűen fejlődött bolg. *tlmač*, szlovén-orosz *tolmač*, cseh *tlumač*. A horv.-szerbben ennek *tumač**) felel meg, az egyetlen alak, a melyet a mai irodalmi nyelv ismer. Ez a *tumač* régibb **tlmač*-ból lett (v. ö. Zimony városának német *Zemlin* nevét a szerb *Zemun* névvel, a mely **Zemln*-ből lett és utolsó sorban *zemlja* «föld» szóra megy vissza), a mely alak a belőle képezett *tlmačiti* «tolmácsolni» igéből kihámozható (MIKLOSICH a XVI. században élt isztriai CONSUL ISTVÁN irataiból idézi ezt az igét, l. Die türkischen Elemente i. h.). Érdekes azonban, hogy VUK, ámbár maga használja a *tumačiti* igét (l. szótárának 2. kiadásában a *Gavan* cikket: kao što obično roditelji različne ikone po crkvama i po manastirima djeći *tumače*), sem a *tumač* főnevet, sem a belőle képzett *tumačiti* igét nem vette föl a szótárába, pedig két helyen is hivatkozik a *tumačiti* alakra, az orosz *tolkovati* csak úgy mint a magyaros *tolmačiti* alatt azt olvassuk «cf. *tumačiti*». VUK csak a következő alakokat vette föl az abc-s sorrendbe: *tolmač*, *tolmačev*, *tolmačevie*, *tolmačiti*, *tomačevie*, *tomačitelj* és *tomačiti*. Ha csak nem akarjuk elhinni, hogy a messze elterjedt *tolmač*, *tolmačiti* az orosz nyelvből irodalmi hatás útján vagy a mi szerbjeinknél a mult században működő orosz tanítók révén került a horvát-szerb nyelvbe, vagy hogy a szlovénből vették át, a mi mind nem nagyon valószínű, akkor bizony nem marad más hátra, mint MIKLOSICH-csal föltennünk, hogy a horv.-szerb *tolmač* magyar eredetű. MIKLOSICH a *tolmač* alak mellett egy *tolnač* alakot is hoz föl a szlovén nyelvből. Ez a *tolnač* emlékeztet bennünket arra a sajátóságos megjegyzésre, a melyet MIKLOSICH *Die slavischen Elemente im Magyarischen* cz. értekezésében a *tlъmъčъ* — *tolmács* cikkben vet föl: «Ob auch *tanács*, *tanácsnok* Rath hierher gehört, weiss ich nicht!» Erre a megjegyzésre érdekes világítást vet a JAMBRESICH-nál található és az indexben egymásra következő szók: *Tolnach* v. *Consilium*, *Tolnachenye* v. *Interpretatio*. *Tolnachim* v. *Interpreter*. *Tolnachim* v. *Consilio*, as, are, *Consulto*, *Consulo*. *Tolnachnik* v. *Interpres*. *Tolnachnik* v. *Consiliarius*, *Consultor*. *Tolnachivo* v. *Consul-*

*) V. ö. a nap, Sonne jelentésű szókat: b. *slunce*, szlov.-orosz *solnce* cs. *sunce*, hrv.-szb. *sunce*.

tatio. *Tolnachtvo* Vechnichko ali Orszachko, v. Senatus consultum (m-s alakot nem is találunk nála)! Ezzel v. ö., a mit JAGIĆ Književnik III. köt. 384. ZRÍNYI PÉTER-ről állít: «Mjesto ТИЛМАЧЬ, što je na našku *tumač*, ima u Petra Zrinskoga: *tolmač* (13, 89), *tolnač* (3, 24) i *tanač* (13, 30)» azaz *tlümaci* helyett, a mi a mi nyelvünkön *tumač*, ZRÍNYI PÉTER-nél *tolmač*, *tolnač* és *tanač* található. JAGIĆ ezeket az alakokat az *Adriai tengernék Sirénája* horvát fordításából idézi, a könyv megvan egyetemi könyvtárunkban, de jelenleg hozzáférhetetlen, úgy hogy nem győződhettem meg JAGIĆ idézeteinek helyességéről, a melyben egyébiránt nincs okom kételkedni. PLETERŠNIK szlovén szótárában azonban nem találunk *tolnač* alakot, hanem csak is egy *tolmač* «tolmács» és egy *tanač* «tanács, tanácskozás» szót. BELLOSTENEC ugyan ismeri a *tolnač* alakot, de szorosán megkülönbözteti a *tolmach* szótól, csak úgy, a mint a *tolnačim* neki csak annyi mint «consilium peto» vagy «consilium do», tehát más mint a *tolmachim* «tolmácsolok». Mind a mellett már BELLOSTENEC adataiból is kivehető, hogy a *tanač* és *tolmács* másai a horvátban összekeveredtek: a *tolmač* hatása alatt keletkezett *tanač*-ből *tolnač*, a mely, úgy látszik, később *tolmač* helyett is előfordult.

Ha a fõnt összeolvasott 38 esethez, a melyben a déli szláv nyelvekben o-t találunk a magyar o-val szemben, hozzávesszük HALÁSZ négy esetét s a *gomboc* meg a *tolmač* szõkat, mindõssze 44 esetet kapunk. Ezzel a 44 esettel szemben SZINNYEI 7 esettel akarja bebizonyítani, hogy a déli szlávok a magyar o-t u-nak hallhatták. Ezt még akkor is bajos megérteni, ha fölteszszük, hogy az oláh *kusurşu*: koszorú után álló *stb.* a déli szláv nyelvekbõl idézett esetekre is vonatkozik. Ha MUNKÁCSI értekezésébõl még a *bussia*: bosszú, *şunka*, *şunkaş*, *tutl av*: totyó és *orgunaş*: orgonas eseteket is hozzászámítjuk, mégis négyszer annyi esetben halotta volna a déli szláv a magyar o-t o-nak mint u-nak. De kérdés, szabad-e egyáltalában rideg számtani problémának nézni a nyelvi tünetényeket, nem kénytelen-e a nyelvész mindenek elõtt arra a kérdésre feleletet keresni, nem magyarázható-e az annyival ritkábban mutatkozó u magukban a déli szláv nyelvekben végbement, akár milyen hatásnak tulajdonítandó hangfejlõdésnek. SZINNYEI mintha nem is gondolt volna erre a kérdésre, neki minden u, a melyet magyar o-val szemben talál, biztos jele annak, hogy a magyar o-t u-nak hallották, akár szerb, szlovén, rutén, oláh nyelvben találja, hosszú vagy rövid szótagban, tõben vagy képzõben, hangsúly alatt vagy hangsúlytalanul, ritkán fordúl-e elõ vagy rendszeren, az neki teljesen mindegy. Nem tagadom, SZINNYEI barátom, szíves volt egy szerkesztõi megjegyzésben egyenes kérésre felelni, még pedig nyaraló helyen, a hol valószínûleg sem kedve, sem módja nem volt a dolognak nagyon utána járni, de minthogy hosszabb ideig

foglalkozott már a kérdéssel, mégis csak elvárhattuk volna tőle a fontosabb körülmények figyelembe vételét. Én mindenek előtt a déli szláv nyelvekből fölhozott példákön akarom megmutatni, hogy az *u* kivételes föltünése rendszeren az átvevő nyelvből magából könnyen magyarázható, a mit különben jóval ritkább előfordulása már a priori valószínűvé tesz.

Kezdem a szlovén *gumb* «gomb» szón, kezdem pedig ezen, nem az előbb említett *čunta* szón, mert a szerb *o*-val hangzó *gomba* alak is gondolkodóba ejthette volna SZINNYEI-t. Ha a magyar *o*-nak a déli szláv nyelvekben rendszeren *o* felel meg, a horvát-szlovén *gumb* mellett a szerb-ben *gomba* alak fordul elő, nem kell-e azt kérdeznünk, vajjon az *u* nem magyarázható-e meg a horvát-szlovén nyelv hangtani törvényeiből? Én készakarva szembe állítottam itt a «szerb»-et a «horvát-szlovén»-nel, mert nem követelhetem SZINNYEI-től, hogy más anyagból ítélje meg a tényállást, mint a melyet MUNKÁCSI-nál talált. Igaz, hogy rendszeren horvát-szerb és nem horvát-szlovén nyelvről beszélünk, de az a fogalom «horvát-szerb» nagyon is új és csak is az irodalmi nyelvre illik rá annyira a mennyire, de már pl. Zágráb, Varasd és Körös megye nyelve, az úgynevezett *kajkarština*, alapjában szlovén nyelvjárás. Hozzá jön, hogy a régi «illyr» szótárak nem is tesznek különbséget szerb, horvát és szlovén nyelv közt, hanem közös déli szláv nyelvnek tekintik mind a hármat. Így könnyen megeshetik, hogy az egyik horvátnak mondja, a mit más szlovénnek, a földrajzi határok itt ép úgy eltűnnek, mint az egyes nyelvek vagy nyelvjárások határai, úgy hogy teljességgel lehetetlen csupán csak régibb szótárak alapján egy szónak elterjedését csak hozzávetőleg is pontosan meghatározni. Földának említhető BELLOSTENEC szótára, a mely a *kaj*-nyelvjáráson alapul, de már elismeri a mai horvát-szerb irodalmi nyelv alapját képező *što*-nyelvjárás kiváló fontosságát — MIKLOSICH a belőle vett adatokat, csak úgy mint a *kaj*-nyelvű JAMBRESSICH szótárából idézett szókat újszlovén jelzővel említi föl.

Most pedig hadd térjek vissza a bennünket itt foglalkozó szerb *gomba*, horvát-szlovén *gumb* szókra. Hogy itt különbséget kell tenni szerb és horvát közt, hogy *gomba* és *gumb* nem lehet egy és ugyanaz a szó, azt mutatja már a szók különböző tője: amaz nőnemű *a*-n végződő szó, ez mássalhangzós hímnemű szó. Kétségtelen, hogy a magyar *gomb* két különböző ponton vagy vonalon hatolt be a nagy déli szláv nyelvterületbe: az egyik ponton megtartva a magyarban is hallható *o* hangzót fölvette a végén az idegen szókból annyiszor hozzájáruló *a*-t és lett a szerb *gomba* alak, ettől nyugat felé a szlovéneknél és a nyelvre nézve hozzájuk tartozó *kaj*-nyelvű horvátoknál (mert vannak *što*-, *ča*- és *kaj*-nyelvű horvátok) a mi *gomb* szavunk *gumb* alakot öltött. Ezt, az igaz, MUNKÁCSI összeállításából nem lehet egészen biztosan kiolvasni, azért az adatokat

a zágrábi akadémia monumentalis szótárából idézem, a melynek czíme a mai egységes irodalmi nyelvhez képest így hangzik: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* «a horvát vagy szerb nyelv szótára», de a mely a dolog természeténél fogva a horvátok régi irodalmában igenis használt, de most teljesen háttérbe szorult *kaj*-nyelvjárás emlékeit is teljes mértékben kiaknázza. A 2. *Gđmba* gomb alatt mindössze egy hely van idézve egy XVIII. századbéli szlavóniai íróból; a *gombar* «gombkötő» alatt meg azt olvassuk: «a XVIII. századtól kezdve az éjszaki vidékeken és VUK szótárában»; következik azután két idézet két régi íróból; az utóbbi szóból képződik egy birtokos melléknév *gombarev* vagy *gombarov* «gombkötő», a mely VUK szótárából van idézve. A *gumb* és *gombar* alakokat ellenben csak is BELLOSTENEC és JAMBRESSICH szótárából ismeri az akadémiai szótár, úgy hogy csak annyiban nevezhetők egyáltalában «horvát» szóknak és nem tisztán «szlovén-eknek, a mennyiben a *kaj*-nyelvjárás, bár alapjában szlovén, mégis a horvátok egy részénél régebben irodalmi nyelvvül szolgált, így belekerültek mint tájszók némely újabb horvát szótárba is. A «horvát» *gumbača* és *gumbnica* «gombostű», *gumbačnak* «levél gombostű» szóknak, a melyeket MUNKÁCSI FILIPOVICH 1875-ben megjelent horvát szótárából idéz, az akadémiai szótárban semmi nyoma sincs; nyilván a *kajkavština* területén újabban a *gumb*-ből képzett szók (a *gumbnica* a szlovénben is gombostűt jelent). A mi a *kajkav gumb* szó kiejtését illeti, az JAGIĆ szíves értesítése szerint most sem tiszta *u*-val hangzik: «Dann kann ich Sie versichern, írja nekem október 25-én, nach meinen Jugenderinnerungen, dass auch in der Umgebung von Warasdin das Wort so lautet, dass man zwischen *u* und *o* einen mittlern Laut, ein geschlossenes, nach *u* hinneigendes *o* hört». 32 évvel ezelőtt egyenesen a *kajkavština* jellemző vonásául hozta föl, hogy *o* helyett *u* fordul elő benne (l. Jihoslované 80. l. 5. pont), de az ott említett esetek *kulik*, *tulki*, *smiluvati*, *ženum* vagy semmit vagy nem eleget bizonyítanak (*smiluvati u*-ja a praesens *smilujem*-ből magyarázható, *ženum* nem *ženom*-ból lett, *kulik*, *tulik* lehet a *ča*-nyelvjárás hatása is). Valamivel később (*Književnik* III. 1866. 383. l.) ismételte JAGIĆ a *kulik*, *tulik* alakokat ZRÍNYI PÉTER főntebb említett fordításából mint a *kaj*-nyelvjárás egy sajátosságát (horvát-szerb köznyelvben *koliko*, *toliko* felel meg) és még két ilyen *u*-s alakot hozott föl ugyanabból a műből: *jednuć* = hrv.-szb. *jednoć* és *mamak* = hrv.-szb. *momak*. De ez mind nem tisztázza eléggé a kérdést, a *kajkavština* mint olyan nincs még kellően átkutatva, inkább csak mint a szlovén nyelv egy alkotó részét emlegetik több helyen a kutatók. Azért a szlovén nyelvhez magához kell fordulnunk, hát ha ez feleletet tud adni arra, miért lett a magyar *gomb* szóból a szlovénben *gumb*. Itt azután nem is nehéz feleletet kapni. Hiszen a szlovénben a

hosszú hangsúlyos *o* erősen *u* felé hajlik, sőt az ilyen *ó*-k egy része egyes vidéken egészen tiszta *ú*-ba megy át. Ha ezt az *u* hangot mégis *o*-val írják az eredeti szláv szókban, az részben határozottan a többi szláv nyelvekre való tekintetből történik, régebben bizony épen nem volt ritka az *ú*-s írás. Írások, mint *bug*, *gospud*, *spumnil*, a régi írónál sűrűn találkoznak a mai *bog*, *gospod*, *spomnil* helyében. Idegen szóban, mint a milyen a *gumb* szó, az egyszer bevett írás könnyebben megmaradhatott, mivel a többi szláv nyelvek nem adtak *e* tekintetben directívát. Egy nyelvben, a hol *bog*, *kost*, *moj*: *büg*, *küst*, *múj*-nak hangzanak (l. MIKL. Vergl. Gram. I.² 315.) egy eredeti *gomb* is *gumb* alakot ölthetett, hogy amazokat mind a mellett következetesen *o*-val írják, ezt pedig rendesen *u*-val, az könnyen érthető dolog. Azt mondom *rendesen*, mert írják bizony *o*-val is, a mint PLETERŠNIK szótárából látható, a hol *gomb* «gomb», *gombar* «gombkötő», *gombasta igla*, *gombešnica* «gombostű», *gombič* «gombocska», *gombnica* «gomblyuk» alakokat találunk. Ha a hangsúly az *ó*-ra esik, PLETERŠNIK *ô* val jelöli (*gômb*, *gômbast*, *gômbesnica*, *gômbič*, *gômbnica*), szakasztott úgy mint a szláv eredetű *bôg* «isten», *kôst* «csont» s hasonló szóknál. A jelek magyarázatában erről az *ó*-ról azt olvassuk: «Dolgi ozki *o* s piko (*ô*, *ó*) se bliža glasu *u*», azaz: a hosszú szűk pontozott *o* *u* felé közeledik. Ez az *ô* Alsó-Krajnában hosszú *ú*-nak hangzik. De hogy a szó átvételénél nem *u*-nak hallották a magyar *gomb* hangzóját, azt az a körülmény is bizonyítja, hogy sehol sem ejtik **gümb*-nek, a régi és idegen *u* t. i. egyaránt *ü*-vé lett a szlovén nyelv igen nagy területén, első sorban a magyarországi szlovéneknél, azután keleti Stiriában, Alsó-Krajnában, a Karszt és Wippach vidékén. Különben épen a mihozzánk legközelebb eső, mert köztünk élő szlovének a gombkötőt *gombár*-nak híjják tiszta *o*-val.

Az itt a kérdés fontosságához képest kicsit behatóbban kifejtett okoknál fogva azt tartom, nem szabad sem a szlovén nyelvben, sem a hozzá tartozó *kaj*-nyelvjárásban található *u*-kra hivatkozni, mikor a magyar *o*-nak kiejtéséről van szó. Ha egyes vidéken *bôg*, *kôst*, *múj* helyett tisztán *büg*, *küst*, *múj* hallatszik, akkor nincs mit csodálkoznunk, ha az idegen és nem az egész szlovén nyelvterületen ismert *gômb* szót nem csak *gümb*-nek ejtik, hanem gyakran *u*-val is írják még mai nap is, míg az eredeti szókban ilyen *u*-s írás már divatját múlta. A mi pedig a *gümb*-ről áll, az az utolsó betűig áll a *čunta* «csont» szóról is. MUNKÁCSI ugyan nem idéz mást mint *u*-s alakot, de SZINNYEI könnyen találhatott volna *o*-s alakokat is, hiszen MIKLOSICH, a született szlovén, a *Fremdwörter* cz. értekezésében a *čonta* alakot első helyre teszi, az *Etymologisches Wörterbuch*-ban pedig csak is ezt említi (419. l.), PLETERŠNIK szlovén szótárában *o*-t is, *u*-t is találunk: *čonta* és *čunta*, de hogy az *o* csak addig

hangzik *u*-nak, míg hosszú hangsúlyos, azt mutatja a *čontika* «das beinholz», a mely mellett nincs *u*-s alak. A magyarországi szlovének pedig mindig egészen tiszta *o*-val ejtik a *čonta* szót is, a mint ŠTŘEKELJ szíves volt velem közölni. Az *ú* felé hajló hosszú *ó*-t a magyarországi szlovének különben *ou*-nak ejtik: *bóg* nálunk *boug*-, *gospód* nálunk *gospoud*-nak hangzik, de ŠTŘEKELJ külön megemlíti a magyarországi szlovének *čonta* szaváról, miután több helyet idézett «*u*. sonst nur *čonta*, nicht etwa *čounta*!»

Harmadik helyen említi SZINNYEI a *šipuš* «sípos» szót, a melyet MUNKÁCSI csak JAMBRESSICH szótárából idéz. MIKLOSICH Vergl. Gram. II.² 344. újszlovénnek mondja és HABDELIČ szótárára hivatkozik. Az *-uš* semmi esetre sem bizonyítja azt, hogy a magyar *os*-t *us*-nak hallották, hanem bizonyosan abból magyarázandó, hogy az *oš*-a sok *uš*-ra végződő latin eredetű szókhoz (*plebanuš*, *publikanuš* stb.) közeledett, a mi annál könnyebben történhetett, mert *-uš* elvétele eredeti szókból is képez személyt jelentő szót (*bogat* «gazdag»: *bogatuš* «gazdag ember»). Így érthető az is, hogy a horvát-szerb *kormanuš* mellett a szlovénben *kormanuš* alakot találunk.

Szakasztott így volna magyarázható a *sat'ura* (*sačura*) «szatyor» szó *u*-ja is, ha már olyan szóra egyáltalában hivatkozni akarunk, a melynek eredete teljesen homályos. A magyar *szatyor*-ból a szerbben **sačora* lett volna, ebből pedig, minthogy *ora*-ra végződő szerb szó alig van, de *ura*-ra végződő nagyon sok, az analogia hatása alatt *sačura* fejlődött volna. Az ide vágó adatokat megtalálni MIKLOSICH Vergl. Gram. II.² 93. és DANIČIĆ *Osnove* 112., én csak az idegen szókat akarom felsorolni, a melyeket DANIČIĆ a jegyzetben fölemlít: *babura*, *baura*, *gudura* (: gödör!), *kalaštura*, *klisura*, *kubura*, *kustura*, *mančura*, *pačaura*, *poskura* és *proskura*, *salamura*, *sačura*, *čukura*, *čutura* («csutora»), *hasura*!

Következik a *d'oput* szó, a mely megint csak BELLOSTENEC és JAMBRESSICH szótárából ismeretes. Nem bocsátkozom találgatásokba, vajjon honnan kapta a *d'oput* szó a magyar *a*-val szemben az *o*-t, mikor pedig magyar *a*-nak aránylag ritkán felel meg a déli szláv nyelvekben *o*, és honnan az *u*-t, mikor *o*-nak rendszerint *o* szokott megfelelni, hanem nyíltan bevallom, hogy nem tudom, mi úton, módon került ebbe a szóba az *u*.

Annál könnyebb a rákövetkező *bársony*-nak *baršun*-ná való átalakítását megérteni. Az *-un* képző oly annyira gyakori a szláv nyelvekben, míg *-on* képzőről alig lehet beszélni, hogy egy cseppet sem csodálkozhatunk azon, hogy *baršon*-ból *baršun* lett. Hogy mennyire az *-un*-nal képzett szók hatása alatt állott a szó, azt bizonyítja az a körülmény is, hogy az *u* hosszú *bàršun*-ban csak úgy mint az *-un* képzőben rendszeren.

De egyenes bizonyíték is van rá, hogy az *-un* itt *-on*-ból lett, hogy tehát csak is a magyar szó elszlávosodásának következése, mert előfordúl *baršun* mellett *baršon* alak is, a mit MUNKÁCSI, az igaz, nem említ, nem említ pedig azért, mert az akadémiai szótárról nem volt tudomása, a JAMBRESSICH-féle szótárnak pedig, úgy látszik, csak az indexét használta, a hol tényleg csak «*barssun* v. *Holosericum*» található. Ha azonban a szótárban fölkereste volna a *Holosericum* szót, csupán *o*-s alakokat talált volna: *barfonszki*, *iz barfsona* «bársonyos», *barssonszka halya* «bársony ruha», *barsson* «bársony». Az akadémiai szótár azon kívül még egy XVII. századbéli íróból idézi a *baršon* alakot. Teljesen fölösleges bizonyítanom, hogy az *-un* képző a szláv nyelvekben különösen sűrűn használt képző, elég anyagot talál mindenki MIKLOSICH-nál (Vergl. Gram. II.⁹ 141. s. k.) és DANIČIĆ-nál (*Osnove* 173.), én csak a ránk nézve épen a szóban levő kérdés szempontjából is igen érdekes olasz eredetű szókra akarok rámutatni: *barun* barone, *bokun* boccone, *četrun* és *citrun* cetro, *framason* framassone, *gardun* cardone, *karbun* (Isztriában) *carbone*, *limun* limone, *makarun* maccherone (Velenczében *macarone*), *pipun* popone, *sapun* sapone; v. ö. még az *Antun* és *Simun* vagy *Šimun* keresztneveket is. Ha föl akarnók tenni, hogy az olaszokkal határos horvátok mind e szótakat *o*-val hallották az olaszban és csak a sok *-un*-ra képzett régi szók hatása alatt változtatták volna át az *o*-t *u*-vá, e sok szó egytől egyig ugyanazon a processuson ment volna át, mint a *baršon*, mikor *baršun*-ná alakult. De ezt föltenni se okunk, se jogunk nincs, mert sok jel arra vall, hogy a horvátok már az olasz kiejtésben *u*-t hallottak az *n* előtt, v. ö. olyan eseteket, mint *kunfin*: confine, *kuntenat*: contento, *kumpanija*: compagnia, *gubernadur*: governatore, *kolunel*: colonello, *škatulja*: scatola stb. stb. De ha az olasz eredetű szókban mutatkozó *un*-t úgy fogjuk is föl, hogy a horvát *un*-nak hallotta az *on(e)*-nak írt olasz képzőt, mégis kétségtelen, hogy az olaszból került sok *-un*-ra végződő szó is növelte a horvát nyelvben már amúgy is szép számmal megvolt *-un*-ra végződő szók vonzó erejét, úgy hogy a magyar eredetű *baršon* annál könnyebben válhatott *baršun*-ná.

Hátra van az *aldumaš* szó, a melyet SZINNYEI egészen külön és olyan célzással hoz föl, hogy nyilván való, hogy félreértés van a dologban. SZINNYEI ugyanis azt a lehetőséget érinti, hogy valaki, a ki a magyar *o*-nak *u*-ból való származásában hisz, azt találna ellene fölhozni, hát ha a magyar *o*-val szemben mutatkozó *u* az idegen nyelvekben csak azt bizonyítaná, hogy az átvétel nagyon régi, még abból a korból való, mikor a magyar is a mai *o* helyett *u*-t ejtett meg. «Föltéve», mondja SZINNYEI, «hogy akadna, a ki ezt az állítást megkoezkázatná», azt kérdezném tőle, hogy az olyanokat, mint a 'trinkgeld' jelentésű szb. *aldumaš*:

(áldomás), az ol. *cukur* (czukor), a ruth. *čendbistuš* (csendbiztos) stb. szintén hajlandók-e árpádkori átvételeknek tartani.» Látni való, hogy SZINNYEI olyan szókat akart itt összeállítani, a melyek régi átvétele ellen nyomós ok szól: a *cukur* szóról nem akarok szólni, de annyi bizonyos, hogy a *csendbiztos* egészen új szó, a «trinkgeld» pedig SZINNYEI fölfogása szerint egészen modern fogalom. Ebbe bele nyugodnám, hogy ha a szerbben az *aldumaš* valóban «tringeld»-et, borraivalót jelentene. De nem azt jelenti ám! Igaz, hogy VUK is «Trinkgeld»-del fordítja az *aldumaše* szót, mert csak ezt a származott szót hozza föl, de már az ő magyarázatából*) is kitűnik, hogy nem arról a modern «tringeld»-ről van itt szó, a melyet bizony mi sem neveztünk volna el áldomás-nak, hanem valami patriarchalis, régi időkből ránk maradt szokásról: *Das Trinkgeld, was man Neugekleideten abforderte*. De hogy a szerb *aldumaš* nem jelent semmi mást, mint akár a mi áldomás szavunk, arról könnyen meggyőződhetünk, ha a bácskai szerbjeink közt járunk, vagy ha akár az akadémiai nagy szótárt fölütjük, a hol *aldumaš* alatt ezeket olvassuk: «m. vidi *aldumaš*. *U naše vrijeme. Plati (u Slavoniji prodavac) nešto piti i to se zove aldumaš*. V. BOGIŠIĆ zbor. 424. azaz: «A mi időnkben. Fizet Szlavóniában az eladó) valami inni valót és ezt áldomásnak híjják.» Jobban le sem fordíthatjuk e helyen az *aldumaš* szót, mintha egyenesen az *áldomás* szavunkkal adjuk vissza. Hogy azonban az ilyen «áldomás» nem új dolog, a rá szolgáló szó átvétele sem új, azt egy idegen nyelv sem mutatja olyan világosan, mint épen a horvát-szerb, pedig ott van a szászok *álmesch*: áldomás szava, a mely már 1545-ből mutatható ki (I. JACOBI *Magyarische Lehnworte im Siebenbürgisch-Sächsischen*. Programm des ev. Gymnasiums in Schässburg 1895. 8. l.).**) Még ennél is tovább követhetjük visszafelé az *áldomás* szót a horvát forrásokban, de már nem a Bácskában és Szlavóniában most hallható *aldumaš* alakban, hanem a magyar *áldomás*-nak szorosán megfelelő *aldomaš* alakban. Az akadémiai szótárban azt olvassuk e szó alatt, hogy a XV. század óta található, de már a XV. század első felében is, úgy látszik, már teljesen meghonosodott intézmény volt, az *aldumaš* szó már akkor is alig lehetett új a horvát nyelvben. De nézzük az érdekes

*) VUK töröknek tartja a szót és jelentésre nézve az *alvaluk, halvaluk* szóval identificálja, magyarázatot és idézetet csakis az utóbbi szónál találunk.

**) A magyar *áldomás*-ból valószínűleg nem egyszerre lett *álmesch*, hanem előbb **áldomash*, azután **álmesch* és csak így **álmesch*, úgy hogy bátran föltehetjük, hogy már 1545-ben sem volt új szó a szász nyelv-járásokban.

adatokat, a melyek, egyetlen egyet kivéve, mind a ránk nézve annyi érdekes apróságot megőrző glagolita okiratokban maradtak ránk. Az akadémiai szótár az *aldomaš* szó alatt ugyan csak két ilyen régi okiratot idéz, de a második idézet egészen új nyomra vezet. Az első idézet *ki je aldomaš na řu (řivu) zval* «a ki az áldomást rá (a rétre) hította» 1459-ből való és a mint látni való, elég szintelen. A másik idézet azonban, a milyen rövid, meglepő fényt vet a horvát *aldomaš* szó multjára: *Aldomasnici, ki na to aldomaš piše i boga molíše* «az áldomásosak (áldomásívók), a kik erre áldomást ittak és istenhez fohászkoztak!» Az okirat 1513-ból való, de az a körülmény, hogy az áldomásnál jelenlevőknek itt külön nevek van, a mely az *aldomaš* szóból képződött (*aldomašnici* az *aldomašnik* szó többese, a mely azzal a *-nik* képzőbokkal van tovább képezve, a mely tudvalevőleg minálunk rendszeren *-nok*, *-nök* alakot öltött), bizonyítja, hogy milyen mély gyökeret vert a magyaroktól átvett áldomásívás szokása a horvátoknál. De ezek az áldomásívók jóval korábban tűnnek már föl, mint csak 1513-ban. Rájuk akadunk már az előbb idézett 1459-ből származó okiratban is, a melyből az akadémiai szótár mindössze a főntemlített mondatocskát írja ki. De ha egy sorral följebb kezdjük, ott találjuk az *aldomašnik* szót is: *i na to biše aldomašniki (!): ko e prvi Brae Jakovčić is Cvêtković, ki e aldomaš na nu zval* «és erre áldomásosak (= tanúk!) voltak: első sorban Jakovčić Bratislav Cvetkovićből, a ki az áldomást rá (össze-) hította», sőt a kifejezés ismétlődik ebben az okiratban a második kikezdésben, a hol más rét eladásáról van szó: *i na to esu aldomašniki dobri muži: ko e prvi Valent Faběnic, ki e na ne aldomaš zval*. De van még egy harmadik kikezdés is, a mely egy föld eladásáról szól (a vevő mindig egy és ugyanaz a személy), és itt fölötte érdekes varianst találunk; az első áldomásosról (tanúró) itt nem azt mondja az okirat, hogy az áldomást (össze)hította, hanem hogy ő fohászkoztott istenhez, ő mondta az imádságot: *i na to bēše aldomašniki dobri muži i ki e prvi Mikula Faběnic, ki e (bo)ga na ne molil*. Az akadémiai szótárban mind erről egy betűt sem tudunk meg, pedig egy ilyen érdekes régi jogszokást megvilágító helyek bizony százszor inkább megérdemelték volna a gondos összegyűjtést, mint pl. az a interjectio és conjunctióra vonatkozó adatok, a melyek 260. mondd kétszázhatvanszor több helyet foglalnak el a szótárban, mint az *aldomaš* és *aldomašnik* czikkek együtt véve, vagy mint a *biti (budem)* «lenni» igére vonatkozó adatok, a melyek még az a szócskánál is több helyet foglalnak el és egész takaros kis könyvecskét töltenének meg (30 két-hasábos 74-soros nagy oktáv lap!). De ne panaszkodjunk, hogy e minden hibája mellett is bámulatos munka néha cserben hagy (a mi különösen akkor esik meg gyakran, ha glagolita forrásoktól várhatnánk fölvilágo-

sítást), hanem fordítsuk hasznunkra azt a kevés, de becses útmutatást, a mit nekünk itt is ad. Térjünk tehát át az *aldomašnik* czikkre. Nem sok helyet találunk itt, mindössze négyet (tehát csak egygyel többet, mint a mennyit a fönt említett és e cikkben föl nem használt okiratból ki lehetett volna írni), szintelenek is mind az idézetek, de kettejük régibb időre vezet vissza, mint az *aldomaš* szó alatt első helyen idézett okirat. Az első hely: *Na to biše aldomašnici dobri ljudi* «erre áldomásosak (tanúk) voltak jó emberek» 1443-ból való! Ha az okiratot magát utána olvassuk, itt is ugyanazzal a kifejezéssel találkozunk, mint fönt, hogy t. i. az áldomásosok elseje, főembere, imádságot mond «istenhez fohászkodik»: *i na to biše aldomašnici dobri ljudi i prvi Šimun sin Benedikov ki e na to bogu molila*. A második helyen idézett okirat, a melyből két hely van kiírva, 1451-ből való, de ámbár az *aldomašnik* szó benne háromszor is előfordul, kevésbé érdekes, mert az okiratból csak annyi világlik ki, hogy az *aldomašnik* hivatalból tanúként szolgál ingatlan birtok akár milyen úton-módon való megszerzésénél. Az utolsó idézet 1581-ben latin betűkkel írt okiratból van véve, a mely alá az egyik hitelesítő glagolita betűvel kanyarította nevét. Ebből is csak azt tudjuk meg, hogy a törvény megkívánja az ingatlan birtoknak más kézbe való átmenetelénél az *aldomašnik*-ok jelenlétét. Egyenesen a törvényre történik hivatkozás egy okiratban, a mely az akadémiai szótárban már nincs fölemlítve és mely 1465-ből való (l. Acta Croatica 77. sz.): *na ne po zakoni toga ladnè ožskoga aldomašnike.**)

De ez talán elég is annak bebizonyítására, hogy az *aldomaš* nem lehet valami új jövevény a horvát-szerb nyelvben. Egyen mind ez az érdekes adat nem változtat, azon t. i., hogy a mi szerbjeink a szót *aldomaš*-nak ejtik. Hogy ennek mi az oka, azt én nem tudom, de világért sem mernék erre a magában álló esetre hivatkozni, hogy a magyar *o*-nak *u*-felé hajló hangzását bizonyítsam vele. Ez ellen nem csak az a tapasztalatunk tiltakozik, hogy magyar *o*-nak a szerbben rendszerint *o* felel meg, hanem a rég időtől fogva meghonosodott horvát *aldomaš*, a szlovén *aldomaš* és a tót *oldomaš* is.**)

*) Ez adatokkal kapcsolatban újra fölhívom a kutatók figyelmét azokra az érdekes adatokra, a melyeket ALEXICS az oláh nyelvből hozott föl (l. Nyr. 16 : 259). Az *aldămas* szót egy 1636-ban Tergovistében kelt iratból mutatta ki, áldomásívókat pedig, mert az oláh is tud ilyenekről, mint hivatalos tanukról, egy már 1596 Prahovában írt okiratból említ: fostau ši *aldomašarii*: voltak áldomásosók is, mondja benne valaki a ki birtokát eladta.

***) A tót *oldomas* ugyan sem BERNOLAKNÁL, sem LOOSNÁL nem található, de KUKUČIN, a ki olyan pompás történeteket tud elbeszélni a tót nép

Maradt tehát mindössze SZINNYEI példáiból a horvát *d'oput* és a szerb *aldumaš*, a melyek *u*-ját nem tudom megmagyarázni: az előbbinél az *u* mellett föltűnik az első szótag *o*-ja is, az utóbbi mellett ott van az *aldomaš* alak, a mely jóval régebben és sokkal nagyobb területről mutatható ki.

Hátra vannak a többi esetek, a melyeket MUNKÁCSI a 70. lapon összeállított és melyeket SZINNYEI talán azért nem említett, mert maga sembizott bizonyító erejökben. Egygyel már végeztem is a *sor* szó alatt (68. sz.), a hol kimutattam, hogy a *sura* nem ide tartozik, *šura* pedig csak tollhiba. A többi szók íme ezek: *busia* : hosszú, *durunga* : dorong, *šunka* : sonka, *tutl'av* : totyó és *orgunaš* : orgonás.

Az első, a *busija*, annyit jelent, mint a lat. *insidiæ*, a ném. hinterhalt és az egyjelentésű török *pusu*-ból lett, semmi köze sincs a magyar *bosszú*-hoz.

A *durunga* bizonyosan nem *dorong*-ból, hanem *durung* alakból lett, a mely az új Tájszótár tanúsága szerint, Somogyban, Balaton mellett, Baranyában és a Bácskában járatos (a Göcsejből *durong* alakot említ a Tájszótár).

Csak úgy vagyunk a *šunka* szóval is, mely a *sonka* szó mellett használatos *šunka* alakból lett, ha ugyan magyar és nem német! A németben *schinke* mellett több tájszólásban *schunke* alakot találunk, egyebek közt az erdelyi szászoknál is (*schünk*) és maga a magyar *sunka* — *sonka* is csak ilyen német *schunke*-ra vezetendő vissza.

Átugrom a rejtelmes *tutl'av* : totyó szót, hogy előbb végezzek az *orgunaš*-sal. Megjegyzem mindenek előtt, hogy MUNKÁCSI a 70. lapon helyesen írja a szót *u*-val, a 116. l. JAMBRESSICH idézett *orgonaš* egyszerű tollhiba. Hogy különben az *u* hogy kerülhetett a szóba, azt megmutatja egy futó pillantás, a melyet JAMBRESSICH szótárába vetünk, ott *organum* alatt azt olvassuk, hogy *orgule*, *organicus* alatt pedig: *orgulass*, *orgunass*! Ehhez hozzávehetjük még a szerb *orguljar* és a magyarországi szlovéneknél még most is élő *orgulaš* szót.

Marad mindössze a *tutl'av* szó, a melyet MUNKÁCSI, nem tudom jogosan-e, a magyar *totyó*-ból származtat. VUK csak a Szerémségből ismeri «träg» jelentéssel. A szlovénben van egy *tútast* melléknév, a mely az jelenti: «1. schmollig, muckisch, sauersüchtig, 2. tölpelhaft» és egy *tútati* ige, a mely annyi mint «schmollen, mucken». De ha mindjárt biztosnak is vennők a *tutl'av* : totyó egyezést, nem volna nehéz az *u*-t

köréből, többször használja (l. *Slovenské Pohl'ady* 12 : 198., 270., 581. KOTT nagy cseh szótárában (VII. k.) *odomaš* alakot idéz KOLLAR tót népgyűjteményéből.

a sokkal elterjedtebb rokonértelmű *tunjav* 'tunya' hatásából megmagyarázni.

Látni való, hogy SZINNYEI nem ok nélkül hagyta el MUNKÁCSI több példáját. De hogy a legkisebb szemrehányást se lehessen nekem tenni, mintha én tudva elhallgattam volna előttem ismeretes eseteket, a melyekben magyar *o* helyett a déli szláv nyelvekben *u*-t találunk, kiírok még négy esetet MUNKÁCSI értekezéséből, a melyet ő a bevezetésben nem sorolt föl. Ezek a *funt*, *funta*: font, *žumance*: zománcz, *tumpast*: tompa és *butura*: bútor szók. A 153. sz. alatt tárgyalt horvát-szlovén *funt*, szerb *funta* ellen valószínűleg mindenki azonnal kész az ellenvetésével, a ki figyelemmel kíserte eddigi fejtegetéseimet és meggyőződött arról, hogy magyar *o*-nak a déli szláv nyelvekben is *o* szokott megfelelni, azzal az ellenvetéssel t. i., hogy a *funt*, *funta* nem a magyar *font*-ból, hanem a német *pfund*-ból lett. MUNKÁCSI, az igaz, a németből való származás ellen azt hozza föl, hogy a déli szláv nyelvek annyira nem szeretik a szókezdő *f*-et, hogy a magyar *font* szót még csak átvették *f*-fel, de a német *pfund*-ból nem csináltak volna *funt*-ot, hanem **pund*-ot, sőt mi több, meg is találja «a szerbben» a *pund* szót! Hogy nem *pund*, hanem *punt* az illető szó, az csekélység, de hogy ez a szó nem amolyan közönséges «szerb» szó, a melyre hivatkozni lehetne, mikor az ember a déli szláv nyelvekről értekezik, hanem lauziczi szerb szó, az már nagyobb baj. MIKLÓSICHNÁL, *Fremdwörter*, a *funat* cikk alatt «szerb. *punt*» adatot talált MUNKÁCSI és nem tudván, hogy ez annyi mint *nieder serbis ch*, azaz alsó-lauziczi szerb vagy úgynevezett szorb szó, átültette egy olyan nyelvbe, a melylyel az a lauziczi szerb nyelv nem is áll szorosabb rokonságban. De egész okoskodása alaptalan, mert akár hány német vidéken nem is ismerik az idegen eredetű szókban fejlődött és azért igen gyér *pf* hangot, hanem egyszerű *f*-et ejtenek helyette. Az erdélyi szászok is pl. következetesen *f*-et ejtenek *pf* helyén (nagy ritkán megmaradt a régibb *p* hang pl. *piersch* «*psirich*»), a német *pfund* nekik *fand* (gutturalis *n*-nel, az *u*: *a* megfelelés egészen olyan, mint pl. a *hund*: *hand*-ban). Tehát nincs is miért föltennünk, hogy a déli szláv *funt*: *pfund*-ból lett és mégis német eredetű lehet, csak az igen elterjedt *funt* kiejtést kell föltennünk a német szó számára és meg van oldva minden nehézség. Mert hogy a német *f* ép olyan könnyen megmaradhatott, mint a magyar *f*, azt természetesen MUNKÁCSI sem fogja tagadni. MUNKÁCSI egész, különben igen becses dolgozatán meglátszik, hogy csupán szótárakból és szójegyzékekből merített mindent, így megesett vele e helyen az a furcsaság, hogy MIKLÓSICH *Fremdwörter in den slavischen Sprachen* című értekezéséből vett 9 esettel akarja bebizonyítani, hogy «mennyire nem szeretik a déli szláv nyelvek a dentilabialis kemény spi-

ranst szókezdőül használni» és nem veszi észre, hogy MIKLÓSICH ez értekezésében 69, mondd hatvankilencz *f*-en kezdődő idegenből került szláv szó van felsorolva, a mely csaknem egytől-egyig valamely déli szláv nyelvben is ismeretes!*) Azután nem gondolt MUNKÁCSI arra sem, hogy horvát-szerbben magában is fejlődött régiebb *hv*-ből *f* (v. ö. *hvála*: *fála*, «hála, köszönet»), a mely messze elterjedt és az idegen *f*-en kezdődő szónak nagyon is megkönnyítette a polgárjog megszerzését. Még csak arra akarok egy pár példát fölhozni, hogy *pf* is *f* alakjában kerülhetett a szláv nyelvekbe: a német *pfand* a lengyelben *fant*, a melyből *fantować* ige származott, a *pfarre* szóból az újszlovénben *fára*, *pfarrer*-ből *fárar* lett, *pfeiler* ófn. *pfilári* a lengyelben *filar*, *pfennig* a szlovén, lengyel és kisorosz nyelvben *fenik*. Nem tagadom, hogy MUNKÁCSI állításának, különösen ha a legeslegrégibb szláv-német érintkezést tartjuk szem előtt, bizonyos mértékig igaza van, de messze túllőtt a célon és olyan esetre alkalmazta a néhol mutatkozó *f*: *p* változást, a melyre alkalmazni nem lehet. Másrészt teljesen megfeledezett a szó hangzójáról, a mely sokkal hangsabbban bizonyítja, hogy *funt* szó német, mint hogy a kezdő *f* mássalhangzónak itt csakis a legkisebb bizonyító erőt tulajdoníthatnók.

Következik a *zumance* «zománcz» szó és társai. Ki kell írnom MUNKÁCSI [összes adatait, hogy kitűnjék, én vagyok-e hibás, ha nem értem, mit akar tulajdonkép ezzel az összeállítással. A 183. sz. alatt ezeket olvassuk: «z o m á n c z, zsománcz, zomalczos (RADVÁNSZKY lev. gyűjt.) — horv. *zumance*, *zumanac* der dotter im ei, das gelbe im ei, leindotter, *zumančast* dottergelb FIL.; szerb *zumance* id. Pop.; dalm. *xomalcze*: (olv. *žomalce*) VERANCS.» — A dalmát *xomalcze*-et elhagyhatjuk. MUNKÁCSI ugyan nem mondja meg, mit jelent, én meg hirtelenében nem nézhetek utána VERANCSICSBAN, de ha mindjárt szakasztott annyit is jelent, mint a magyar *zománcz*, itt tekintetbe nem jöhet, mert *o* és nem *u* hangzik tőjében. De hogy a tojás székének, sárgájának vagy a róla elnevezett virág (*leindotter* «*camelina sativa*») nevének mi köze a zománczhoz, azt MUNKÁCSI elfelejtette nekünk megmondani. VUK-nál a tojás sárgájának különféle neveit találjuk: *zumance*, *zumanac*, *zumaňak*, *zuvance*, *žujce*, *žutac*. Nem tagadom, hogy az egy *žutac* szót kivéve, a melynek *žut* «sárga» melléknévből való származása teljesen világos, e szóképzését nem könnyű megérteni, de annál könnyebb megérteni, hogy ha a *žut* szó sárgát jelent, a tojás s á r g á j á t jelentő szók is egytől-egyig *žu*-n és nem *žo*-n kezdődnek, ha mindjárt akár milyen rejtélyes mó-

*) A horvát-szerb akadémiai szótárban az *f*-en kezdődő szók tárgyalása teljes 42 sűrűn nyomtatott nagy oktáv lapot foglal el, pedig hosszabb cikket alig találunk e betű alatt.

dön a magyar «*zománcz*» szóból is lettek. Abban is téved MUNKÁCSI, hogy «MİKLOSICH a *zománcz*-ot szlávból eredt kölcsönszónak tartja», mert hiszen MİKLOSICH ezt sehol sem állítja. MİKLOSICH mindössze bízva VERANCICS-ban, azt hiszi, hogy a magyarban van vagy volt egy *zomanecz* «Eidotter» szó, és ebben, igaz, téved, de abban már igaza van, hogy ha VERANCICS adata hiteles, akkor ez a (képzelt) *zomanecz* «Eidotter» csakis szláv eredetű lehet.

Hátra vannak még a *tumpast* és *butura* szók. A *butura* szóról a *szatyor*: *sačura* (l. 113. sz.) után nincs mit szólnom, ha egyáltalában összefügg a *butor* szóval, a mi több mint kétséges, akkor a sok *ura* végű szókhoz hasonlult. A *tumpast* szónak az *u*-ja pedig csakis szlovén nyelvtérületen lett *o*-ból, úgy mint *gomb*-ból *gumb*, *čonta*-ból *čunta* lett. Hogy az *u* írás itt dominál (PLETERŠNIK-nél mindössze két idevágó szót találunk *o*-val is írva: *tómpelj* = *tumpelj* 1. ein, dicker. stumpfer Holznagel és a belőle származott *tompljati* ige), az lehet a német *stumpf* szó hatása is, v. ö. p. o. *tump* «der Stumpf»! Hadd említsek különben e változás megértésére még egy a magyarból a szlovénbe átment szót. A magyar *kondor* «göndör» szláv képzővel *kóndrast*, *kóndrav* alakban tűnik föl a szlovénben, a szlovén *kondrčija*, *kondrovánje* főnevekben is a magyar *kondor* tükröződik. De az *o*-s alak mellett ott találjuk az *u*-s *kúndrast*, *kúndrav* alakokat is és ez mutatja, hogy tiszta véletlenség, hogy a *tumpast* írás mellett nem találjuk a *tompast* írást is, úgy a mint *kúndrast* mellett az eredetibb *kóndrast* található. Mind ezekben az esetekben nem a magyar *o*-nak *u*-féle hangzásáról lehet szó, hanem csakis arról, hogy az *o* (mert csakis *o*-ból magyarázható szlovén *o*-u, *u*-ból a szlovén nyelvtérület jó részében, mindenek előtt a magyarországi szlovéneknél, *ü* lett volna) a hangsúly hatása alatt megnyúlván a szlovénben *u* felé hajlott vagy egészen *u*-vá is lett, úgy a mint ezt ebben a nyelvben száz meg száz esetben eredeti szláv szókban is tapasztaljuk.

Befejezem a déli szláv nyelvekbe került magyar *o* tárgyalását. Az eredmény, a melyhez én jutok, az: magyar *o* a déli szláv nyelvekben is rendesen *o* marad; a szlovéneknél ugyan a hangsúlynak, a mely a legtöbb vidéken nyujtással is jár, hatása alatt *u*-felé hajlik, sőt tiszta *u*-ba is megy át, de ez az eredeti *o*-knak is a sorsa, az *o*-nak régebb *o*-volta mellett azonban az is tanuskodik, hogy nem találunk helyette soha sem *ü*-t azokban a szlovén nyelvjárásokban, a melyekben régi és idegen *u* rendszerint *ü*-vé lett; abban a pár esetben, a hol az *u* nem az illető szláv nyelv hangtani hajlamaiból magyarázható, könnyen érthető keletkezése az eredeti szláv szók hatásából, a melyekhez az idegen hangzású szók közeledtek. Nem sikerült magyaráznom a mindenkép föltűnő *d'oput* gyapot szót és az *aldomaš* mellett később föltűnő *aldumaš* alakot. Mind-

ezebből, azt hiszem, kiviláglik, hogy én a szerb, horvát, szlovén nyelvben nem találtam «arra elegendő bizonytságot», «hogy nemcsak a finn, hanem más idegen földre is majdnem *u* benyomását teheti a mi *o*-nk».

Most már a rutén és oláh nyelvből fölhozott adatokat kellene vizsgálat alá vennem. Át is térek a rutén nyelvre, de már itt sem kívánok a részletekbe bocsátkozni, egyrészt mert az elvi kérdések, a melyek itt is tekintetbe jönnek, eddig is szóba kerültek, másrészt mert végtelen hosszúra nyúlnék ez az értekezésem, az oláh nyelvhez meg nem is értek annyira, hogy a részletes tárgyalásba mélyebben belebocsátkozhatnám. Némileg jóvá kívánom ezt az utóbbi hiányt tenni az által, hogy majd a tótok és erdélyi szászok nyelvébe került magyar szókról is meg fogok egészen röviden emlékezni.

A rutén nyelvből SZINNYEI a következő eseteket hozza föl, a melyek azt bizonyítanak, hogy a rutén a magyar *o*-t *u*-nak hallhatja: *puhar*: pohár, *lopuš*: lapos, *barsun*: bársony, *čendbistuš*: csendbiztos. Arról, vajjon csakis ebben a 4 szóban hallotta-e a rutén a magyar *o*-t *u*-nak és hogy milyen arányban áll ez azokhoz az esetekhez, a melyekben talán más hang helyettesíti a magyar *o*-t, SZINNYEI egy árva szót sem szól. Ha CSOPEY *A magyar szók a rutén nyelvben* című értekezésébe csak egy futó pillantást is vetünk, nyomban meggyőződünk arról, hogy a rutén bizony nem *u*-nak hallja a magyar *o*-t, hanem — no de előbb egy elvi kifogást kell tennem SZINNYEI eljárása ellen. Ha két nyelv hangjait egymáshoz mérjük, gyakran tapasztaljuk, hogy az egyik nyelv egy-egy hangja a másikban teljesen hiányzik. Kérdés szabad-e most már azt állítani, hogy valaki, a kinek ez a másik nyelv az anyanyelve, nem is hallhatja jól azt az előtte idegen hangot? Hogy világosabb legyen a dolog, mindjárt a mi esetünkre vonatkozó példát is mondok. A mi ruténeink, a mennyire én ismerem kiejtésüket, tiszta *o*-t egyáltalában nem ejtenek, hanem helyette egy *a* felé hangzó hangot hallatnak, a melyet CSOPEY egyenesen a magyar *a*-val jelöl. Hogy azért nem azonos ez a hang a magyar *a*-val, az már abból is kitűnik, hogy a magyar *a*-t egészen más hanggal, adja vissza a rutén, a melyet CSOPEY *ā*-val ír! CSOPEY például azt írja: *bādag* bádóg, *bādagaš*, *badnárj* bodnár stb. Vajjon ebből szabad-e következtetnünk, hogy a rutén a magyar *o*-t *a*-nak hallja is? Nem tudom. Én tehát nem merném határozottan azt állítani, hogy a rutén a magyar *o*: *a*-nak hallja, de igenis állíthatom, hogy a rutén a magyar *o* helyett rendszerint nyílt, *a* felé hangzó *o*-t ejt. Írni ezt a hangot mindig, kivétel nélkül, *o*-val írja. Maga CSOPEY is, ha ruténul ír, természetesen ilyenkor mindig *o*-t ír, a miről könnyű az ő rutén szótárából vagy rutén olvasókönyveiből meggyőződni. Meglehet, hogy csakis ez az írásszokás hatása, ha el-elvétve a magyarból került *o*-t nem *a*-val, hanem

o-val írja az említett értekezésében is. Vagy valóban hihető-e, hogy egy és ugyanazon a helyen egyrészt azt mondják, hogy *astalaš, bādagas, bōtas* boltos, *cākānas* csákányos, *kālāpas, lakatas, mākaš* makkos, *mēltōšagas, tātaš* táltos, *tānāčas* as-sal, másrészt pedig azt, hogy *ablakoš, korčmāroš, nāččagoš, napsāmoš* os-sal? De hozzá tehetjük mindjárt, hogy a dolog velejére térjünk, valószínű-e, hogy a magyar-os képzőben a rutén nép, a mint a felsorolt példákbl látható, rendesen o hangot hall, a melyet a felé hangzó o-jával helyettesít és csakis a *biztos* és *lapos* szóban u-t? Nem sokkal valószínűbb-e, hogy itt is szakasztott ép így hallotta az-os képzőt és csak specialis okokból fejlődött itt egy-*uš* — vagy hogy tévedés van a dologban. Kezdem a *biztos* szón. ЦСОРЕУ *biztuš* és *čendbiztuš* alakokat hoz föl a ruténből. Már eddig is tudtam, hogy a szó csak egyes helyeken élhet, mert egy régebbi rutén hallgatóm, a ki szíves volt ЦСОРЕУ értekezéséhez fűződő megjegyzéseit nekem írásban átadni, azt jegyezte meg: «a *biztuš* mellett gyakoribb a *komisārj*» és ugyanazt a megjegyzést tette a *čendbiztuš*-nál is: «a *komisārj* sokkal használatosabb». Jelenleg is van két rutén hallgatóm, a ki különféle vidékről való, de egyikök sem ismeri a *biztuš, čendbiztuš* szokat, egyúttal azt állítják, hogyha megvolnának a *biztos, csendbiztos* másai az ő vidékükön, nem ejtenék *-uš*-sal. Én tehát SZABÓ EUMÉN-hez fordultam, a ki ugyan nem nyelvész, de alaposan ismeri a rutén nyelvjárásokat és egy figyelemre méltó rutén Chrestomatiát adott ki, azonkívül mint pap folyton érintkezik a néppel, és mint az ungvári gymnasiumon a rutén nyelv tanára a különféle rutén vidékekről összejövő tanítványain is tehet megfigyeléseket. SZABÓ ime ezeket írja nekem: «A *biztus* alak tényleg megvan a nép száján, bár csak elvétve a *biztás* mellett». Meg is nevez két helységet, a honnan a *biztuš* ejtést ismeri: Bilke Bereg megyében és Rakasz Ugocsa megyében. Megjegyzem, hogy *biztás*-sal jelöli azt, a mit ЦСОРЕУ *biztaš*-nak írta és a mit az irodalmi nyelvben *biztoš*-nak írnának (természetesen mindig cзырилл betűt kell a latin helyébe képzelni, ha az irodalmi nyelv írásáról szólok). Azt is megemlíti még, hogy a hangsúly az első szótagra esik, hogy tehát az *-oš* képző hangsúlytalan. Már ebből is világos, hogy a *biztos* szóban nem hangzott másképp az *-os* képző, mint a többi ilyen fajta szókban, hiszen meg is van a kevés helyen használt *biztuš* mellett a többi esetekhez illő *biztaš* kiejtés is, a *biztuš* alak tehát nem lehet jele annak, hogy a magyar o kivételesen u-nak csengett, hanem bizonyosan egészen másnak köszönheti eredetét, de erről majd a *puhar* alak fejtegetésénél lesz szó. Előbb hadd végezzek a *lopuš* szóval.

ЦСОРЕУ-nél a 240. sz. alatt a következőket olvassuk l a p o s flach : r. *lāpaš, lopuš* (fläche); *lapušistyj, lāpušistyj*.

Pušču końa va stāvu

A kühn po lopušu. GOLOV. II, 443.

A magyar *lapos* rutén mása, összevetve a sok hasonló esetet, a melyet CSOPEY-nél találunk, alig lehet, CSOPEY kiejtése szerint, más, mint *lāpaš*, a *lopuš*-ban nem csak az *us* föltünő, hanem az első szótagban mutatkozó *o* egyenesen érthetetlen. E mindenképen érthetetlen *lopuš* után következik *lapušistyj* és *lāpušistyj* melléknév, a melyben ugyan *o*-t nem találunk már az első szótagban, de igenis a *lapušistyj*-ben a magyar *o*-t rendesen helyettesítő *a*-t, úgy hogy ez az alak is feltünő; a mellette álló *lāpušistyj* alakba a magyar *a*-nak rendes megfelelőjét az *ā*-t találjuk az első szótagban, magyarázatra szórul tehát csakis az itt is mutatkozó *u* az *š* előtt. Ha ez nem sajtóhiba, akkor ép úgy magyarázandó, mint az elvétve hallható *biztuš* *u*-ja, a melyre a mint mondtam rátérek még a *puhar* fejtegetésénél; itt még csak azt jegyzem meg, hogy a hangstűly az *i*-n van. Én azt mondtam, hogy a *lāpušistyj* *u*-ja lehet sajtóhiba is — erre okom volt, mert maga CSOPEY a 2 évvel később megjelent szótárában csakis *lapošistyj* alakot hoz föl, a mi az ő értekezésében *lāpašistyj*-nek felelne meg és SZABÓ is csak ezt a kiejtést ismeri, pedig *a* és *u* a gyors írásban könnyen összefolyhatnak. De hagyjuk a tovább képzett szót és nézzük magát a *lā'paš* *lopuš* tőszót, ne akadjunk fön még a *lopuš* *o*-ján sem, fogadjuk el a *lopuš* alakot a *lāpas* mellékalakjának, a mely talán más vidéken, más nyelvjárásban járja, mi következik belőle? Csak nem az, hogy a magyar *o*-t a rutén hol *a*-nak (*lāpaš*), hol *u*-nak (*lopuš*) hallja? Mert ha ez következik belőle, kérdem, ugyan hogy beszél a magyar ember arra a rutének felé, majd így majd úgy? vagy van a rutén nyelvhatáron magyar *a*-s és *u*-s tájszólás? A *biztuš*-nak is bajosan volt elhinnünk, hogy az *u*-t a magyartól kapta, hát a *lopuš*-nak, a mely mellett ott van a rendes hangtani megfelelést tükröző *lāpaš*! No de én egyáltalában nem hiszek a rutén *lopuš*-ban, ámbár ott találom CSOPEY szótárában is a «*lapos*, *lapály*» jelentéssel, mintha CSOPEY ezt a szót csakis abból az egy helyből kikövetkeztette volna, a melyet a *lopuš* igazolására GOLOVACKI rutén népdalgyűjteményéből idézett! Pedig azt a helyet kegyetlenül félreértette és a kifrásnál még egy értelemzavaró tollhibával is elferdítette. Kiirom az egész versszakot, úgy a mint GOLOVACKI-nál találni:

Pušču końa vo otaru,

A koń po lopušu :

Hej, kto ljubit čužu ženku,

Dědko vozíme dušu.

azaz:

Bocsátom lovamat a sa'jába,

A ló pedig a lapú közé:

Hej, a ki szeret más feleségét,

Annak az ördög elviszi a lelkét.

A *lopušu* a *lopuch* lapú-ból képzett *lopuša* gyűjtőnév egyes accusativusa, nem pedig egy képzelt **lopuš* locativusa! A *lopuš*-ra tehát jobb lesz nem hivatkozni.

Már az itt említett kevés adatból is mindenki sejtheti, hogy a CSOPEY-nél található anyag nem egészen egyforma, nem tükrözteti egyvidéknek egységes nyelvét; olykor-olykor fölvesz egy-egy egészen más nyelvjárásba való szót, egy-egy szót GOLOVACKIJ népdalgyűjteményéből ír ki, átírása sem következetes. Jellemző e tekintetben a *pohār* czikk, a hol *pohār*, *puhār* és *pahār* alakot találunk egymás mellett, bizonyosan SZINNYEI nem nagy öröme, mert ugyan mit következtessünk elannyyira tarka alakokból a magyar *o* kiejtésére? A ki azonban ismeri a rutén nyelvet, az igen könnyen eligazodik e tarka alakok között: a *pohar*-ban nyomban fölismeri az irodalomban dívó írást (I. CSOPEY szótárában a *pogar* a — *g h*-nak hangzik a kis-oroszban — vagy GÁSPÁR-COPEY II. olvasókönyv Bereg-Ug. Marm. m. rutén) 1889. 15. l. *pogarov* többes genitívus), a *pahār*-ban megta lálja a *pohar*-nak, illetőleg *pogar*-nak írt szónak legelterjedtebb kiejtését, a mely egyttal CSOPEY kiejtése is, a *puhar* alak pedig, a melyet CSOPEY egy népdalból idéz, oly vidékre vezet, a hol hangszúlytalan *o*: *u*-nak hangzik! Mielőtt erre a kérdésre rátérek, hadd igazoljam SZABÓ szíves közléséből, hogy a *puhar* ejtés minálunk csak olyan ritka, mint a *biztuš*, *lapušistyj*-féle. «A *puhār* alakot (14 ember próbájából) csak egy Mármaros felső verchovinai tanítványomtól hallottam; azonban ez is csak az én figyelmeztetésemre vélt visszaemlékezni a *puhār* rendes alak mellett erre az alakra is.» A tünemény megvilágítására hadd hivatkozzam Ogonowski *Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache* című, 1880 Lembergben megjelent munkájára, a hol a 43. l. számos példát találni arra, hogy a hangsúlyozott szótag előtt és után egyaránt *u*-vá változik bizonyos vidékeken az *o*. A szabályt magát Ogonowski így formulázza: «Häufiger sinkt unbetontes *o* im nordklr. und rothruss. Dialecte zu *y* herab» — az *y* itt egyrill betű és *u*-nak olvasandó. A «rothruss» magyarázatát Ogonowski a 18. l. adja, ebből mindenki láthatja, hogy a vörös orosz vagy «tulajdonképeni rutén» nyelvet (die eigentliche ruthenische Mundart) egyebek közt a mi oroszaink is beszélik, hogy tehát hangsúlytalan *o*-nak *u*-ba való átmenetele előfordulhat a mi ruténeinknél is, csak hogy a mit a *puhar* elterjedéséről mondottakból is kitűnik, kis területre vagy területekre szorítkozik.

Hátra van még a *barsün* szó, a melynek *u*-ja ép úgy magyarázandó, mint a fönt tárgyalt horváth-szerb *barsün*-é hiszen a ruténben az *-un* képző ép olyan gyakori, mint a többi szláv nyelvekben. De *barsün* mellett

él a magyar *bársony*-nak szorosabban megfelelő, meg nem szlávósodott *baršon* alak is (I. CSOPEY szótárában: *baršon*, *baršun* bársony), a melyet CSOPEY átírásában *bāršan*-nak volna irandó, ha CSOPEY *bāršan*-t ír helyette, akkor ez egyike a sok tollhibájának. Itt nem keletkezhetett az *u* úgy mint a *puhā'r*, *bíztuš*, *lāpušistyj* (az ékkel ['] a hangsúlyos szótagot jelölöm) alakokban, mert *baršún* az utolsó szótagon viseli a hangsúlyt.

Ha SZINNYEI példáihoz hozzá is vesszük, a mit még CSOPEY szójegyzékéből kiböngészhetünk, a *bugā'ra*, *čaturnā'*, *kātunā'* és *suritlavāti* «szoritani» szókat, az mind olyannyira elenyésző kis számot ad ahhoz a 71 szóhoz, a melyben a vagy *o*-t találunk magyar *o* helyett, hogy már ez a számbeli arány is a legnagyobb óvatosságra int. Fölötte érdekes SZABÓ egy megjegyzése, mert fején találja a szeget. «*Kātunā'*, azt írja nekem, rendes alak, bár van *kātanā'* is használatban. A volt munkácsi főszolgabíró az azonban: *Katona Sā'ndár*-nak nevezte a rutén nép, de a *Katona* családnevet nem hangsúlylyal mondta, csak a keresztnév *sā'n* szótagját hangsúlyozta erősen.» Ha hinni akarunk SZABÓ-nak és azt hiszem hihetünk neki, mert személye és közlésének módja egyaránt bizalmat keltő, a rutén nép, ámbár a magyar *katona* szóból *kātunā'* (és *kātanā'*) alakot csinált, egészen jól hallja, hogy a magyar *katona* szó azért máskép hangzik és a tulajdonévben a hallott hangokat iparkodik is híven visszaadni. Ez az iparkodás természetesen nem fog teljes sikerre vezetni, azért aligha pontos SZABÓ írása, mikor a *Katona* szóban tiszta *o*-t ír, míg a *Sā'ndár* névben *ā*-val írja a mi *o*-hangnak megfelelő rutén hangot. Igen valószínű, hogy ha magában ejtené a rutén a *Katona* nevet, a magyar hangsúlyozást is megőrizné, míg a *kātunā'*-*kātanā'* közös név az utolsó szótagon viseli a hangsúlyt, nyilván mert más szók analogiája nem csak a szók hangzását, hanem hangsúlyozását is megmásította. SZABÓ, ezt az egyet nem lehet tőle elvitatni, egészen helyesen rámutatott, hogy egészen más eszközökhöz kell folyamodnunk, ha meg akarjuk azt tudni, mikép hangzik egy-egy magyar hang akár a rutének, akár ki másnak, nem szabad egy pár szóra hivatkoznunk, a mely nem tudni mikor ment át az idegen nyelvbe és nem tudni, miért öltött ilyen vagy olyan alakot.

Végre CSOPEY-nél is ott találjuk a *funt* szót a magyar eredetűek közt, csak úgy, a mint MUNKÁCSI-nál találtuk. Minthogy a magyarban a *funt* alak *font* mellett, úgy látszik, csak a Dunán túl,*) talán újabb német

*) Az új Tájszótárban a következő adatokat találjuk: F o n t (*funt* Soprony m. Nyr. 12: 382; Répeze mell. Nyr. 2: 518; 20: 366; Zala m. Kővágó-Órs, Révfülöp Nyr. 19: 48; Veszprém m. Szentgál Nyr. 2: 185. —

hatás következtében, járja, nem állíthatjuk a rutén *funt*-ről sem, hogy magyar eredetű, hanem a német *pfund* másának kell tartanunk. Van egyenes bizonyíték is arra, hogy a rutének a *font* kiejtést hallották a magyaroktól, mert az ennek megfelelő *fant* alak is él a ruténeknél, még pedig SZABÓ szerint «Ung megyéből, illetőleg határáról Máramaros felé», míg a *funt* alatt «Ungban van általános használatban». Én természetesen nem állítom határozottan, hogy a rut. *funt* alaknak épen közvetlenül a németből kellett jönnie, a rutének átvehették akár a tótoktól is, a hol szintén *funt*-nak híjják a fontot.

Áttérek a tót nyelvre. SZINNYEI ugyan nem tesz róla említést, de ha már sorra vizsgáljuk a bennünket körülvevő szláv nyelveket, miért hagynók el épen csak a tót nyelvet. Hadd tegyen ő is tanúságot arról, *u*-nak hallatszik-e a magyar *o*? Kiindulok HALÁSZ összeállításából (*Magyar elemek az északi szláv nyelvekben*) Nyr. 17 : 250. kk.) és készakarva figyelmem kívül hagyom MELICH-nek Szarvasról közölt adatait, mert ezek ellen esetleg kifogást tehetne valaki, hiszen MELICH maga mondja NyK. 25 : 288 : «A nyelv ma már a műveltebbek ajkán meglehetősen zagyva s nem kell erős tudomány, hogy az ember az ilyen mondatokat mi *id'eme na városházu bírtok v telekknih obtekintuvat* megértse. «Átnézve HALÁSZ gyűjteményét, mindössze egy esetet találtam, a hol magyar *o*-val szemben *u*-t ejt a tót, a *bugl'a* bogiya szót. HALÁSZ ezt a szót csak DANKOVSKY-ból ismeri, de megvan BERNOLÁK-nál is, csak-hogy hibásan kereszt (+) áll előtte, mintha cseh volna. De valamint a szerb *baglja* nem bizonyítja, hogy a magyar *o* *a*-nak hangzik, úgy természetesen a tót *bugl'a* sem bizonyítja a magyar *o* *u*-s természetét, hanem amaz egy magyar dialecticus *baglya*-ból lett, emez pedig egy magyar *buglya* alakból, a mely, az új Tájszótár tanúsága szerint, egyebek közt Hont megyében is él. Egyébiránt következetesen *o*-t találunk magyar *o*-val szemben, a mit egy pár példával hadd igazoljak : *batorny* : bátor, *bojtár*, *bokreta*, *bosorka* : boszorkány (l. HALÁSZ 535. l. és MELICH 292. l.) *dohan*, *dolmán*, *fát'ol* (HALÁSZ 553. l. pótlások közt), *gomba*, *gombák* : gomb, *homok*, *kinožit'* : kínoz, *koč*, *kočis*, *kofa*, *komondor*, *kompa* : komp, *kondás*, *kont*, *kont'*, *kont'ik* : konty, *kopov* : kopó, *korhel' kostoš*, *oldh*, *orgazda*, *pon'va*, *rojta* : rojt, *šiator* : sátor, *tátos*, *tok* (hal), *topanka*, *varoš*, *verbunkoš*. Nem soroltam föl minden szót, a melyet HALÁSZ-nál találtam, mert nem akartam a kétes esetek megvitatásával megakasztani a tárgyalást. Inkább fölemlíték még egy pár HALÁSZ-nál ki nem mutatott

Font, *funt* : mérleg (Sopron m. Nyr. 12 : 382; Velence Herman O. Halászat K.). Azonkívül ott találunk még egy pompás szólásmódot : *Megvagyunk, mind a zsidó funtja* : félig-meddig (Tamási Nyr. 21 : 526.)

esetet a saját gyűjteményemből: *jarok*: árok, *bodnár* (csak a magyarok közelében), *čembiztoš*,*) *garabonciaš* (VAJANSKY Duchovia Sudov 62.), *korma*: kormány, *oldomaš odomaš* (a főt idézett forrásokban), *pohár* és végre az érdekes *rúkoš*, a melynek jelentése az, hogy «összejövetel»; zaj, *lárma*» és a Rákozon hajdanában tartott zajos gyűlések élő emléke.

ÁSBÓTH OSZKÁR.

Esperest, öspöröst. Ennek a szónak az eredete eddigelé nincsen kiderítve. Annyit eleve is valószínűnek tarthatunk, hogy ez is, mint az egyházi terminologia legtöbb szava, idegen eredetű. A CzF.-féle nagy szótár szerint «a hellen-latin *presbyter*, vagy közvetlenül a németes *erz-priester* szó után alakult», azonban bizonyítani sem kell, hogy sem az egyikből, sem a másiktól nem alakulhatott. A szlávtságban nem találunk olyan szót, a melyet eredetijének tekinthetnénk; tehát nincs egyéb hátra, mint hogy az olaszhoz forduljunk. Az olaszban a lat. *presbyter* (ném. *priester*, angol-szász *preost*, angol *priest*, svéd *prest*, fr. *prêtre*, ófr. *prestre*, sp. ó-port. *preste*) szónak *prete* a megfelelője, a mely minden bizonynyal korábbi **preste*-ből fejlődött;**) ennek pedig a velencei nyelvjárásban, a melyből olasz jövevényszavaink legnagyobb része került, **prest*-nek kellett hangzania. Ezt a **prest*-et látom én az *ös-përöst* (*ös-pöröst*) szó utórészében. Az előrsze valószínűleg az *ös* szó, a melyet régebben (mint egyes vidékeken ma is) *ös*-nek ejtettek, sőt HELTAL-nál *es*, *ess*-nek írva is találjuk (vö. NySz.). Ez «atya» jelentéssel fordul elő az ÉrdyC.-ben (632) az *ös-fi* «frater, monachus» szóban («kyt meg tarthnak mynd ez may napiglan az ew zent zereteeben valo Iambor ewss ffyak»; vö. *atya-fi* «frater, monachus» NySz.). E szerint az **ös-përöst*, *ös-përöst*, *ös-pöröst* szó eredeti jelentése «a t y a - p a p» volt.

SZINNYEI JÓZSEF.

*) L. Slovanské Pohl'ady 12: 172. Pravda že cudinské bíreš, a už i prehláskované bíroš, ujma sa — v nížekej reči, ale to je také, jakokol'vek fiušpán, *cembiztoš* (c sajtóhiba č helyett) alebo pedinter, frajciemerka; to sa musí vycúdit'.

**) Nagyon valószínűnek tartom BECKER FÜLÖP ÁGOST kollégám véleményét, a melyet a szokatlan **preste* > *prete* hangfejlődésre nézve tett kérdésemre nyilvánított, hogy t. i. a **preste* szó a *frate* (frater) hatása alatt alakult át *prete*-vé.

Követ fújni.

SZARVAS GÁBOR igen elmésen s nagy körültekintéssel magyarázta a szólásunkat (Nyr. 23: 385), s igyekezett kimutatni, hogy a 'kígyókövet fújni' vagy csak egyszerűen 'egy követ fújni' eredeti magyar szólás. Néhány írásbeli, tót vidékről való közlés azt a gondolatot ébresztette SZARVAS-ban, hogy a tótoknál e szólás — melynek használatára nyomtatott forrásból példákat nem közölt — magyar eredetű. Megvallom, SZARVAS magyarázata előttem is oly világos és meggyőző volt, hogy szíves örömet elfogadtam. Ha kételkedtem volna is fejtegetésének igazságában pusztán azért, mert magyar területről csakis Felső-Magyarországról közölt adatokat, megnyugtathatott volna egy, az Ethnographia, 6: 328. lapján közölt adat. Ezen a helyen 'Göcseji népszokások' közt a következőket olvasom: 'Ha valaki — főleg Sz. György n. előtt — egy helyen több kígyót lát, biztos lehet, hogy azok ott «kület fújnak» (követ fújnak), a mely kő a legdrágább ékszerek egyike stb.' Egy másik adat, a mely szintén tanúságot tehet a 'kígyókő-fúvás' dunántúli elterjedésére, az, a melyet FÁBIÁN ISTVÁN-nak ('a' Babonaságnak orvoslására és a' köznép között való kiirtására) írt 'Természettudomány a köznépek (Veszprém, 1803)' című művében áll. 'A kígyókról majd közönséges egészen bévett értelem az is a köznép között, hogy azok öszvegyülekezvén, követ fújnak. Innen, az olyan emberekről, a kik alattomban valamiről tanátskoznak, azt szokták mondani közbeszédben: fújják a követ. E tsupa költemény a kígyókról, mellyet az egygyűyek és tudatlanok költhetnek. Van egy bizonyos kő, a mellyet kígyókőnek hívnak, és a mellyről oda fellyebb (v. ö. 195. lp.) emlékeztünk. Meg lehet hát, hogy erről hallván a tudatlanok, azt gondolták, hogy azért nevezik ezt ezzel a nevezettel, mert a kígyók fújják, holott az ő kígyó forma színe adta néki ezt a nevezetet' (u. o. 259. lp.). — Megvan ERDÉLYI, Válogatott közmondások' című könyvében is: 'Együtt fújják a követ (2. dik kiadás, 141. lp.) s ARANY Buda Halálában is:

Ezt arany ingerli, kapdos másik ujjón

Ez rá született, hogy követ egyre fújjon

(IX. én.)

És szó nélkül mondá: — —

Fűjják oda át a követ alattomba.

(XI. én.)

A legelső adat, a mely a 'követ fűjni' szólás eredetiségéről való hitebben megingatott, az volt, a melyet a régi cseh *Gesta Romanorum*-ban olvastam. THEODOSIUS császár úgy kapja vissza szeme világát, hogy egy kígyó követ hoz neki szájában s a császár ezzel a kővel dörzsöli meg világtalan szemeit (Sbirka pramenü, skup. 1, řada 2, číslo 2: Staročeská Gesta Romanorum, pag. 59, 60). Ez a 'história' nem cseh specialitás, mert megvan a német Gestákban (KELLER: Gesta Romanorum, Bibl. d. gesammt. deut. Literatur, Bd. 23: 68) s megvan HALLER-nél is (a 1767-és 1865-diki kiadást néztem meg). A valószínűség a mellett szól, hogy — fordított művekről lévén szó — megvolt az eredetiben is. Az innsbrucki, 1342-ből való latin kéziratban csakugyan meg is találjuk a 'kígyókövet'. Az erre vonatkozó hely ez: . . . serpens cameram intrauit portansque in ore suo lapidem paruum . . . (DICK: Gesta Romanorum nach der Innsbrucker Handschrift vom 1342 und vier Münchener Handschriften, pag. 126)'.

Tudvalevő dolog, hogy a mi emlékeinkben is nyoma van annak, hogy a 'kígyókő' gyógyító erejű, a nyakban hordva pedig talizmán. Erre vall SZARVAS adata (Nyr. 23: 389), a hol az van mondva, hogy BOCSKAY végrendeletében kígyókövéről sem feledkezett meg: 'Az kígyókövet is ő fölségének hagyom, ki igen ritka és kedves: torokgyök ellen és torokfájás ellen rolla innya igen hasznos' (idézve RADVÁNSZKY-nál: R. M. Csal. Élet 3: 171).

Ezekből az adatokból kiindulva kutatni kezdtem, hogy mit tudnak rajtunk kívül a többi népek a 'kígyókőről' s mit a 'kőfűvás'-ról. Hiszen «a nyelvek terén tett vizsgálódások megállapították amaz eléggé ismert tényt, hogy a szólások és közmondásoknak egy jó része közbirtok, a nyelvnek legtöbbszörében egyként járatos».

Kiterjesztve ezt a tételt a már közlött adatok alapján, bizvást elmondhatjuk a 'kígyókőről' is.

A legközelebbi forrás, a melyre már SZARVAS is rámutatott s a hol első sorban kutatnunk kell, a tótság. Itt szelvényben-hosszában ismeretes a 'kőfűvás' s a 'kígyókő'. Ime az adatok: 'Bertalan napja előtt, mielőtt kiki télire a saját odújába visszavonulna, összejönnek a kígyók, hogy azt mondja, követ fűjjanak (aby vraj kameň dúchaly). Egyszer egy pásztor (z Jabrřkovej) véletlenül egy nagy kígyó-garmadára bukkant a mezőn, a melyek egy csoportban voltak s követ fűjtak. A mint azonban meglátták a pásztort, sziszegni kezdtek s egyenként széjjel szóródtak. Végül egy nagy kígyó szájában hozta azt a nagy követ. A pásztor baltájával kiütötte a szájából s magához vette; a kígyók azonban fölkerekedtek s a

pásztor után másztak (gúlaly sa). Szerencsésen megmenekült előlük. Később a követ rézbe foglaltatta. Az ilyen kőnek az a sajátsága, hogy a ki magánál hordja a törvényszéki ítélethozatal előtt, biztos lehet benne, hogy a pert megnyeri (Slovenské Pohľady 15:489). Az adat valószínűen Zólyom megyéből való. — Egy másik adat a következő: „Egyszer hallottam, hogy egy asszony sebes eső után (po prudkom dáždí) a káposztásban követ talált, a melyet a kígyók fűjtak. Elhívtam azt az asszonyt, mutatná meg a követ. Gyöngyszem nagyságú karneól kő volt, s valamikor ezüstbe foglalva gomb lehetett valami úr kabátján. Népünk azonban ilyen magyarázatról hallani sem akar; ők a kő csuda-erejében hisznek, mert kígyók fűtták azt. A kígyók, azt mondja, mielőtt téli szállásukba vonulnának, összejönnek, s néhány öregebbje nyelve alatt kövecskét hoz, a melyet aztán fűnek. Aztán ezeket a kövecskéket lyukakba rakják. Ezen kövek közül az egyiknek, gondolom a sárgának, az az ereje van, hogy minden zárat ki bír nyitni, másiknak meg az, hogy különböző betegségeket gyógyít, jelcsen a szembajt stb. Az én kezem közt levőnek — azt mondták — gyógyító hatásának kellett lennie. Az én asszonyom beteg férjének adta, hogy viselje. A férj azonban meg nem gyógyult tőle, mert nem soká meghalt. El is hitte az én asszonyom, hogy halál ellen nincs orvosság, legkevesebbé pedig az ilyen (Národnie Noviny 1892:38. szám, Besednica). Ezekből az adatokból már is kiviláglik, hogy a „kígyókő” hit nagyobb és szélesebb jelentéssel van meg a tótoknál, mint nálunk, mert egyrészt betegséget gyógyít, zárat nyit, másrészt a törvényszék előtt tulajdonosának kedvező ítéletet biztosít. Ez utóbbi kapcsolattal áttérhetek e hit további nyomozására, előbb azonban azt kell megemlítenem, hogy a tótban az „egy követ fűjni” a magyarhoz teljesen hasonló jelentésben járatos. Erre vonatkozólag a tót Matica kiadásában megjelent „Sbornik slovenských národních piesni stb. (Vo Viedni, 1870, svázok 1)“ gyűjteményben, DOBŠINSKY közlésében a „Szólások és közmondások” (Prislovnia a porekadlá) közt ezt olvassuk: „Začali medzi sebou k ä m e ñ d u t’ (o zlom, o úkladoch rozmyšlat’, jednat’)“ (pag. 98),*) a mi teljesen egybe vág a SZARVAS-adta «fondorkodni, gonoszt forralni, ármányt szőni» jelentéssel.

Az eddig fölhozott adatok meg nem döntik még SZARVAS GÁBOR azon tételét, hogy a „kígyókőfűvás” s vele együtt az „egy követ fűjni” eredeti, ámbár föltűnő, hogy a tót hit szerint a kígyókő tulajdonosát megóvjá a bírák kedvezőtlen ítéletétől, s ez a mi néphitünkben — leg-

*) Szórol szóra: Elkézdtek egymás közt követ fűjni. Rosszban, cselen törték a fejüket.

alább eddigi tudomásunk szerint — nincs meg. Föltűnő azonban, hogy épen az a hit, hogy a kígyókő megóv a bírák kedvezőtlen ítéletétől, megvan a lappoknál is. CASTRÉN 'Reisen nach Lappland' című műve (77 lap) nyomán ROCHHOLZ a következőket írja (Schweizersagen aus dem Aargau, gesammelt und erläutert von Ernst Ludwig ROCHHOLZ Bd. II, S. 7): 'Bei den Lappen um den See Enare und tief in Sibirien hat ALEX. CASTRÉN diese Sage vom Schlangenstein kennen lernen. Alljährlich einmal versammeln sich die Schlangen mit ihren Häuptlingen zu einem Ting, bei dem jeder Unterthan Anträge machen kann und der Häuptling nicht bloss über die Schlangen, sondern auch über Menschen und Thiere, sofern sie den Schlangen geschadet haben, Recht spricht. Nach einer solchen Versammlung findet man am Platze des Tings den sogenannten Gerichtsstein, welcher dann jedem Menschen bei einer gerichtlichen Klage gute Dienste thut. CASTRÉN weist auf ähnliche in Indien vorkommende Vorstellungen hin.)*' Ez az adat nagyon ront a magyar néphit eredetiségén s ha még hozzá vesszük, hogy a német néphit szintén tud a kígyókőről, akkor a magyarban a kígyókőfűvás eredetiségét teljesen el kell ejtenünk. HENNE-AM RHYN 'Die deutsche Volks-sage' (zweite Auflage, 117) című művében két adatot is találunk tárgyunkra; az egyik ez: 'Die Schlangen einer Gegend kommen zuweilen zusammen und bilden zischend ein Ei, welches man wegfangen muss, ehe es die Erde berührt stb.'; a másik ez: 'Zu einer bestimmten Zeit versammeln sich alle Schlangen einer Gegend und legen sich um die ansehnlichste in einem Kreis; auf das Haupt derselben zischen sie so lange, bis sich eine klebrige Substanz erzeugt, die dann zu Stein erhärtet. Dieser Schlangenstein hat die Gestalt einer Eichel und ist durchsichtig von der Farbe eines dunklen Smaragdes, unten flach und hat drei Löcher, wo er angewachsen ist'. — Megemlítem még, hogy a nagy német szótárak szintén ismerik a kígyókövet: *natterstein*, *natternstein* m. *draconica* (GRIMM), *näter*-, *näterstein* (kfn.), *draconica* (LEXER); *schlangenstein*, für gift-aussaugend gehalten (SANDERS 3:1203). — A 'követ fűjni' kifejezést azonban (stein blasen, anblasen?) nem találtam meg a németben; helyette itt említem meg a félig-meddig hasonló osztrák-bajor *stein setzen*-t (der Stainsetzer, mensch, der beym Anschein der grössten gutmüthigkeit und Einfalt seine geheimen, eigen-nützigen Zwecke zu verfolgen weiss: SCHMELLER 2; 763).

Ha ez adatokból levonom a tanulságot, önkénytelenül is az következik, hogy a magyar 'kígyókőfűvás' nem eredeti; de nem eredeti a tót

*) Ezt, valamint a *Henne-Am Rhy*n-féle adatot *Hermann Antal* tanár úr szívességének köszönhetem.

meg a lapp sem, s valószínűen nem az a germán sem. A kígyókultus szétroncsolt mythikus vonásaival van dolgunk, a melyek talán mint legeredetibb forrásukra, Indiára vezethetők vissza. De nem célom kikutatni, mi a babonás hitnek az utolsó forrása. A ki a dolognak ezt a részét el akarja végezni, forgassa ROCHHOLZ és HENNE-AM RHYN könyvét s megtalálja a feleletet. Magát a babonás hitet megtaláltuk a lappban, a németben s a tótban. Hogy a tótságához ez a kígyókőfűvás minő révén jutott, arra azzal felelhetek, hogy a csehéknél a kígyó a nép hitében igen fontos szerepet játszott (lásd Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku, objasňuje Dr. Čeněk Zíbrt, 70 lp.). Mindeddig azonban a ‚kámen dut‘ ‚ármányt szőni‘ kifejezést a csehségnél nem találtam meg (v. ö. morv. do jedné baně kujú při zlém svorní, Český Lid 5: 420; t. do edního mecha dujú). — Ha már most azt kérdezi valaki, honnan való a magyar szólás, nyugodt lélekkel adhatom feleletül, hogy a ‚kígyókőfűvás‘ hite kölcsönvétel, még pedig valószínűen tót, Dunán túl egyenesen német is lehet; az ‚egy követ fújni‘ szólás azonban önállóan is kifejlődhetett mind a magyarban, mind a tótban. Ha azonban cseh forrásokból, még pedig a nép köréből is igazolható lesz az ‚egy követ fújni‘, akkor a magyarban a ‚kígyókőfűvás‘ mindenestül tót.

MELICH JÁNOS.

Ismertetések és bírálatok.

Votják nyelvészeti irodalom.

1. T. G. AMINOFF *Votjakin äänne- ja muoto-opin luonnos*. Julkaissut YRJÖ WICHMANN. Helsingissä 1896. (Különnyomat a Suom.-Ugr. Seur Aikakausk. XIV. kötetéből).

Ezt a rövid votják nyelvtant a korán elhunyt finn nyelvtudós hagyatékából adta ki W. nagy gonddal s odaadással. A nyelvtan a *kazáni s vjatkai* nyelvjárásokkal foglalkozik s a WIEDEMANN nyelvtanai mellett is jó szolgálatot tesz, különösen rövidsége miatt. De azonkívül megvan még a maga saját külön érdeme, az t. i. hogy rövid vázlatát adja a votják hangtannak is, nem is szólva a WIEDEMANN-énál pontosabb írásmódjáról s adatairól. Csakis a hangtanból szándékozom néhány nevezetesebb adatot közölni, nevezetesen a változó hangsúly hatásairól, a mely a magyar nyelvtan munkásait is különösen érdekelheti, s különben is a finn-ugor nyelvészetnek most napi renden levő problémái közé tartozik.

A hangzóilleszkedés a magyarban s a finnben előreható, de a votjában hátraható; pl. $u > u$ lesz (u , melyet WICHMANN a Wotjakische Sprachproben-ben u -val jelel, a svéd u -hoz hasonló hang, l. BALASSA Phon. 47. l.) rákövetkező i , e hatása miatt: tui ; $šui$; $šui$; $šui$; $šui$. Még néhány hasonló példát említ A., de nagy kár, hogy ez a fejezet nincs kellőleg kidolgozva. A. ugyanis mellesleg egy igen fontos elvet kockáztat; szerinte t. i. a hangzóilleszkedés a finn-ugor nyelvekben csak későbbi fejlődés lehet, még pedig a hangsúly hatása okozhatta, olyformán, hogy a hangsúlyos szótagokhoz kénytelen-kelletlen alkalmazkodtak a hangsúlytalanok, tehát a mely nyelvekben a hangsúly az első szótagon van, ott az illeszkedés előreható, viszont a votjában, a hol a hangsúly az utolsó szótagon van, ott az illeszkedés hátraható. A votjában tehát nem a rag alkalmazkodik, hanem a szótó. A hangsúly illetén hatásának még több példáját találhatni.

1. A hangsúlytalan első szótag magánhangzója kieshetik, pl. *słat* só vö. *sítat*; *skat* tehén: *iskat*; *nat* nap: *ninat*; *rom* barát: *urom*.

2. Olyan szótag, mely a ragozás vagy képzés folytán hangsúlytalanná válik, szintén kieshetik, pl. *sulem* szív: iness. *submin*; *gubir* púp: *gubres* púpos.

3. Viszont az imper. sing. 2. személyében, s a tagadó ige-ragozásban, a hol a hangsúly az ige első szótagjára esik, ott a (kéttagú szó) szóvégi hangzója (*i, o*) kopik le a *vjatka*i nyelvjárásban, pl. *kut*: kaz. *kutø* fogd; *ug söt* (kaz. *soto*) nem adok.

A hangsúly hatása kétségtelen; de persze tudni kellene, hogy vajjon nem tatár hatás miatt lett-e a votjákban a mostani hangsúlyozás módja.

Még érdekesek s tanulságosak a hangtan többi fejezetei is, különösen a magánhangzók sajtáságos változásai az összetételben s a ragozásban. De természetesen mindez csak röviden s vázlatosan van tárgyalva.

WICHMANN mindenesetre köszönetet érdemel, hogy nem kimélt fáradságot ezen tanulságos kis könyv gondos kiadására.

2. YRJÖ WICHMANN *Wotjakische Sprachproben I. Lieder, Gebete u. Zaubersprüche*. Suom.-Ugr. Seur. Aikakausk. XI. Helsingissä 1893.

Igazán örvendetes dolog, hogy MUNKÁCSI becses votják gyűjteménye most a WICHMANN-éval is megszaporodott. Nagyon tanulságos ezen gyűjtemény a folklóre szempontjából, mert számos új adattal bőviti ismereteinket a votják nép költészetéről, vallásáról s szokásairól. Külömben a gyűjteményben nagyjában ugyanolyan fajtájú az anyag, mint a MUNKÁCSI-éban: különféle dalok, imádságok, ráolvasások s babonák, persze más-más tartalommal. Újak WICHMANN-nál a panaszdalok, a melyeket a menyasszony énekel, midőn az atyai háztól meg kell válnia, s a minőket PAASONEN is gyűjtött a mordvinoknál, továbbá egyéb halottas gyászénekek. Ellenben igen értékesek MUNKÁCSI gyűjteményében a mondák s mesék, a minők nincsenek W.-nál. Másrészt meg W. röviden tájékoztat a votják versmértékről, sőt néhány dalt kottára szedve is közöl. Szóval bőséges anyagot találna a folklorista ezen kötetekben, s nagyon kívánatos volna, hogy ne csak a nyelvész érdeklődjék irántuk.

Mi persze csak miut nyelvészek örvendünk nekik. S e tekintetben is bőséges gyarapodást hoztak W. gyűjtései. Ugyanis MUNKÁCSI gyűjteményeiből megismerkedtünk a *kazáni*, *szarapuli*, *éjszaki malmísi* s részben a *jelabugai* nyelvjárással. W. egész más nyelvjárásokat szemelt ki, nevezetesen a *malmísi-ursumi*-t (déli malmísit, mely különbözik az éjszakitól) s a *glazovit*, a melyből M. csak egy pár imádságot s egy kis daltöredéket kaphatott, de már PERVUCHIN is adott ki egy gyűjteményt (vö. NyK. 21 : 220.). Szép számmal gyűjtött még W. a *jelabugai* nyelvjárásból, végre járt s gyűjtött a *besserman*-oknál, a kik szintén a glazovi kerü-

letben laknak s állítólag valamiféle tatár ivadékok. Nyelvük nem is igen különbözik a glazovi nyelvjárástól. Végre megemlítendő még, hogy WICHMANNnak sikerült egy votják-orosz s orosz-votják szótárt is megszereznie, melyet egy kazáni tanfelügyelő, VLADISLAV ISLENTJEV, szerkesztett. A szótár első felében 5000 szó van; a másodikban pedig 15,000.

Ezen különböző nyelvjárások általános jellemzésére, W. azt állítja, hogy a *glazovi* s *kazáni* nyelvjárások annyira eltérők, hogy az emberek csak nagyon nehezen érthetik meg egymást. Úgy látszik, legkivált azért, mert a kazáni s a többi nyelvjárásban igen sok a tatár jövevényszó, viszont a glazoviban az orosz a túlnyomó; de egyébként is, mondja W. leginkább a szókincsben mutatkozik az eltérés.

Nem vállalkozhatom arra, hogy ezen rövid ismertetés keretében részletesebben megvilágítsam az egyes nyelvjárások eltéréseit. Mielőtt azonban néhány jellemző különbséget kiemelnék, meg akarom jegyezni, hogy a különbség hangtanilag nem olyan nagy, mint a hogy az ember gondolná első pillanatra, összehasonlítván MUNKÁCSI s WICHMANN kiadványait. Ugyanis a finnek most újabban a mienkétől sokszor egészen különböző betűket használnak, a miből csak zürzavar támadhat. Különösen olyan nyelveknél, a melyeket az ember csak olvas, de nem hallhat. Annyira, hogy miután pl. áttanulmányoztam M. gyűjteményét s aztán elövttem WICHMANN-t, annyira idegenszerű volt ez utóbbi elöttem, hogy meglehetősen fáradtsággal birtam a már ismeretes szókat felismerni. Hetekig aztán csak a W. nyelvvel foglalkoztam, s mikor ismét MUNKÁCSI-hoz fordultam, ismét a régi bajom következett be. A felelősség ezért a finneket terheli, különösen ezen esetben, minthogy MUNKÁCSI gyűjteménye megelőzte W.-ét. Hát miért nem fogadta el akkor W. a M. írásmódját? Talán mert a M.-é nem elég pontos? De ép a W. szövegei meggyőzhetnek bennünket arról, hogy ez az eset nem forog fön, sőt hogy M. írásmódja egészen megbízható. A különbség körülbelül a következő (elől M. írásmódja, a kettőspont után W.-é): $\ddot{a} : e$; $\circ : \ddot{o}$; $e : \epsilon$; $i : \dot{i}$; $\ddot{u} : u$; $w : \underline{u}, \underline{u}$; $\dot{e} : \underline{e}$; $\dot{e} \dot{z} : t\dot{z}$, $d\dot{z}$; $\dot{z} : d\dot{z}$; $\dot{c} : t\dot{s}$; $\dot{d} : d\dot{z}$. Ezek a hangok egymásnak, a mint látszik, teljesen megfelelők, s ennél fogva egyformán is lehetett volna őket jelelni, illetőleg meg lehetett volna nálunk divó jelt tartani. Más a dolog azon hangokkal, a melyek a M. szövegeiben, vagyis nyelvjárásaiban nem fordulnak elő; ezekre persze szabad keze volt W.-nak, de itt is jobb lett volna a meglevő mintákhoz alkalmazkodva az újakat megalkotni.

Hangtani változatra nézve a legérdekesebb a *malmis-uršumi* s a *jelabugai* nyelvjárás, különösen azért, hogy a magánhangzó után következő $l > u, u$ (w) lesz, pl. m.-urš. *kiuulos* : *kijos* szavak, dalok; *māni* : *malī* miért; de *gurežen* (adess.) a hegyen; *nukedli*

(allat.) *pujit* dem flussthale gegenüber vö. *arniäüi bide* hetenként; *luisäu* volnék. Hasonlókép a *jelabugai*-ban, mint említettem; példák fölöslegesek.

Szókezdő *j* m.-urš.-ban is *d̄*, ill. *d̄* («ein laut zwischen den palatalisierten *d* und *g*»), mint a kazániban pl. *d̄ir* fej; de megmarad a *jelabugaiban* (*ür*). A glaz.-ban s a besserm.-ban változatlan az *t* is, meg a *j* is. Meg akarom még említeni, hogy a m.-urš.-ban a pluralis -*jos* képző *j* hangja a megelőző *w*-hez, illetőleg az *l*-hez, melyből lett, asszimilálódik, s -*los*-nak hangzik, pl. *kiwlos* szavak, *pinäulos* fiúk, hasonló fajta hangváltozás *siü-utemios-ti* pillantásaitok, de viszont v. ö. *kötios* szivek; *d̄išmonios* ellenségek.

Végre a votják szótár is bővült W. gyűjtései által; de erről majd jövőre. WICHMANN pedig fáradságos buzgalmával méltán kiérdemelte mindnyájunk háláját, s nagy érdeklődéssel várjuk gyűjteménye folytatását.

SZILASI MÓRICZ.

Új könyvek, füzetek. GENETZ, ARVID. Suomalais-ugrilainen *t̄* ensimmäisen ja toisen tavuun vokaalien välissä (A finn-ugor *t̄* az első és a második szótag magánhangzója között). — Ensi tavuun vokaalit suomen, lapin ja mordvan kaksi-ja useampitavuisissa sanoissa (Az első szótag magánhangzója a finn, a lapp és a mordvin nyelv két- és többtagú szavaiban). Helsingfors. (A Finn Irodalmi Társaság 'Vähäisiä kirjelmiä' című kiadványának XXIII. füzete, különnyomat a 'Suomi'-ból).

GÁSPÁR E. LEÓ. A Lobkowitz-codex nyelvi ismertetése. Budapest.

HARASZTI SÁNDOR. Az Árpádiász nyelve. Keszthely.

HUNYADY JÓZSEF. A névmások jelentése s mondatbeli szerepe. Budapest.

KARDOS J. CZELESZTIN. A Keszthelyi-codex alaktana és mondatana. Esztergom.

MIKÓ PÁL. Női magyar levélstílus a XVII. században. Székely-Udvarhely.

MUNKÁCSI BERNÁT. Budenz József emlékezete. Budapest. (Különnyomat a Budapesti Szemléből).

PAASONEN, H. Kielellisiä lisiä suomalaisten sivistyshistoriaan. (Nyelvi adalékok a finnek művelődéstörténelméhez). Helsingfors. (A Finn Irodalmi Társaság 'Vähäisiä kirjelmiä' című kiadványának XXIV. füzete, különnyomat a 'Suomi'-ból).

SUOMALAIS-UGRILAISEN SEURAN AIKAKAUSKIRJA (Journal de la Société Finno-Ougrienne) XIV. Helsingfors. Tartalma: DONNER, O. Sur l'origine de l'alphabet turc du Nord de l'Asie. — AMINOFF, T. G. Votjakin äänne-ja muoto-opin luonnos. — SETÄLÄ, E. N. Über Quantitätswechsel im finnisch-ugrischen. — Rapport annuel.

SZINNYEI JÓZSEF. Magyar nyelvhasznítás. (Jegyzetek). Budapest. (Finn-Ugor Kézikönyvek III.)

VÁRKONYI, ODILÓ. Additamenta ad dictionarium Latinitatis Hungarorum. Strigonii.

Kisebb közlések.

Fáré. Régibb idő óta kisérem figyelemmel a NySz. következő adatát: „Midőn *fáré*-ra fogatnak és erős bizonyságokkal sürgettetnek, mindjárt nyomot vesztenek.” Ez az idézet PÁZMÁNY Kalauzának 1766-diki, nagyszombati kiadásából van véve, még pedig azon tanulmányból, a melyet róla Kiss Ignácz írt (NyK. XV. köt.). Az a körülmény, hogy a NySz. szerkesztői nem tették magukévá a Kiss-féle értelmezést (*fáréra fogni* = fartatni, megfogni a vitatkozásban, NyK. 15 : 369), arra kényszerített, hogy belepillantsak magába a forrásba. Kiinduló pontúl az 1766-diki kiadást vettem. PÁZMÁNY itt (407.) előadja, hogy az újítóknak két csalárd mesterségök van; az egyik arra való, hogy a katolikus hitet elnyomják és „elgyűlöltessék,” s a „másik mesterség az; hogy, mint a róka, mikor egyik lyukából kiszoríttatik, másba szalad: úgy az új tanítók midőn *valóban a' fáréra* fogatnak, és erős bizonyságokkal sürgettetnek, mindjárt nyomot vesztenek.” Ebből az idézetből látható, hogy Kiss nem közölte pontosan a szöveget, mert ott az áll, hogy „*valóban a' fáréra*” fogatnak. — A NySz. szerkesztősége PÁZMÁNY első, 1613-diki kiadását dolgozta föl, de ebben „*a fáréra fogatni*” nincsen meg. Első kérdés tehát, mikor lép föl ez a kifejezés a Kalauzban. A Kalauzból PÁZMÁNY életében összesen három kiadás jelent meg, mind a három kiadást maga PÁZMÁNY adta ki. Az 1623-diki, második kiadásban már benne van a *fáré* („midőn *valóban a' fáréra* fogatnak, 411. oldal); hasonlóan benne van az 1637-dikiben is („midőn *valóban a' fáréra* fogatnak” 407.). Valamennyi kiadásban — már t. i. a mennyit módomban volt megnézni — benne van az, hogy „midőn *valóban a fáréra fogatnak.*”

Említettem, hogy a NySz. szerkesztői nem tették magukévá Kiss értelmezését; különben oda teszik vala, hogy annyi, mint „fartatni, megfogni a vitatkozásban.”

Az idézett szólás megfejtéséhez okvetlenül szükséges, hogy a népnél is tudakozódjunk. A MTsz. három *fárét* ismer. A tolnamegyei *fáré* bérlevelet, a fehérmegyei plébániát jelent. A *fáré* harmadik jelentés-körét szóról-szóra iktatom ide:

3. *Fáré*: baj, viszontagság, balsors. Sok *fárén járt*: sok bajon, viszontagságon, nyomoruságon ment keresztül (Székelyföld, Tsz.). Sok *fáré* érte (Háromszék m. NyK. 3: 11.). — Sz ó l á s o k: Eljárta a *fárét* v. a *fáréját*: eljárta a bolondját. Ne járd a *fárét* v. a *fárédát*: ne bolondozzál (Szeged, Csaplár B.).

A plébánia jelentésű *fáré* német eredetű (vö. MELICH, Német vendégszók); ugyanilyen eredetű a másik két *fáré* is, bár e kettőnek a bizonyításával jelzett munkámban adós maradtam. — Ez adósságom egy részét, a harmadik *fáréra* vonatkozót most akarom leróni.

A népnyelv *fáré*-n első sorban bajt, viszontagságot, balsors-ot ért. Ez a jelentés egész természetesen rávezet arra, hogy az egyeztetésnél a ném. *gefahr*-ra gondoljunk. Csakhogy *gefahr*-nak semmiféle dialektusi alakjából (osztr. baj. *gefär*, *gefær*, *gfär* SCHMELLER; erd. szász *gaför*, *gafuer*, JACOBI Gy. szíves közlése) sem lett volna a magyarban *fáré*. — PAUL most megjelenő szótára azt a felvilágosítást adja, hogy «*gefahr*, allmählich an Stelle des einfachen *fahr* getreten, és *fahr* alatt ez áll: *fahr* = mhd. *väre*».

A *fahr*, illetve a kfn. *väre*, *vär* stb. jelentései: *nachstellung*, *falschheit*, *betrug*, *gefährdung*, *gefahr*, *nachteil* (LEXER Mittelhdwb.). GRIMMÉL meg ezt olvassuk: 1. unser nhd., noch im 16 jh. und zumal bei LUTHER oft gebrauchtes *fahr* weicht allmählich dem *gefahr* (a mely különben már a XIV. században föltünik, l. LEXER, 956), hat aber, wie dieses, den Sinn von periculum . . . 2. die bedeutung des mhd. *väre* und *vär* ‚dolus, böse absicht, arglist, hatte sich zu längst in der nhd. gerichtssprache erhalten.«

Több adatot is közölhetnék, de valamennyi csak azt bizonyítja, hogy a kfn. *väre*, *vär*-t az új felnémetben kiszorította a *gefahr* (analóg eset pl. a kfn. *swinde*, ujfn. *geschwinde*, *geschwind*). A népnyelvi *fáré* a kfn. *väre* átvétele.

Ha már most a magy. *fáré* < kfn. *väre* származtatása helyes, kérdés, hogyan lehetne ezt PÁZMÁNY *fáré*-jával összehozni. — Tekintettel arra, hogy a Kalauz minden egyes kiadásában szóról-szóra, pontosan mindig az áll: ‚valóban a *fáréra* fogatnak,‘ gondolhatnánk arra, hogy az elpártoltakat feljebbvalóik a *pfarre*-ra (pfarrhaus) idézték s ott «erős bizonyosságokkal megsürgették.» Azonban ilyen eljárásról semmit sem tudunk, s különben is PÁZMÁNY idejében a protestánsok oly hatalmasak voltak, hogy az efféle megidézés bizonyára eredménytelen maradt volna. Ezért azt hiszem, hogy a Kalauz *fáré*-ja semmi összefüggésben sincs a ném. *pfarre*-val, hanem igenis egy a mi népnyelvi *fáré*-nkkel (kfn. *väre*).

A kfn. *väre* többek között ‚*nachstellung*‘-ot is jelent. Az útbaigazító adatot ‚a *fáré*-ra fogatni‘-ra ADELUNG szótára adja meg, a hol *nach-*

stellen alatt ez áll: 1., . . . 2., neutrum, mit haben, nach etwas stellen, d. h. durch aufgestellte fallen, schlingen. netze u. s. f. in seine gewalt zu bringen suchen. So stellen die jäger im eigentlichsten verstande den wilden thieren nach, wenn sie selbige durch aufgestellte fallen u. s. f. zu fangen suchen. In weiterer bedeutung ist est oft durch list zu bekommen suchen . . . daher die nachstellung die handlung des nachstellens auch in einzelnen fällen (ADELUNG'S Wb. 1801. 3: 363.). — PÁZMÁNY adata tehát így értelmezendő: vkit *fárera* fogni = jemanden durch list (t. i. szóbeszédben) zu bekommen suchen.

MELICH JÁNOS.

Öszvér. Bató. — A Nyelvtudományi Közlemények júniusi füzetét lapozgatva, szemembe ötlöttek PRIKKEL MARIÁN következő szavai: «ZOLNAI a márcziusi füzet 127-ik lapján emlékezetbe hozza, hogy e szónak (*öszvér*) perzsa eredetére már SZIRMAI ANTAL rámutatott 1806-ban kiadott polgári s törvénykezési szótárában. Ez igaz; csak hogy az elsőség dicsősége nem őt illeti meg, hanem a debreczeni grammatica íróit, akik már egy évtizeddel előbb észrevették, hogy az *öszvér* perzsa származású. Eredetijét be is mutatják *ösztér* alakban.» Már, hogy SZIRMAI miből származtatja az *öszvért*, nem mondja meg; a fölött tehát, hogy származtatása helyes-e, vagy helytelen, nem vitatkozhatunk. Azt azonban merem állítani, hogy a jelzett szó eredete kimutatásának dicsősége a debreczeni grammatikusokat meg nem illeti. Az általak eredetiül kimutatott *ösztér* ugyanis nem egyéb, mint helytelen átírása a perzsa *uštur* vagy *üštür* szónak, mely határozottan tevét jelent, nem pedig *öszvért*. Bizonyítja ezt a szanszkrit nyelv is, melyben a teve szintén *uštura*, míg az *öszvért* az *usvataru* szó jelenti. Látjuk tehát, hogy a perzsa és magyar szó jelentményre nézve egymástól teljesen különbözik, s annak sincs semmi érthető oka, miért lett volna a magyarban az *uštur*-ból *öszvér*. Valószínűbbnek tűnik fel MUNKÁCSI BERNÁT-nak a márcziusi füzetben ZOLNAI-tól említett származtatása, mely szerint az *öszvér* a perzsa *asp* (inkább *eszp*), 'ló' s a szintén perzsa *khar* 'szamár' összetételének volna eredménye, mit Schlägeli szójegyzékben előforduló régi *ezper* alak is támogatni látszik. De hogy megnyugodhatnánk e származásban, bizonyosoknak kellene lennünk a felől, hogy az az *ezper* alak jól megfelelőleg adja vissza az akkori élő kiejtést, a mi pedig a régiek tapogatózó írásmódja mellett épen nem bizonyos; s aztán ki kellene mutatni, hogy az az *eszp-khar* összetétel csakugyan megvan, vagy megvolt a perzsa nyelvben. Ámde én a rendelkezésemre álló perzsa szótárakban, minő p. o. MENINSKI vagy CASTELLI, annak nyomára nem akadok. Az pedig hihetetlen, hogy a magyar amaz összetétel alkotó részeit külön-külön vette át s úgy tette volna össze!

Ugyancsak a legutóbbi füzetben M. J. a *bató*, *batyu* szavakról értekezvén, felhívja a török nyelvek ismerőit, hogy e szavaknak a törökben netán található megfelelő szót vele közöljék. Kivánságának eleget akaráván tenni, a nélkül, hogy találgatásomnak csalhatatlanságot igényelnék, bátor vagyok rámutatni az oszmanli *budak*: rameau, branche, noeud d'arbre (MALLOUF) s még inkább a kazáni tatár *botak*: ág, faág (BÁLINT G.) szavakra, melyekkel a *bató* szerintem csak úgy egyeztetethető, miként p. o. a *burčak*-kal a *borsó*. M. M.

Fene. Tudvalevő dolog, hogy a rokon nyelvek tanúsága szerint «a magyarban az *eb* állatfajnak öt elnevezése vezethető vissza ugor eredetre» (NyK. 23:344, 24:374). Ez öt elnevezés egyike a *fene*, a melynek eredeti jelentése a rokon nyelvek egybehangzó adatai szerint (l. MUSz. 512) «kutya» volt. Ez a jelentés azonban sem a népnyelvből, sem pedig a régi nyelvből ki nem mutatható, s így jogunk van föltenni, hogy igen korán kiveszett. A következő sorok czélja egyrészt megerősíteni azt, hogy a «kutya» jelentés megvolt a magyar nyelv külön életében, másrészt, hogy ez a jelentés csak itt, mai hazánkban vesztetett el.

KOTT és JUNGMANN cseh szótárírók ismernek egy *fena*-t, a mely nőstény-kutyát jelent. Sem ők, sem pedig RANK (*fena* f. fáhe, h ü n d i n; fig. ein böses Weib) nem mondják meg, hol ismeretes a szó. Hasztalan keresünk útbaigazítást MATZENAUER-nál is; megpróbálkozik ugyan a szó etymológiájával s azt írja: *fena* čes. canis feminina psice; z něm. *fenn* f., též *fänn*, *fann* canis pes, *phano* lex salica (Cizí slová stb. 155.). JUNGMANN is egy germ. **fen*, **vehen*, bunt'ból akarta magyarázni a cseh szót, de sikertelenül. — A ném. *fann*, *fänn* igen ritka adat s csakis GRIMM-nél található. A német etymologiai szótárakban nyoma sincs a *fenn*-nek; UHLENBECK nemrég megjelent gót szófejtő szótára sem tud a szóról; SCHRADER ‚Sprachvergleichung und Urgeschichte‘ című munkájában *fenn*, *fann*, *phano* kutyanévről mitsem tud. Ezek után azt hiszem, jobb ezt a cseh-germán etymológiát félretennünk, mikor a germán adat maga is kétséges és homályos.

A cseh *fena* BARTOŠ tanúsága szerint a morva dialektusokban járatos. ‚Dialektologie moravská (první díl)‘ című munkájában a következő adatokat találjuk a *fena*-ra: 1. suka = *fena* val. (= valašské), laš. (= lašské) [271. lp.]; 2. *fena* = pes samice [320.]; 3. kočka a *fena* se honí, je nahoně ná atd. (plemeně ní zvířat, 325. lp.).

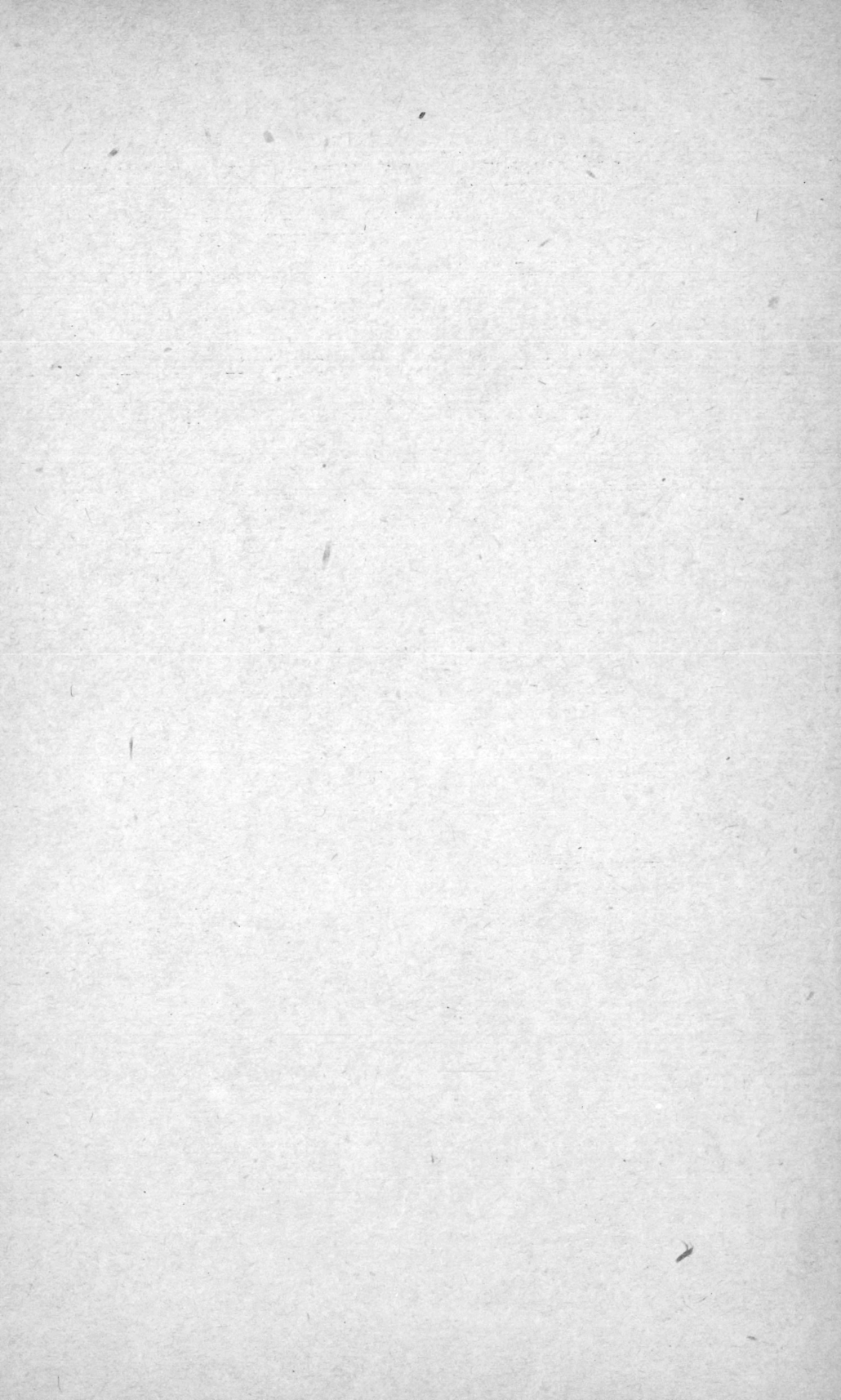
Ezeket az adatokat ki kell egészítenem BARTOŠ-nak egy másik gyűjteményéből; ez az ő ‚Morva szólások és közmondások (Moravské příslovi a pořekadla)‘ című értekezése, a mely a Český Lid-ben jelent meg. Itt két közmondást is találunk; az egyik: «Něgaraj suku (*fenu*), něbudě

hľuku); a másik «Něgaraj psička, něbudě boľčeka (Český Lid 5: 541)». Fordításban a két közmondás ez: «Ne hergeld fel a nőtény-kutyát (*fénét*), nem lesz lárma» és «Ne hergeld fel a kutyácskát, nem lesz fájdalom». — A két közmondás egymást teljesen kiegészíti; a mi itt *psiček* (cseh irod. *psiček*), az ott *fena*, *suka* (*psička*). Ennyi adatból tehát következtethetjük azt, hogy a *fena* nőtény-kutyát jelent s két morvaországi dialektusban járatos (valašské és lašské nářeči). — Ez a *fena* pedig nem más, mint a mi *féné*-nk, a mi egykoron 'kutyá' jelentésű szavunk. Hogy ez a *fena* itt magyar eredetű, bizonyíthatják a következő, ugyancsak morvaországi kutya-nevek: *kopol* je zvláštní pes 'honací', barvy černé a nad očima má žluté skorný 'kopoty' (uh.) | nejčastější jména psí jsou: . . . *juhas*, *tarkos*, *fodmek* (< fogd meg), *kuta*, *cifra*, *rajta* (BARTOŠ, Dialektologie 320.)'.

Ha valaki kételkednék abban, hogy a *fena* és a *fene* egy szó, meg kellene tudnia magyarázni a többi, kétségtelenül magyar eredetű kutya-neveket is. Hogy a *fodmek*, *cifra*, *rajta*, *juhas*, *kuta* magyar eredetű szavak, bizonyára mindenki előtt világos. Ilyen a *fena* is. — Még csak azt említem meg, hogy a tótban a *fena*-nak «valami rossz, gonosz («Nech ťa *fena* uchyti; bodaj ťa *fena* zala, ulapila, Nagyszombat vidéke»)» jelentése van, s itt a «kutyá» jelentés ismeretlen. Valószínű tehát, hogy a tótban újabb átvétel, a morvaországi nyelvjárásokban pedig régiebb.

Hogy mikép került ez a szó eredeti magyar jelentésében minden közvetítés nélkül a morvákhoz (ill. morvai vlachokhoz), arról a jövő-füzetben, a hol a morváknak és a hazai tótoknak legrégebb magyar jövevényszavait fogom bemutatni.

MELICH JÁNOS.

TÜZETES MAGYAR NYELVTAN

TÖRTÉNETI ALAPON.

BALASSA JÓZSEF közreműködésével írja

SIMONYI ZSIGMOND.

Első kötet: **Magyar hangtan és alaktan.**

A M. T. Akadémiától Lukács Krisztina díjjal jutalmazott munka.

Bolti ára 6 frt.

NÉMET ÉS MAGYAR SZÓLÁSOK.

Segédkönyvül a németből való fordításhoz, s kiegészítésül a német-magyar szótárakhoz.

A magyar nyelvnek legjobb forrásaiból szerkesztette

SIMONYI ZSIGMOND.

A M. T. Akadémiától Marczibányi-díjjal jutalmazott pályamunka.

Budapest, 1895. Kiadja a Franklin-Társulat.

Ára 3 frt.

A MAGYAR NYELV.

A művelt közönségnek írta

SIMONYI ZSIGMOND.

Kiadja a M. T. Akadémia. — Két kötet. — **Ára fűzve 2 frt.**

Első kötet: **A magyar nyelv élete.** — Bevezetés: Nyelv és nyelvtudomány. I. A magyar nyelvnek eredete és rokonai. II. Idegen hatások. III. Nyelvtörténet és nyelvemlékek. IV. A népnyelv és a nyelvjárások. V. Irodalmi nyelv, nyelvújítás, nyelvhelyesség.

Második kötet: **A magyar nyelv szerkezete.** — I. Hangok, hangváltozások, helyesírás. II. Összetétel és szóképzés. III. A jelentések viszontagságai. IV. A szófejtés. V. A ragozás. VI. A mondattan.